

HET BEGIN VAN DE *MAGISTER MILITUM*

CONSTANTIUS II'S BELEID OMTRENT DE *MAGISTER EQUITUM ET PEDITUM*

Aantal woorden: 46.744

Yannis Brichant

Studentennummer: 01703625

Promotor: Dr. Jeroen Wijnendaele

Commissarissen: Prof. dr. Lieve Van Hoof en drs. Ward Leloup

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de Geschiedenis

Academiejaar: 2020 - 2021

Woord vooraf

L'histoire s'écrit en tournant les pages.

- Orelsan

In mijn vorige werken heb ik nooit een voorwoord geschreven, maar voor deze thesis maak ik graag een uitzondering. Met het indienen van dit onderzoek komt er namelijk een einde aan een belangrijke periode. Een periode met veel hoogtepunten, maar tevens momenten waar ik mezelf verschrikkelijk ben tegengekomen. Het perfecte moment dus om hier de belangrijkste personen voor mij te vereeuwigen op de 21ste-eeuwse variant van de antieke ere-inscripties.

Als eerste wil ik mijn ouders bedanken om mij niet alleen te steunen in mijn gemaakte keuzes, maar ook voor de tijd die ze hebben gependeed aan het nalezen van al mijn papers de voorbije jaren. Voor mensen die niet heel bekend zijn met geschiedenis, en zeker de late oudheid, blijkt de Constantiniaanse dynastie verre van het gemakkelijkste thema te zijn met alle namen die op elkaar lijken. Sorry voor de vele verwarde momenten die ik jullie heb aangedaan waarbij het niet duidelijk was wie nu wie was, over welke Constantijn, Constantius, etc. het moest gaan en of ik met bepaalde Constantijns niet verkeerdelijk naar Constantius wilde verwijzen. Dat maakte de momenten waarop jullie onderling discussieerden wie het nu juist had begrepen toch weer dat tikkeltje grappiger. Oma en opa kunnen hier ook niet ontbreken voor hun optimisme zoals enkel grootouders dat voor de dag kunnen brengen. Eender wat er scheelde of welke frustraties er waren, het werd altijd beantwoord met oma's slagzin: "Maar dat komt wel goed, als je ziet hoeveel tijd je er insteekt dan kan het niet anders dan goed zijn."

De persoon waarmee ik dit jaar altijd de goede en minder goede periodes heb kunnen delen en die tegelijkertijd zelf ervaarde hoe het is om een thesis te schrijven, is Frauke Van Coile. De verschillende berichten, Skype-gesprekken en wandelmomenten die gingen van een simpele check-up tot de diepste gesprekken, met de besprekingen van onze thesissen ergens in dat midden, waren een grote opsteker in deze rare periode. Onze goede vriendschap is een geweldig aandenken dat we kunnen terugvoeren tot in de Verleden Week. De andere vrienden die ik in deze opleiding heb gemaakt, hebben mij binnen en buiten de lessen geweldige momenten bezorgd waardoor ik met plezier op deze periode ga terugblikken. Mijn boezemvrienden die al meegaan van voor mijn universitair avontuur wil ik ook bedanken voor hun oprechte interesse. Al begrepen jullie vrijwel niets van mijn thesis, en deden sommige blikken me binnenin lachen, het deed telkens deugd te horen wanneer jullie vroegen hoe het ging en wat ik nu ook weer deed. Dat heeft me vaak geleerd mijn onderwerp bevattelijker te vertellen. Zelfs in de meest stressvolle momenten konden jullie mij doen lachen met één van jullie onnozele grappen of verhalen.

Last, but certainly not least wil ik dr. Wijnendaele van harte bedanken voor de voorbije twee jaar, die spijtig genoeg tot een eind komen. Hij heeft mij in deze tijd talloze tips en tricks gegeven over deze geschiedkundige periode, welke belangrijke werken er bestaan en suggesties voor vakken gedaan zodat ik deze tijdsperiode en haar waarde voor de geschiedenis beter leerde kennen. De snelle en uitgebreide feedback die ik kreeg voor eender welke opdracht, was meer dan ik had verwacht en hebben mij immens geholpen. Zelfs in de periodes dat hij het superdruk had, wist hij tijd voor mij vrij te maken. Of het nu voor deze thesis

was, de begeleiding voor het vak Onderzoeksproject, of voor het bespreken van vacatures en opties voor mijn verdere loopbaan. Ik heb altijd uitgekeken naar onze voortgangsgesprekken en zijn lessen, niet in het minst door zijn persoonlijkheid en gevatte opmerkingen. De verschillende bijeenkomsten op het bankje aan de Westerbegraafplaats zal ik eveneens nooit vergeten en zijn herinneringen die ik ga koesteren.

Inhoud

Afkortingen	i
1. Inleiding	1
1.1. Probleemstelling	1
1.2. Belang van het onderzoek	2
1.3. Achtergrond	3
De Constantiniaanse dynastie	3
Burgeroorlog (350-353)	4
1.4. Bronnenmateriaal	6
Literaire bronnen	6
Wetteksten	12
Rest	12
1.5. Status quaestionis: het ambt magister equitum/peditum/militum	14
De titel magister	14
Ontstaan van het ambt	15
De titel(s) van bevelhebber	18
Taken en plaats in de hiërarchie	21
‘Regionale’ magistri	25
Houding van de keizers tegenover de bevelhebbers	28
2. Gekende magistri vóór de burgeroorlog	29
3. Magistri tijdens Constantius II’s alleenheerschappij	34
3.1. Biografische informatie	34
3.2. Silvanus’ opdracht in Gallië	40
3.3. Constantius’ ‘campagne’ tegen Alamannen aan de <i>Hochrhein</i>	41
3.4. Ursicinus’ rol in enkele processen aan het hof in Antiochië	42
3.5. Gallus’ einde en Ursicinus naar Milaan	46
3.6. Campagne tegen de Lentienses	51
3.7. Silvanus’ einde	53
3.8. Arbitio’s consulaat	63
3.9. Marcellus’ aanstelling in Gallië	64
3.10. Severus’ aanstelling	68
3.11. Barbatio’s campagne met Julianus en Severus	69
3.12. Barbatio in Raetia	75
3.13. De slag bij Straatsburg en Julianus’ reactie	75
3.14. De twee campagnes van Julianus in 358	77

3.15. Veldtocht tegen de Sarmaten, Quadi en Limiganten	78
3.16. Tweede confrontatie met de Limiganten	79
3.17. Barbatio's executie	80
3.18. Julianus' campagne met Lupicinus	81
3.19. Nieuwe aanstelling voor Sabinianus en Ursicinus	83
3.20. De Perzische campagne van 359 en het onderzoek naar de val van Amida	86
3.21. Lupicinus in Brittannië en Julianus' uitroeping tot keizer	94
3.22. Lucillianus gevangen door Julianus	98
3.23. Constantius aan de oostelijke grens	99
3.24. Constantius' voorbereidingen tegen Julianus	100
Conclusie	103
Bibliografie	106
Bronnen	106
Literatuur	108

Afkortingen

AE	<i>L'Année épigraphique</i>
Amm.	Ammianus Marcellinus
Aur. Vict., Caes.	Aurelius Victor, <i>De Caesaribus</i>
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i>
Cod. Theod.	<i>Codex Theodosianus</i>
CQ	<i>The Classical Quarterly</i>
DOP	<i>Dumbarton Oaks Papers</i>
Euseb., Vit. Const.	Eusebius, <i>Vita Constantini</i>
Hist. Aug., Aurel.	<i>Historia Augusta, Aurelianus</i>
Hieron., Chron.	Hieronymus, <i>Chronicon</i>
JLA	<i>Journal of Late Antiquity</i>
JRS	<i>Journal of Roman Studies</i>
Jul., Ep. Ath.	Julianus, <i>Epistula ad Athenienses</i>
Jul., Or.	Julianus, <i>Orationes</i>
Lib., Ep.	Libanius, <i>Epistulae</i>
Lib., Or.	Libanius, <i>Orationes</i>
Lydus, Mag.	Johannes Lydus, <i>De magistratibus</i>
Not. Occ.	<i>Notitia Dignitatum Occidentis</i>
Not. Or.	<i>Notitia Dignitatum Orientis</i>
Oros.	Orosius
P.Abinn.	<i>The Abinnaeus Archive</i>
P.Antin.	<i>The Antinoopolis Papyri</i>
P.Princ.	<i>Papyri in the Princeton University collections</i>
P.Oxy.	<i>The Oxyrhynchus papyri</i>
Pan. Lat.	<i>Panegyrici Latini</i>
Phil., HE	Philostorgius, <i>Historia ecclesiastica</i>
PLRE I	<i>The Prosopography of the Later Roman Empire I, A.D. 260-395</i>
Ps.-Aur. Vict., Epitome	Pseudo-Aurelius Victor, <i>Epitome de Caesaribus</i>
RE	<i>Paulys-Wissowa Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft</i>

Sozom., <i>Hist. eccl.</i>	Sozomenos, <i>Histora ecclesiastica</i>
<i>Stud. Pal.</i>	<i>Studien zur Palaeographie und Papyruskunde</i>
Theod., <i>HR</i>	Theodoretus, <i>Historia religiosa</i>
Zon.	Zonaras
Zos.	Zosimus
<i>ZPE</i>	<i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik</i>

1. Inleiding

1.1. Probleemstelling

Het Romeins leger werd voor het eerst in de vierde eeuw aangevoerd door bevelhebbers met de titel *magister equitum* en *peditum*. Enkele oudere studies hebben al gefocust op het ontstaan en de evolutie van dit bevelhebbersambt, gecombineerd met een overzicht van de verschillende *magistri*. Toch is er nog veel discussie over de beginperiode van dit ambt en is de dynamiek tussen de keizer en deze bevelhebbers niet onderzocht. Het hoofddoel van deze thesis is om na te gaan wat Constantius II, Romeins keizer van 337 tot en met 361, zijn beleid was met betrekking tot zijn *magistri equitum* en *peditum*, met een focus op zijn alleenheerschappij van 353 tot 361.¹ Constantius II is de eerste keizer waarbij we genoeg *magistri* hebben om hierover een coherent onderzoek te kunnen voeren en hij speelde zelf een belangrijke rol in de institutionalisering van dit ambt. Daarnaast wil deze studie een belangrijke bijdrage leveren omtrent het ontstaan van het ambt van de bevelhebbers in de late oudheid door vooral een nadruk te leggen op het ambt tijdens de Constantiniaanse dynastie. Wat kunnen we met zekerheid zeggen over de ontstaansperiode van dit ambt en welke nieuwe conclusies kunnen we trekken door een kleinere tijdspanne te hanteren dan in het traditionele onderzoek? Wat zijn de verschillende discussiepunten en welke aspecten kunnen we nog onderzoeken?

Om Constantius II's beleid te achterhalen, worden vooral literaire passages en af en toe wetteksten gebruikt die ons iets meer kunnen bijbrengen over hoe Constantius II zijn generaals behandelde, waarom en wanneer hij besloot bepaalde maatregelen te nemen tegen sommige *magistri* en waarom net niet. Kunnen we met andere woorden spreken van een doordacht beleid of zien we eerder *ad hoc* maatregelen? Wat kunnen de bronnen ons leren over de verschillende taken van een bevelhebber buiten het leiden van zijn troepen tijdens een campagne? In hoeverre maakte Constantius II daarnaast gebruik van patronage om de bevelhebbers aan zich te binden? Omgekeerd zal ook nagegaan worden wat de invloed van bepaalde *magistri* kon zijn op de keizer en wat hun agens was. In hoeverre konden zij op eigen houtje acties uitvoeren zonder repercussies van Constantius II te hoeven vrezen? Hoe behandelde de keizer zijn verschillende soorten bevelhebbers? Was iedereen gelijk voor de keizer of kreeg een bepaald soort *magister* een andere behandeling? Welke rol kon het *consistorium*, de raad van de keizer waaraan alle belangrijke officieren en personen aan het hof konden deelnemen, hierin spelen? Een andere gehanteerde methode om aspecten van Constantius II's beleid te bestuderen is prosopografie. Dit kan ons iets bijleren over een *magister* zijn loopbaan, zijn afkomst en in hoeverre dit een factor kon zijn voor de aanstelling. Maakte Constantius II de bewuste keuze om telkens mannen met ervaring aan te stellen of zien we bevelhebbers die door geld of door status het ambt bekleedden?

Het eerste inleidend deel van dit onderzoek bestaat uit het politiek kader van deze periode, een overzicht van de verschillende belangrijkste bronnen met hun relevantie voor dit onderzoek en tenslotte een stand van zaken over het reeds gevoerde onderzoek naar het ontstaan van dit ambt. Het tweede, en grootste deel van deze studie, bestaat uit de analyse van de verschillende *magistri equitum* en *peditum* en hoe Constantius II hier al dan niet een bewust beleid voor had. Eerst worden kort de verschillende gekende bevelhebbers besproken van Constantius II tijdens zijn gedeelde heerschappij met zijn broer Constans. Daarna komt

---

¹ *PLRE I*, Fl. Iul. Constantius 8, 226.

de hoofdfocus van dit onderzoek aan bod, namelijk de jaren van Constantius II's alleenheerschappij.

1.2. Belang van het onderzoek

Over de eerste decennia van de *magistri equitum* en *peditum* is er niet veel geweten. Dit komt vooral door het gebrek aan bronnenmateriaal en de thematische focus van de beschikbare bronnen. De meeste onderzoekers proberen deze lacune in het onderzoek op te vullen door hun blik te richten op de verdere ontwikkeling van het ambt en dingen terug te projecteren in de tijd. Hierdoor kruipen echter enkele fouten in het historisch onderzoek. Ten eerste krijgt dit ambt een teleologisch karakter zodat het lijkt of het ambt een bepaalde weg moest afleggen. Ten tweede zorgt de grotere tijdsfocus en het teleologische karakter ervoor dat het lijkt alsof het ambt van bevelhebber op zichzelf staat. We mogen echter niet vergeten dat dit ambt onder de keizer stond en hij verantwoordelijk was voor de invulling en eventuele veranderingen in dit ambt, zowel qua titulatuur als inhoudelijke verantwoordelijkheden. Wat een opvolger dus deed met het ambt, was niet noodzakelijk datgene wat zijn voorganger in gedachte had, iets waar de meeste onderzoeken geen rekening mee lijken te houden. Deze studie focust zich daarom enkel op de periode van Constantius II en wil vermijden om latere ontwikkelingen van dit ambt de interpretatie van deze tijd te laten beïnvloeden. Daarnaast hoopt deze studie een nieuwe kijk over het ontstaan van dit ambt te verschaffen en nieuwe discussies hieromtrent op gang te trekken.

Een groot aantal van de beschikbare literaire bronnen focust zich vooral op Constantius II en Julianus, de neef van Constantius II en zijn officiële opvolger als keizer van 361 tot 363.² Toch zijn enkele passages geschikt om meer te weten te komen over de taken en acties van de bevelhebbers in opdracht van de keizer. Voorgaand historisch onderzoek beperkt zich tot enkel te vermelden welke functie een bevelhebber had en waar hij zich bevond in het Rijk. Door het beleid te onderzoeken kunnen we niet alleen meer genuanceerde inzichten krijgen in de functie van een *magister equitum* en *peditum*, in de omgang van Constantius II met zijn bevelhebbers en de mogelijke vrijheid die ze hadden, maar reconstrueren we ook een deel in het algemene beleid van deze keizer. Sommige zaken zullen voor de hand liggen, maar andere geven toch een veel uitgebreider beeld over de functies en agens van bevelhebbers in deze tijd. Een bevelhebber was weliswaar ondergeschikt aan een keizer, maar we zien dat de *magistri*, als leden van het *consistorium* oftewel de raad waar de keizer beslissingen maakte in overleg met zijn belangrijkste personen aan het hof, toch een grote rol in de besluitvorming voor het Rijk konden innemen.

Daarnaast kan deze studie dienen als comparatief materiaal om het beleid van Constantius II te vergelijken met latere keizers. Op deze manier kunnen we dan zien welke taken keizers aan hun bevelhebbers gaven, hoeveel agens de *magistri* hadden en op welke manieren de keizers de verschillende bevelhebbers aan zich probeerden te binden.

---

² PLRE I, Fl. Claudius Iulianus 29, 477-78.

1.3. Achtergrond

De Constantiniaanse dynastie

Constantius II behoorde tot wat historici nu de Constantiniaanse dynastie noemen. Deze dynastie kent zijn begin bij de aanstelling van Constantius Chlorus als *Caesar* in 293 tijdens de tetrarchie.³ Diocletianus ontwikkelde dit gedeelde machtssysteem in 285 waarbij het keizerschap gedeeld werd door twee senior keizers, *Augusti*, en later ook nog met twee *Caesares*, die ondergeschikt waren aan de *Augusti*.⁴ Het was dus allesbehalve zo dat Constantius beseftte dat hij de grondlegger was van een dynastie. Constantius kreeg de westelijke provincies van het Romeinse Rijk en met de troonsafstand van Diocletianus en Maximianus werd hij *Augustus* in 305.⁵ Twee jaar later stierf hij in Brittannië en werd zijn zoon Constantijn uitgeroepen tot *Augustus*.⁶ Dit botste op tegenstand bij de medemachthebbers waardoor Constantijn zich tijdelijk tevreden moest stellen met de titel van *Caesar*.⁷ In de periode tot 324 waren er verschillende burgeroorlogen tussen keizers en tegenkeizers, waarbij Constantijn als alleenheerser uit de bus kwam.⁸

Constantijn maakte dus een einde aan de tetrarchie, maar doorheen zijn heerschappij stelde hij steeds zijn zonen aan als *Caesares* om mee het Rijk te besturen.⁹ Hij zag dus het belang in van het bestuurlijk verdelen van het Romeinse Rijk. Toch hadden zijn zonen niet dezelfde macht als de *Caesares* van de tetrarchie. Zij hadden geen effectieve macht, maar voerden de orders van Constantijn uit en moesten meer als symbool dienen voor de eenheid van het Rijk volgens de Franse historicus Pierre Maraval.¹⁰ Zijn oudste zoon Crispus was als eerste *Caesar* aangesteld, maar hij en waarschijnlijk ook zijn moeder werden geëlimineerd in 326 door Constantijn, al blijven de bronnen hier vaag over.¹¹ Na zijn overwinning op Licinius begon Constantijn eveneens met de bouw van een nieuwe stad, genaamd Constantinopel, op de plek waar het vroegere Byzantium lag.¹² In 327 werd Constantius II, de middelste zoon uit Constantijns tweede huwelijk, officieel gepromoveerd tot *Caesar*.¹³ Uiteindelijk zouden niet alleen de drie zonen van Constantijn (Constantijn II, Constantius II en Constans) de titel van *Caesar* krijgen. In 335 kregen de zonen van Dalmatius, Constantijns halfbroer, dezelfde rang als Constantijns eigen zonen. Hannibalianus kreeg ook de titel koning der koningen en regeerde in Armenië. De tweede zoon, die zoals zijn vader Dalmatius heette, kreeg delen van de Balkan met zijn hoofdverblijfplaats in Sirmium.¹⁴

Op 12 mei 337 stierf Constantijn. Niet veel later organiseerden zijn drie zonen, hoogstwaarschijnlijk onder leiding van Constantius II, een moordpartij op alle mannelijke

---

³ Aur. Vict., *Caes.*, 39.24-25; Ps.-Aur. Vict., *Epitome*, 39.24.

⁴ Potter (2004), 280-82; 288.

⁵ Euseb., *Vit. Const.*, 1.18.1.

⁶ Euseb., *Vit. Const.*, 21.2-22.1; Zos., 2.9.1. De bronnen vertellen niet hetzelfde over hoe Constantijn werd uitgeroepen tot *Augustus*. Eusebius zegt dat Constantius zijn zoon de purperen mantel gaf en hem tot keizer benoemde op zijn sterfbed, maar dat het leger hem later officieel tot *Augustus* uitriep. Zosimus heeft het dan weer over de pretoriaanse garde die Constantijn *Caesar* maakte.

⁷ Zos., 2.9.2-3.

⁸ Aur. Vict., *Caes.*, 41.1-9.

⁹ Aur. Vict., *Caes.*, 41.10-13.

¹⁰ Maraval (2013), 15.

¹¹ Aur. Vict., *Caes.*, 41.11.

¹² Aur. Vict., *Caes.*, 41.10.

¹³ Aur. Vict., *Caes.*, 41.12; Kulikowski (2016), 245.

¹⁴ Kulikowski (2016), 280.

verwanten.¹⁵ Enkel de jongens Gallus en Julianus werden door hun jonge leeftijd gespaard. Constantijn II bleef de leiding over Gallië, Iberië en Britannië behouden, terwijl Constans naast Italië en Noord-Afrika nu ook de verantwoordelijkheid kreeg over alles van de Balkan buiten Thracië. Dit ging immers naar Constantius II, die heel het Oostelijk deel van het Rijk voor zijn rekening nam.¹⁶ Constantijn II viel in 340 Italië binnen, maar stierf hierbij waardoor Constans twee derde van het Rijk in handen kreeg.¹⁷ In de periode waarin Constantijns zonen de heerschappij deelden, moeten we het Romeinse Rijk niet inbeelden als bestaande uit afzonderlijke delen. Iedere keizer had een eigen jurisdictie, maar er werd voor veel zaken onderling gesproken en wetten uit één deel golden in theorie in het hele Rijk.

Burgeroorlog (350-353)

Het jaar 350 was de start van een nieuwe Romeinse burgeroorlog. Op 18 januari riep Magnentius zich uit tot keizer op een verjaardagsdiner in Autun.¹⁸ Hij was waarschijnlijk de zoon van geromaniseerde Franken en bekleedde tot dan de functie *comes rei militaris*, een functie lager dan een *magister equitum/peditum* en was hij leider van de Joviani en Herculiani *seniores*, de twee belangrijkste troepen aan het hof.¹⁹ De plaats van de coup was zorgvuldig gekozen volgens Maraval aangezien dit ver weg was van de legertroepen die Constans zouden steunen en Autun een stad was die door haar professoren en redenaar een invloed kon uitoefenen op de politiek.²⁰ Magnentius en zijn consorten zouden Constans gecontroleerd hebben laten vluchten richting Spanje terwijl hij achtervolgd werd door elitesoldaten. Constans stierf uiteindelijk in een kerk in Elné.²¹ Volgens Michael Kulikowski is deze opstand het gevolg van het verwaarloosde gevoel dat leefde in Gallië en de regionalisering van de prefecturen. Daardoor konden de hooggeplaatsten daar een heel plan smeden voor het moment dat Constans naar Gallië kwam eind 349.²² Magnentius kreeg steun van alle provincies achter de Alpen en Italië.²³ Toch onthaalde niet iedereen in het Westen hem met open armen. In Illyricum werd Vetrano, onder Constans de *magister peditum*, uitgeroepen tot keizer door de troepen in Mursa op 1 maart 350, hoewel Philostorgios later een rol toedichtte aan Constantia, de oudste zus van Constantius II die met Vetrano getrouwd was en tevens de weduwe was van Hannibalianus.²⁴ Begin juni verzamelde Nepotianus, eveneens verbonden aan de Constantiniaanse dynastie als het kind van Constantijns zus, troepen in Rome toen Magnentius' beleidsmannen niet aanwezig waren en werd hij uitgeroepen tot keizer. Eind juni werd hij echter verslagen en vermoord tezamen met veel mensen die Nepotianus hadden gesteund.²⁵

Constantius²⁶ vertrok in de lente richting het Westen, ondanks enkele raadsheren die zeiden om de macht te delen met Magnentius en Vetrano om zo een burgeroorlog te vermijden.²⁷ Het

---

¹⁵ Zos., 2.40.1. Voor een gedetailleerde analyse van deze gebeurtenis en context zie Burgess (2008), 5-51.

¹⁶ Zos., 2.39.2; Kulikowski (2016), 282-83.

¹⁷ Zos., 2.41.

¹⁸ Zos., 2.42.3-4; Maraval (2013), 81.

¹⁹ Zos., 2.42.2; *PLRE I*, Magnus Magnentius, 532.

²⁰ Maraval (2013), 82.

²¹ Zos., 2.42.5; Maraval (2013), 81-3.

²² Kulikowski (2016), 288.

²³ Zos., 2.43.1.

²⁴ Phil., *HE*, 3.22; Zos., 2.43.1.

²⁵ Zos., 2.43.2-4.

²⁶ Vanaf hier wordt met Constantius altijd Constantius II bedoeld.

²⁷ Jul. *Or.*, 1.41D.

was Magnentius' bedoeling om de macht te delen met Constantius, vandaar zijn huwelijk met Justina, één van Constantijns achterkleinkinderen die nog geen puber was.²⁸ De macht delen leek Constantius geen optie. De omstandigheden rond Vetranio blijven wat in nevelen gehuld door de onduidelijkheid in de bronnen en door de verschillende standpunten die hun auteurs innamen tegenover Constantius en Vetranio.²⁹ Voor deze paper is het vooral van belang dat op 25 december 350 in een ceremonie de macht werd overgedragen aan Constantius in de aanwezigheid van beide legers.³⁰ Voordat Constantius de confrontatie met Magnentius aanging, stelde hij zijn neef Gallus aan als *Caesar* in het Oosten. Gallus werd naar Sirmium ontboden om daar op 15 maart 351 geproclameerd te worden. Constantius liet hem ook meteen trouwen met zijn zus Constantina en gaf de taak aan de pretoriaans prefect Thalassios om de *Caesar* in het oog te houden zodat hij zeker niet onafhankelijk kon gaan regeren.³¹

De campagne tegen Magnentius begon in dezelfde maand. Nog voor de eerste grote confrontatie had Magnentius al een deel van Constantius' voorhoede kunnen aanvallen. Toen stelde Constantius voor om Magnentius te laten delen in de macht, maar enkel de gebieden achter de Alpen.³² De usurpator weigerde en stuurde iemand naar Constantius met de boodschap om af te treden.³³ Op 28 september 351 vond de slag bij Mursa plaats. Magnentius trachtte deze stad in te nemen, maar werd op de vlakte voor de stad verslagen.³⁴ Een reden voor dit verlies wordt in de bronnen en literatuur toegedicht aan het overlopen van Silvanus, die in deze thesis nog uitvoerig besproken zal worden, met de cavalerie die onder zijn leiding stond iets voor deze confrontatie.³⁵ Hierna vluchtte Magnentius naar Italië.³⁶ Het jaar daarop stak Constantius op een bepaald moment nog voor de ochtend met zijn leger de Alpen over om Italië binnen te komen. Toen Magnentius dit vernam, vluchtte hij meteen naar Gallië om in Lyon uit te komen.³⁷ In de zomer van 353 ging Constantius naar Gallië om een einde te maken aan de burgeroorlog. Daar vond de slag bij Mons Seleucus plaats waarbij Magnentius weer werd verslagen. Hij vluchtte terug naar Lyon, maar zijn leger wilde hem uitleveren aan Constantius waardoor hij geen andere uitweg zag dan zelfmoord te plegen. Dit deed hij op 10 augustus 353 na eerst zijn moeder en intieme kring te hebben gedood, met zijn broer Desiderius als enige overlevende van deze actie.³⁸ Zijn andere broer Decentius, die gedurende Magnentius' usurpatie als *Caesar* was benoemd, hing zichzelf op toen hij het nieuws van zijn broers dood vernam.³⁹

---

²⁸ Zon., 13.7; Maraval (2013), 85.

²⁹ Zo spreekt Aurelius Victor heel negatief over de bevelhebber en verwijst Julianus in één van zijn overgeleverde werken toen hij nog een *Caesar* was op een onvriendelijke manier naar de oude leeftijd van Vetranio (Aur. Vict., *Caes.*, 42.25-26; Jul., Or 2.76C).

³⁰ Zos., 2.44.2-4; Kulikowski (2016), 289; Maraval (2013), 97-8.

³¹ Zos., 2.45.1-2; Maraval (2013), 99-100.

³² Zos., 2.45.3-46.3.

³³ Zos., 2.49.1.

³⁴ Jul. Or., 1.36A-37A; Zos., 49.3-53.10.

³⁵ Jul. Or., 1.48C; Maraval (2013), 109.

³⁶ Ps.-Aur. Vict., *Epitome*, 42.5; Zos., 2.53.1.

³⁷ Jul. Or., 1.39B-D.

³⁸ Ps.-Aur. Vict., *Epitome*, 42.6; Zon., 13.9; Kulikowski (2016), 291; Maraval (2013), 113-14.

³⁹ Oros., 7.29.13.

1.4. Bronnenmateriaal

Literaire bronnen

A. Latijnse bronnen

Ammianus Marcellinus

De hoofdbron voor dit onderzoek is Ammianus Marcellinus' *Res Gestae*. Het belang van deze bron voor de onderzochte periode is niet te onderschatten want door de omvang van het werk en de verschillende behandelde onderwerpen vormt dit werk de basis voor de meeste onderzoeken over de periode 354-378.⁴⁰ Ammianus' werk bouwt voort op een lange traditie. Zo was zijn werk vooral een vervolg op Tacitus' werk en stijl, maar we vinden ook verschillende literaire verwijzingen terug naar de eerste geschiedenis uit de oudheid geschreven door Herodotos en methodologische punten gebaseerd op Thucydides.⁴¹ Ammianus begon zijn werk met de regering van Nerva, het moment waarop Tacitus stopte met zijn geschiedwerk, en eindigde iets na de nederlaag van de Romeinen in de slag bij Hadrianopel in 378.⁴² Van Ammianus' werk, origineel bestaande uit 31 boeken, zijn de eerste dertien echter niet bewaard gebleven. Zijn bewaard werk begint pas in 354 wanneer Constantius II in het Westen de toestand aan het stabiliseren is na zijn definitieve overwinning op Magnentius. Voor de periode van het onderzoek krijgen we hoofdzakelijk een overzicht van de militaire gebeurtenissen in Gallië, van de grensstreek met Perzië en de expedities van Julianus en Constantius buiten het Rijk. Daarnaast beschrijft Ammianus de politieke gebeurtenissen die hij belangrijk vindt en de 'schandalen' aan Constantius' hof. Laatstgenoemde onderwerpen komen vooral aan bod als ze betrekking hebben op belangrijke magistraten.

Ammianus is waarschijnlijk afkomstig uit Antiochië en zijn familie behoorde tot de gegoede stedelijke klasse oftewel de *curiales*. Dat de schrijver vooral over bovenstaande onderwerpen bericht, komt doordat hij een *protector domesticus* was en een tijdlang tot de entourage van de *magister Ursicinus* behoorde. De *protectores domesticorum* waren militairen in de nabijheid van de keizer, in tegenstelling tot de gewone *protectores*. Zij konden aan het hof of in naam van de keizer opdrachten uitvoeren, maar ook aan een *magister equitum* of *peditum* worden toegewezen.⁴³ Dit laatste was dus het geval voor Ammianus, die tijdens de periode van dit onderzoek behoorde tot de junior *protectores domesticorum*.⁴⁴ Zelfs als iemand van deze garde werd toegewezen aan een specifiek persoon, bleef de *comes domesticorum* in theorie de algemene superior van deze troepen.⁴⁵ Aangezien Ammianus al vroeg tot deze garde behoorde, kunnen we stellen dat dit komt omdat zijn vader of een naaste verwant een hoge positie heeft bekleed. In normale omstandigheden werden soldaten die zich al hadden bewezen in het leger gepromoveerd tot *protector*.⁴⁶ Deze redenering volgt Gary A. Crump, een onderzoeker die Ammianus als geloofwaardig beschouwt. Hij denkt dat Ammianus initieel vooral basistaken kreeg wegens het gebrek aan ervaring.⁴⁷ N.J.E. Austin denkt echter dat

---

⁴⁰ Barnes (1998), 2.

⁴¹ Voor enkele voorbeelden zie Barnes (1998), 192-95; Kelly (2008), 161-221; Weisweiler (2015), 103-33.

⁴² Amm., 31.16.9.

⁴³ Jones (1964), 636.

⁴⁴ Amm., 16.10.21.

⁴⁵ Crump (1975), 7.

⁴⁶ Jones (1964), 637-39.

⁴⁷ Crump (1975), 9-10.

Ammianus gekozen werd voor zijn competenties, die we volgens hem kunnen waarnemen in passages waarin Ammianus autobiografische informatie vermeldt.⁴⁸ Desalniettemin haalt Austin een passage aan waaruit we zouden kunnen afleiden dat Ammianus tot de *curiales* behoorde en dat hij misschien als *protector domestici* een lid was van de *scholae*, verschillende cavalerie-eenheden die de lijfwachten van de keizer waren.⁴⁹

Algemeen wordt aangenomen dat Ammianus een beroep deed op officiële documenten en dat hij met mensen praatte om informatie te krijgen.⁵⁰ Buiten deze bronnen, leggen E.A. Thompson en John Matthews ook de nadruk op Ammianus' eigen kennis door zijn periode als officier en zijn verschillende reizen.⁵¹ Dit kan ook verklaren waarom Ammianus soms zo gedetailleerd over zaken kan praten in plaats van zijn eigen expertise en aanwezigheid.

Lange tijd werd Ammianus echter als een betrouwbare bron gezien, die zonder belangen en vanuit een passie schreef zoals Guy Sabbah het verwoordde in zijn werk over Ammianus.⁵² Zijn beschreven gebeurtenissen en karakteriseringingen werden zo goed als altijd zonder problemen overgenomen, zelfs waar Ammianus heel partijdig schreef. Een eerste verandering kwam er met het werk van Thompson. Hoewel hij nog steeds heel positief en lovend over Ammianus schreef, legde hij wel de partijdigheid van de schrijver bloot wanneer hij het over Ursicinus en Constantius' beleid had.⁵³ Toch bleef een algemene kentering in het historisch debat uit. Austin verdedigde Ammianus zelfs in verschillende publicaties tegen Klaus Rosen, die poneerde dat Ammianus feiten kon onderschikken aan literaire motieven, hij dingen verzweeg die niet overeenkwamen met zijn ideeën en hij soms onbelangrijke incidenten belangrijker maakte dan ze eigenlijk waren.⁵⁴ Pas sinds enkele decennia volgen iets meer onderzoekers het genuanceerdere beeld over Ammianus waardoor deze bron kritischer benaderd wordt en onderzoekers enkele valkuilen hebben kunnen blootleggen.⁵⁵ Toch blijven anderen nog steeds overtuigd van Ammianus' objectief standpunt.⁵⁶ Aangezien Ammianus tot het gevolg van Ursicinus behoorde, moeten we zoals Thompson al aangaf, uitgaan van partijdigheid en dit wordt heel duidelijk doorheen zijn werk. De schrijver verdedigt Ursicinus op sommige momenten in zijn discours en daarom kan hij vrij negatief schrijven over *magistri* en personen aan het keizerlijk hof die tegen Ursicinus waren. Dit maakt natuurlijk ook dat Ursicinus de bevelhebber is waarover we veruit het meeste informatie hebben.

Hoewel Ammianus veel informatie geeft, vermeldt hij niet alle gebeurtenissen waaronder gevechten, die voor dit onderzoek heel interessant zijn. De schrijver wil immers niet te veel futiele details geven en soms zijn de resultaten van een gevecht niet de moeite om te

---

⁴⁸ Austin (1979), 13.

⁴⁹ Austin (1979), 15-7; Woods (1997), 269. Waar we bij Austin voor moeten opletten, is dat hij Ammianus misschien belangrijker maakt dan hij is. Zo plaatst hij Ammianus meteen als het brein achter een georganiseerde uitval tijdens de belegering van Amida in 359 en als één van de aanwezigen in Julianus' hoofdkwartier tijdens zijn Perzische expeditie (Austin (1979), 13). Over het eerste kunnen we enkel uit Ammianus afleiden dat hij aanwezig was bij de planning van de uitval en Austins argument voor de Perzische expeditie is dat Ammianus veel informatie geeft (Austin (1979), 15-7).

⁵⁰ Thompson (1947), 20-1.

⁵¹ Thompson (1947), 35; Matthews (1889), 12-7.

⁵² Crump (1975), 1; 13; Sabbah (1978), 63-4; 116-17.

⁵³ Thompson (1947), 33-4; 42-55; 125.

⁵⁴ Austin (1973), 331-35; Austin (1979), 11. Austin verwijst naar het hele boek van Rosen, maar een concrete analyse waarin we enkele van Rosens conclusies kunnen terug vinden is Rosen (1970), 84-95.

⁵⁵ Bijvoorbeeld Weisweiler (2015), 103-33; Drinkwater (1994), 568-76. Een belangrijk recent boek dat heel Ammianus' werk onderzoekt vanuit het standpunt dat Ammianus niet altijd even betrouwbaar is en we het eerder als een literair werk moeten zien, komt van Timothy David Barnes (Barnes (1998)). Nog recenter publiceerde Gavin Kelly een werk dat focust op de intertekstualiteit van Ammianus en hoe hij subtieler en manipulatiever was dan tot dan toe werd aangenomen (Kelly (2008), 4-5).

⁵⁶ Matthews (1889), 228.

vermelden.⁵⁷ Julianus mag dan nog steeds de focus van Ammianus' werk zijn, dit toont aan dat zelfs voor deze periode informatie ontbreekt en wederom dat Ammianus dit werk niet heeft geschreven om informatie te verschaffen. Nog een punt van kritiek tegenover Ammianus is dat hij zich vaak laat leiden door zijn religieuze overtuiging. Ammianus was een aanhanger van het polytheïsme, dat in de vierde eeuw stilaan aan invloed begon te verliezen in het Romeinse Rijk. Dit is de reden waarom hij een voorstander was van Julianus, die in zijn periode als *Augustus* dit terug de staatsreligie probeerde te maken. Constantius had hem in 355 aangesteld als *Caesar* om in Gallië de situatie te verbeteren. Constantius moet het in Ammianus' geschriften ontgelden omdat hij soms beleidskeuzes maakte die nadelig waren voor Ursicinus en Julianus, wat Ammianus regelmatig steekt op Constantius' beïnvloedbaarheid.

Ammianus schreef zijn werk niet gelijktijdig met de gebeurtenissen, maar finaliseerde zijn werk waarschijnlijk iets voor 392 wanneer hij al een hele tijd uit dienst was en in Rome verbleef.⁵⁸ Er is dus een grote kans dat bepaalde details niet kloppen en dit is zeker het geval voor de exacte bewoording van speeches gegeven door personages. De chronologie en duur van bepaalde gebeurtenissen roepen eveneens vragen op. Daarnaast durft Ammianus geregeld algemene beschrijvingen van functies te geven in plaats van de exacte titel, iets wat wel vaker voorkwam in deze periode.⁵⁹ Zo gebruikt Ammianus bijvoorbeeld in het stuk over Silvanus' usurpatie meestal het woord *dux*, wat een militaire positie was onder de *magister*.⁶⁰ Dit maakt het in andere contexten moeilijk om te weten of hij de exacte titel bedoelt of dit gewoon hanteert om een beschrijving te geven.

Sextus Aurelius Victor

Aurelius Victor was een tijdgenoot van Ammianus. Hij is vermoedelijk geboren in Noord-Afrika rond 320.⁶¹ Onder Julianus kreeg hij het gouverneurschap van de provincie Pannonia Secunda en Ammianus schrijft dat hij later stadsprefect is kunnen worden.⁶² Dit was pas veel later rond 388/389. *De Caesaribus* zou geschreven zijn rond 359/360 en in 361 was het werk al af.⁶³ De focus van het werk ligt meer op het morele, waarvoor verschillende *exempla* gebruikt worden.⁶⁴ Doordat het werk een *epitome* is, zijn hier geen uitweidingen zoals in Ammianus' werk. Aurelius beschrijft slechts kort de verschillende keizers en hun daden. Hoewel Aurelius niet heel uitvoerig is en niet veel informatie verschaft, is zijn werk handig omdat we bij hem kunnen aftoetsen wat op dat moment al gezegd werd over bepaalde gebeurtenissen aangezien Aurelius *De Caesaribus* in dezelfde tijd uitgebracht heeft als de gebeurtenissen die in dit onderzoek aan bod komen.

---

⁵⁷ Amm., 27.2.11.

⁵⁸ Matthews (1989), 8-9; 17.

⁵⁹ Thompson (1947), 126.

⁶⁰ Amm., 15.5.20-32.

⁶¹ Bird (1994), vii.

⁶² Amm., 21.10.6.

⁶³ Bird (1994), x-xi.

⁶⁴ Bird (1994), xv.

Pseudo-Aurelius Victor

Vanaf het einde van de achtste eeuw of het begin van de negende eeuw schreven de manuscripten de *Epitome de Caesaribus* toe aan Aurelius Victor.⁶⁵ Tot in de negentiende eeuw was er nog geen consensus tussen de onderzoekers of dit een werk van de Romeinse auteur was of dat het geschreven was door een anonieme auteur. Tegenwoordig gaan de meesten van de tweede optie uit.⁶⁶ Het werk gaat immers over hetzelfde genre, bestrijkt grotendeels dezelfde periode en zou dus als een latere voortzetting van Aurelius Victor gezien kunnen worden, zeker omdat de anonieme auteur van dit werk *De Caesaribus* gebruikte voor zijn werk.⁶⁷ Net zoals *De Caesaribus* behandelt de *Epitome* kort verschillende keizers, in dit geval van Augustus tot aan Theodosius I. Het werk bestrijkt dus een iets grotere tijdsperiode en is soms ook gedetailleerder dan Aurelius Victor's werk.

B. Griekse bronnen

Julianus

Julianus is één van de weinige keizers waarvan zijn geschriften bewaard zijn gebleven. Van zijn hand komen onder andere verschillende redevoeringen. De belangrijkste, maar zeker niet de enige, is zijn panegyriek die Julianus als *Caesar* in 356 voor Constantius maakte. Behalve de kenmerken van het genre, moeten we volgens Bidez eveneens rekening houden dat deze redevoering geschreven is in de periode van Marcellus' beschuldigingen tegenover Julianus aan Constantius. Hierdoor wou Julianus nog meer zijn goede band met Constantius en de keizer zijn kwaliteiten benadrukken.⁶⁸ Dit heeft als gevolg dat Constantius in een goed daglicht geplaatst wordt en bepaalde fouten verdoezeld of op andere mensen gestoken worden, zoals het verlies bij Singara in 344 dat Julianus als een nederlaag voor zowel de Romeinen als de Perzen beschrijft. De Romeinse soldaten kregen dan weer de schuld voor het aantal gesneuvelden omdat zij Constantius' bevelen negeerden.⁶⁹ Julianus weidde op sommige momenten breed uit waardoor dit voor bepaalde gebeurtenissen de meest gedetailleerde bron over Constantius' regering is tot 355.⁷⁰ Een tweede tekst komt uit 361 en is een brief gericht aan het Atheense volk toen Julianus openlijk als *Augustus* het tegen Constantius ging opnemen. Hierin spreekt Julianus minder goed over Constantius en verduidelijkt hij waarom hij tegen zijn neef rebelleerde. Niet alleen kon Julianus op dat moment vrijuit spreken over Constantius, hij wilde hem als rivaal ook in een slecht daglicht stellen om zo het Atheense volk zijn heerschappij te doen accepteren.⁷¹ We mogen ook niet vergeten dat Constantius, naast een andere geloofsovertuiging en beleidskeuzes, Julianus' familie heeft laten vermoorden in 337 en later zijn oudere broer Gallus toen deze zijn rol als *Caesar* misbruikte.⁷² Deze twee teksten hebben dus een heel verschillende politieke context die we in acht moeten nemen.

---

⁶⁵ Festy (1999), viii-ix.

⁶⁶ Festy (1999), ix-x.

⁶⁷ Festy (1999), x-xii.

⁶⁸ Bidez (1932), 3.

⁶⁹ Jul., *Or.*, 1.23B-25B.

⁷⁰ Bidez (1932), 7.

⁷¹ Bidez (1932), 211.

⁷² Zie 3.5. Gallus' einde en Ursicinus naar Milaan, 46-8.

Libanius

Libanius was een redenaar en sofist afkomstig uit Antiochië die leefde van 314 tot 393, wat hem een tijdsgenoot maakt. Hij heeft verschillende soorten bronnen achtergelaten die een aanvulling vormen op Ammianus. Nadat hij les had gegeven in Constantinopel, Nicaea, Nicomedia en op vraag van Constantius terug naar Constantinopel ging, besloot Libanius zich voorgoed in Antiochië te vestigen in 353. Libanius nam nooit een ambt op, maar hij speelde wel een actieve rol in de politiek.⁷³ Bij deze redenaar moeten we oppassen met de informatie die hij verschaft, zowel wegens de relatie van Libanius met de machthebbers als met het brontype waarmee de redenaar ons informatie verschaft.

Hij was zowel een tijd verbonden aan Constantius en zijn hof als aan Julianus. Voor beide keizers heeft hij panegyrieken opgevoerd, waarin hij hen moest ophemelen. Toch is het duidelijk dat hij meer een voorstander van Julianus was dan van Constantius. Hans-Ulrich Wiemer maakt duidelijk dat Libanius voor de panegyriek voor Constantius en Constans enkel op de militaire verwezenlijkingen focuste en dat de vermelde deugden kort en conventioneel verliepen.⁷⁴ In het bijzijn van Julianus hield Libanius twee redevoeringen. Dit heeft natuurlijk invloed op de manier van schrijven en de inhoud van de redevoeringen.⁷⁵ Hiervoor moeten we ook opletten bij zijn achttiende redevoering, die de grafrede van Julianus was en soms ook de *Epitaphios* genoemd wordt.⁷⁶ Conform het brontype worden hier vooral de goede kwaliteiten van de keizer beschreven en gaan bepaalde zaken verdraaid of anders geïnterpreteerd worden. Waar we bij Libanius eveneens voor moeten opletten, is zijn discrete vorm van ironie en verwijzingen die aanwezige vrienden konden begrijpen.⁷⁷

De brievencollectie van Libanius is de grootste die tot bij ons is gekomen uit de oudheid met in totaal 1544 brieven. Zij gaan enkel over de jaren 355-365 en 388-393.⁷⁸ Enkele van deze brieven verwijzen naar gebeurtenissen of personen waar dit onderzoek aandacht aan besteedt. Wanneer we brieven uit de Oudheid lezen, mogen we er niet van uitgaan dat we alle informatie hebben. De boodschapper verschaftte heel vaak mondelinge informatie die niet neergeschreven werd. Daarnaast kon de ontvanger een hele dialoog houden met de boodschapper wanneer hij vragen had of dingen niet begreep.⁷⁹ Brieven die personen lieten circuleren, zijn bovendien onderhevig aan redactionele ingrepen en zijn meestal met een bepaald doel voor ogen gepubliceerd. De brief die wij lezen, was dus niet per se de brief die de ontvanger had gekregen. Nog een struikelblok bij Libanius is dat er nog geen vertaling beschikbaar is voor al zijn brieven en redevoeringen.⁸⁰

---

⁷³ Van Hoof (2014a), 7.

⁷⁴ Wiemer (2014), 203.

⁷⁵ Malosse (2014), 84.

⁷⁶ Malosse (2014), 84.

⁷⁷ Malosse (2014), 101.

⁷⁸ Cabouret (2014), 146.

⁷⁹ Cabouret (2014), 151.

⁸⁰ De vertalingen die er wel zijn, staan verspreid in verschillende publicaties. Lieve Van Hoof heeft in 2014 een overzicht gemaakt welke brieven en redevoeringen vertaald zijn en waar ze te vinden zijn, wat Libanius iets toegankelijker heeft gemaakt. (Van Hoof (2014b), 331-34; Van Hoof (2014c), 335-50).

Zosimus

Zosimus leefde in de zesde eeuw waardoor hij verre van een ooggetuige was van de gebeurtenissen.⁸¹ We weten dat hij een tijd in Constantinopel verbleef en volgens de manuscripten was hij actief in het rechtsdomein als *advocatus fisci*, waarschijnlijk bij de pretoriaans prefect in het Oosten, en had hij de eretitel *comes*.⁸² Daarnaast was hij een aanhanger van de polytheïstische religie, wat van zijn werk het laatst overgeleverd geschiedwerk van iemand met deze religie maakt.⁸³ Zosimus gaat kort over de verschillende keizers van Augustus tot en met Diocletianus om daarna veel gedetailleerder de gebeurtenissen onder Constantijn tot in 410 te beschrijven.⁸⁴ Voor zijn *Historia Nova* deed hij vooral een beroep op de werken van Eunapius, die leefde van 349 tot iets na 404, en Olympiodorus, die leefde in de vierde en vijfde eeuw.⁸⁵ Beide auteurs zijn ons slechts bekend in enkele fragmenten. Volgens een getuigenis van Photius maakte Zosimus tot aan 404 heel veel gebruik van Eunapius.⁸⁶ Voor het laatste deel van zijn geschiedenis zou Zosimus vooral Olympiodorus hebben overgenomen.⁸⁷ Het werk van Olympiodorus is niet overgeleverd waardoor we niet weten waarin Zosimus deze auteur volgt en waarin hij afwijkt van hem. Zosimus deed dus zelf geen historisch onderzoek, maar dit komt vooral doordat hij wilde aantonen met zijn werk dat het Romeinse Rijk ten onder was gegaan omdat ze de polytheïstische religie niet meer aanhingen.⁸⁸ Wat Zosimus vooral deed was het historisch narratief aanvullen met passages die de ondergang van het Romeinse Rijk moesten aantonen.⁸⁹

Zonaras

Zonaras leefde in de elfde en twaalfde eeuw in het Oost-Romeinse Rijk. Veel is niet over hem geweten, maar hij moet wel een publieke carrière hebben gehad aangezien hij commandant van de keizerlijke garde en de eerste secretaris van de kanselarij is geweest. Zijn *Epitome Historiarum* is een geschiedwerk dat vanaf het ontstaan van de aarde in de christelijke visie tot aan de dood van de keizer Alexius Comnenus in 1118 loopt. Onder andere voor de periode van Alexander Severus tot aan Theodosius is dit werk een belangrijke bron omdat het zich baseerde op bronnen die niet bewaard zijn gebleven en omdat Zonaras een niet onderbroken geschiedenis over de periode schreef.⁹⁰ Desondanks moeten we soms voorzichtig zijn met het overnemen van details aangezien er dus wel enkele eeuwen zitten tussen de gebeurtenissen voor dit onderzoek en wanneer Zonaras leefde.

---

⁸¹ Paschoud (2000), xvi.

⁸² Elton (2018), 66; Liebeschuetz (2006), 206; 213; Paschoud (2000), x. Voor meer uitleg over de eretitel *comes* zie De titel(s) van bevelhebber, 19-20.

⁸³ Paschoud (2000), x.

⁸⁴ Paschoud (2000), ix.

⁸⁵ Blockley (1981), 1; 27.

⁸⁶ Blockley (1981), 2; Liebeschuetz (2006), 178; Paschoud (2000), xxxvi-xxxvii. Volgens R.C. Blockley nam Zosimus echter niet alles letterlijk over. Hij zou de gebeurtenissen chronologisch hebben geordend en herhalingen hebben proberen te vermijden (Blockley (1981), 2).

⁸⁷ Paschoud (2000), xxxix.

⁸⁸ Zos., 1.1; 1.57; Liebeschuetz (2006), 207.

⁸⁹ Liebeschuetz (2006), 207-11.

⁹⁰ Banchich en Lane (2009), 1-2.

Wetteksten

Codex Theodosianus

In de *Codex Theodosianus* staan verschillende wetten van Constantius die gericht waren aan een specifieke bevelhebber en dus zowel sporen van de gebruikte titulatuur bevatten, als een beeld geven van zijn beleid op dit ambt. De verzameling van wetteksten in deze codex is uitgebracht onder Theodosius II in 438 en kwam er om de verschillende keizerlijke edicten vanaf Constantijn te bundelen. Zo moest het duidelijker worden wat de algemene wetten waren en er geen uitzonderingen gemaakt konden worden op deze bepalingen want in deze periode was het vaak onduidelijk wat nu de geldende regels waren.⁹¹ Met deze codex wilde Theodosius eveneens de legalistische éénheid van het Rijk benadrukken.⁹² Dat de overlevering van deze wetteksten niet uit de periode van Constantius zelf stammen is niet altijd een probleem voor de inhoud. Voor dit onderzoek is het grootste probleem de verscheidenheid aan titels waarmee de bevelhebbers worden aangesproken in de wetteksten. We weten niet of de afwijkende titels al uit die tijd stammen of net raar zijn omdat ze later tijdens het overschrijven of tijdens het compileren van deze codex veranderd zijn door de verantwoordelijke scribenten. Er is immers geen volledig manuscript van deze codex overgeleverd en enkele gereconstrueerde delen zijn gehaald uit de *Breviarium Alaricianum*.⁹³ Bij het bundelen van al deze wetten was een selectieprocedure noodzakelijk. De gebruikte wetten hebben het gehaald, maar het kan evengoed zijn dat andere wetten over dit onderwerp verloren zijn gegaan omdat ze niet relevant meer waren in de vijfde eeuw. Daarnaast kunnen de aangehaalde wetten stilistisch verbeterd en inhoudelijk aangepast zijn.

Rest

Notitia Dignitatum

De *Notitia Dignitatum Orientis* en *Notitia Dignitatum Occidentis* zijn twee Latijnse lijsten voor beide Rijksdelen waarin alle hoge civiele en militaire ambten opgesomd staan. Deze bron was lange tijd het vertrekpunt en de basis van historische onderzoeken over laat-Romeinse ambten zoals dat van de *magistri equitum/peditum*. Deze onderzoekers beseften echter niet dat we niet zomaar de situatie die deze bron schetst, kunnen gebruiken voor de periode voorafgaand aan de opstellingsdatum van de *Notitia*. De verschillende ambten maakten, zoals dit onderzoek zal uitwijzen voor de bevelhebbers, immers een evolutie doorheen de tijd. Specifiek voor de bevelhebbers, geeft deze lijst een opsomming van de verschillende troepen waarover zij het commando voerden en verschillende, maar niet alle, wapenschilden van deze eenheden.⁹⁴ In het Oosten krijgt elke regionale *magister* een apart hoofdstuk, maar de *magister equitum per Gallias* staat gewoon tussen een opsomming van regionale troepen en waar ze gelegerd zijn.⁹⁵ Volgens Bury werden deze lijsten gemaakt voor in het bureau van de *primicerius notariorum* die als taak had om *tabulae honorum*, documenten voor aanstellingen, op te maken voor elke hogere officier en om de distributie van de verschillende troepen in de provincies bij te houden.⁹⁶ Voor Peter Brennan hadden deze lijsten vooral een ideologische

---

⁹¹ Salway (2013), 331-32.

⁹² Salway (2013), 332-33.

⁹³ Salway (2013), 334.

⁹⁴ *Not. Occ.*, 5-7; *Not. Or.*, 5-8.

⁹⁵ *Not. Occ.*, 7; *Not. Or.*, 6-8.

⁹⁶ Brennan (1996), 150; Bury (1920), 132-33.

waarde die de eenheid van het Romeinse Rijk moesten uitdragen, maar Kulikowski beargumenteerde dat dit niet meteen de bruikbaarheid van de *Notitia* als een bron aantast.⁹⁷ Algemeen wordt aangenomen dat, hoewel de twee lijsten één geheel vormden en we misschien over een vroegere niet-overgeleverde *Notitia* kunnen spreken, de overgeleverde *Notitia Orientis* iets voor of na het einde van Theodosius I's regering werd opgesteld en de *Notitia Occidentis* in de vijfde eeuw.⁹⁸

---

⁹⁷ Brennan (1996), 152-57; Kulikowski (2000), 360.

⁹⁸ Brennan denkt dat de Oosterse lijst opgemaakt is tussen 394 en 396, terwijl de Westerse lijst tijdens de regering van Valentinianus III (425-455) is opgesteld en waar Galla Placidia, zijn moeder en vanaf de jaren 410 een belangrijk figuur in de Romeinse politiek, misschien wel iets mee te maken heeft (Brennan (1996), 165-66). Kulikowski denkt dat de *Notitia Orientis* voor Theodosius I's dood in januari 395 is gemaakt (Kulikowski (2000), 368). Zuckerman vermoedt dan weer dat we op basis van enkele veranderde rangen de *Notitia Orientis* zeker na hervormingen rond eind 398-begin 399 moeten plaatsen en gebaseerd op de politieke situatie denkt hij dat de beide delen origineel in 401 werden opgesteld (Zuckerman (1998), 146). Bury's theorie dat de *Notitia Orientis* niet voor 426 kan zijn opgesteld op basis van inhoudelijke verwijzingen en dat de Westerse tegenhanger tussen 428 en 437 in gebruik was, wordt dus zeker voor de *Notitia Orientis* niet meer gevolgd (Bury (1920), 141-42). Kulikowski vermoedt dat een eerste *Notitia* ergens tussen 386 en 394 werd opgesteld en Brennan spreekt ook van een *Notitia* archetype (Brennan (1996), 148-49; Kulikowski (2000), 360).

1.5. Status quaestionis: het ambt *magister equitum/peditum/militum*

De eerste bevindingen over dit ambt komen van de hand van Theodor Mommsen rond de eeuwwisseling van de negentiende en twintigste eeuw. In zijn zog volgden nog enkele Duitstalige onderzoekers met belangrijke bijdragen in de twintigste eeuw zoals Otto Seeck, Ersnt von Nischer, Wilhelm Enßlin, Alexander Demandt en Dietrich Hoffmann. Belangrijke werken in andere talen over dit onderwerp kwamen van A.E.R. Boak, A.H.M. Jones, A. Hoepffner en in de éérentwintigste eeuw schreven Marc Landelle en Doug Lee over de *magistri*. Het schaarse bronmateriaal maakt het heel moeilijk om, zeker in de beginfase van dit ambt, met grote zekerheid over bepaalde ontwikkelingen te spreken. De verschillende theorieën die de onderzoekers hebben gepostuleerd zijn ook niet altijd even overtuigend. Enkele *magistri* worden in dit deel reeds aangehaald, maar in de analyse van dit onderzoek wordt een diepgaandere analyse gemaakt over deze bevelhebbers.

De titel *magister*

Hoewel de titel *magister equitum/peditum/militum* gebruikt werd voor de positie van een legeraanvoerder in de vierde eeuw, had de titel *magister* al een lange geschiedenis. Demandt onderscheidt grotendeels twee groepen waarin we de functies met de titel *magister* kunnen indelen. De eerste groep heeft betrekking op de militaire functies van een exercitiemeester voor het voetvolk en de cavalerie. Deze ambten gaan terug op de vechteraar van de gladiatoren en de koorleider van een toneelstuk, dewelke Demandt beschrijft als civiele ambten. De tweede groep omvat vakmannen en technici, gaande van het laagste niveau tot de leider van grote projecten. Zij hadden vaak ook nog een militaire rang, maar dit heeft volgens Demandt niets te maken met hun *magister* titel.⁹⁹ Landelle vermoedt dat dit technische misschien ervoor stond dat de *magister* slechts een uitvoerende rol had in naam van de keizer. Dit is meteen het ambigue aan dit ambt volgens Landelle. Voor de keizer was de bevelhebber een uitvoerder, maar voor zijn soldaten was het hun superieur.¹⁰⁰

De titel *magister equitum* duikt al lang op in de Republiek. Tijdens deze periode stond de *magister equitum* de *dictator*, toen een magistraat die maximaal zes maanden aan de macht kon zijn, bij als hulpje volgens Enßlin. Mommsen verwijst daarentegen enkel naar het instituut van de dictatuur.¹⁰¹ Zoals Enßlin al opmerkte, heeft de naam van het ambt verder geen enkele inhoudelijke gelijkenis met de latere functie.¹⁰² De functie *magister equitum* duikt, spijtig genoeg, maar één keer op tijdens het Principaat in een inscriptie.¹⁰³ Volgens Boak had deze persoon de leiding over de *equites legionis*, een eenheid van 726 cavaleristen.¹⁰⁴ Demandt denkt dat deze drilmeester toen de rang van een centurio had.¹⁰⁵ Boak en Enßlin zien het ambt van de *magister peditum* gewoon ontstaan uit het verdelen van het commando over de ruitery

---

⁹⁹ Demandt (1970), 553.

¹⁰⁰ Landelle (2014), 197-98.

¹⁰¹ Enßlin (1930), 308; Mommsen (1906), 545.

¹⁰² Enßlin (1930), 309.

¹⁰³ *CIL V*, 8278: "*Iulius centurio / supernumeraries / leg(ionis) XI Claudiae / stip(endiorum) XXIII annor(um) / circiter XXXX / tiro probitus (= probatus) annorum / XVI postea profecit / disces equitum / ordine factus mag(ister) / equitum positus hic.*"

¹⁰⁴ Boak (1915), 116.

¹⁰⁵ Demandt (1970), 555.

en infanterie.¹⁰⁶ Geen enkele onderzoeker lijkt het hier oneens mee te zijn of heeft een andere visie geponeerd voor een mogelijke voorganger.

Ontstaan van het ambt

De bronnen schrijven het ontstaan van het ambt toe aan Constantijn. Zosimus verhaalt dat Constantijn dit ambt tegelijkertijd of alvast in lijn met de hervormingen van de Rijksprefecturen zou hebben doorgevoerd. Voordien waren mensen met verschillende rangen zoals een centurio, een tribuun, of een *dux* diegene die in een garnizoen de leiding hadden. Door de hervormingen waren het nu de *magistri* die het leger aanvoerden tijdens veldslagen en die instonden om straffen uit te delen.¹⁰⁷ Johannes Lydus geeft dan weer een iets ander verhaal. Constantijn zou deze *magistri* aan het hof hebben ingesteld waardoor de pretoriaans prefect over deze troepen het commando verloor. In de regio's kwam de leiding over de troepen van de daar recent aangestelde generaals zoals *comites*.¹⁰⁸

In het historisch onderzoek volgt iedereen Zosimus en Johannes Lydus door te stellen dat Constantijn inderdaad verantwoordelijk is voor het ontstaan van dit ambt. Vanaf het begin zou Constantijn een onderscheid hebben gemaakt tussen een generaal voor de infanterie, de *magister peditum*, en een generaal voor de cavalerie, de *magister equitum*. Deze twee bevelhebbers moesten het veldleger of *comitatensis* aanvoeren dat Constantijn had opgericht als tegenhanger van de grenstroepen of *limitanei*.¹⁰⁹ De verdeling van het bevel had volgens Stein tot gevolg dat de keizer meer de controle kreeg over het militair opperbevel omdat de generaals maar een deel van het leger konden leiden.¹¹⁰ Sommige historici zoals Demandt en Stein gaan ervan uit dat wanneer slechts één generaal werd uitgestuurd voor een opdracht of de andere sneuvelde tijdens een veldslag, hij de leiding kreeg over heel het leger.¹¹¹ Stein zegt dat dit laatste een ontwikkeling was die pas na Constantijns regering plaatsvond.¹¹² Jones laat uitschijnen dat de *magister* samenhangt met het ontstaan van het veldleger. Hij verwijst naar de eerst gekende wet die dit leger vermeldt uit 325, maar hij zegt niet expliciet dat hij de bevelhebbers daarom rond dit tijdstip zou plaatsen. Jones geeft geen vermelding naar de wet waardoor het niet duidelijk is dewelke hij hier gebruikt in zijn betoog.¹¹³ Mommsen haalde echter al een wet aan, waarschijnlijk uit 326, wat een protocol voorstelt tussen Constantijn en zijn soldaten. Hier worden de pretoriaanse prefecten mogelijk wel in vernoemd, maar nog geen *magister equitum* of *peditum*. Mommsens theorie is dat naar de prefecten wordt verwezen met de woorden *viris eminentissimis* en niet met *a praefectis et tribunis*.¹¹⁴ Demandt vond dan weer een wet van december 328 waarin de pretoriaanse prefecten wel expliciet vermeld worden met nog steeds geen spoor van de *magistri*.¹¹⁵ Toch moeten we oppassen met deze twee wetten. In de wet van 328 staan geen bevelhebbers vermeld omdat dit volgens mij niet tot hun

---

¹⁰⁶ Boak (1915), 119; Enßlin (1930), 309.

¹⁰⁷ Zos., 2.33.3.

¹⁰⁸ Lydus, *Mag.*, 2.10.2; 2.11.1. Lydus werd geboren in Lydië in 490 en stierf in 560. Pas op het einde van zijn leven en na zijn publieke dienst schreef hij *De magistratibus*, waarin hij een overzicht geeft van de Romeinse bureaucratie.

¹⁰⁹ Jones (1964), 97; Landelle (2014), 195.

¹¹⁰ Stein (1928), 186-87.

¹¹¹ Demandt (1970), 557; Stein (1928), 187.

¹¹² Stein (1928), 187.

¹¹³ Jones (1964), 97.

¹¹⁴ *Cod. Theod.*, 7.20.2; Mommsen (1906), 547.

¹¹⁵ *Cod. Theod.*, 7.20.5; Demandt (1970), 561.

takenpakket behoorde. We kunnen ook niet uitsluiten dat de woorden *viris eminentissimis* niet naar de *magistri* verwijzen.

Boak plaatst het ontstaan van deze bevelhebbers in de context van Constantijns beslissing om zijn zonen als *Caesares* aan te stellen. Aangezien zij nog jong waren, in tegenstelling tot de *Caesares* en *Augusti* tijdens Diocletianus' regering, was het beter om de pretoriaanse prefecten niet al te veel invloed te geven, mochten zij grotere ambities hebben.¹¹⁶ Seeck had voordien opgeworpen dat we het ontstaan van het ambt in 318 moesten situeren toen Constantijn Crispus tot *Caesar* verhief en hem eveneens de leiding gaf over de troepen in Gallië.¹¹⁷ Enßlin vond dat we op basis van de bronnen Seecks gedetailleerdere redenering niet kunnen volgen over het ontstaan van dit ambt. Hij wijst erop dat het voor Constantijn te gevaarlijk kon zijn om dezelfde persoon de leiding te geven over zowel de civiele als militaire zaken.¹¹⁸ Deze redenering ligt in overeenstemming met hoe Constantijn zijn zonen uit zijn tweede huwelijk belastte met taken, maar hen de facto niet heel veel macht gaf hoewel ze *Caesares* waren. Daarbij aansluitend is het heel ongebruikelijk dat Constantijn Crispus tot *Caesar* zou hebben gemaakt én de titel van *magister* hebben gegeven. Het zou logischer zijn om hem in zijn hoedanigheid van *Caesar* de leiding over de troepen te geven of onder hem een bevelhebber te plaatsen dan Crispus een lagere titel en ambt te geven bovenop zijn titel van *Caesar*.

Demandt situeert het ontstaan van deze bevelhebbers meer op het einde van Constantijns regering.¹¹⁹ Hij baseert zich op wanneer Zosimus en Aurelius Victor dit ambt vermelden in hun werken. Zosimus vermeldt dit immers na de bouw van Constantinopel en Aurelius Victor doet dit na de nederlaag van Calocaerus in 333-334.¹²⁰ Desalniettemin is deze visie moeilijk hard te maken op basis van de chronologie in Zosimus. Zosimus lijkt een onderbreking van de politieke gebeurtenissen te nemen wanneer hij over deze hervormingen begint. Hij zet deze paragraaf onder andere tussen een campagne aan de Donau tegen de Taifali tussen 328 en 334 en later begint hij over het tot keizer maken van Constantijns zonen, waarvan Constantijn II al in 317 tot *Caesar* werd bevorderd en Constans in 333.¹²¹ Dit maakt het dus moeilijk om hieruit een conclusie te trekken, laat staan een exact jaartal te geven aan de hervormingen. Aurelius Victor plaatst dit inderdaad na de overwinning op Calocaerus, maar situeert hierna ook de bouwwerken in Constantinopel, hoewel deze stad toen al gesticht was.¹²² Demandt vindt het overigens realistischer om deze *magistri* elk te koppelen aan de zijde van Constantijns zonen dan aan de hervormingen van de prefecturen.¹²³

Toch zijn er voor Constantijns regering geen enkele namen bewaard gebleven van *magistri* waardoor het moeilijk is om helemaal zeker te zijn wanneer dit ambt nu net werd ingevoerd. De eerste *magister* die we bij naam kennen is Hermogenes, die al zeker in eind 341 Constantius' *magister equitum* was. Toch vermoedt Jones dat er al vroeger *magistri* waren onder Constantijn. Hij baseert zich op de beschuldiging van Julianus tegenover Constantijn omdat hij de eerste zou zijn geweest die barbaren het consulaat had gegeven.¹²⁴ Jones denkt

---

¹¹⁶ Boak (1915), 119.

¹¹⁷ Seeck (1900), 633.

¹¹⁸ Enßlin (1930), 306.

¹¹⁹ Demandt (1970), 562.

¹²⁰ Demandt (1970), 562.

¹²¹ Zos., 2.31.2; 2.35.1.

¹²² Aur. Vict., *Caes.*, 41.12. Demandt haalt op pagina 562 trouwens een zinsdeel aan uit deze bron, maar zo staat het niet in de bron te lezen.

¹²³ Demandt (1970), 561-62.

¹²⁴ Amm., 21.10.8; Jones (1964), 98.

dus niet alleen dat belangrijke *magistri* onder Constantijn al afkomstig waren uit het Barbaricum, maar hij redeneert ook dat onder Constantijns consuls bevelhebbers met een andere afkomst zitten, hoewel dit niet per se zo hoeft te zijn. Raadgevers of andere belangrijke personen aan het hof konden deze eer ook hebben gekregen. Daarbij zijn al de consuls uit deze periode wel tot bij ons gekomen. Natuurlijk zijn deze namen gelatiniseerd, maar er zitten niet meteen heel veel opmerkelijke namen tussen de jaren van Constantijns heerschappij. De kans lijkt dus klein dat Constantijn veel barbaren in de positie van bevelhebber tot consul heeft gemaakt.

Het merendeel van de onderzoekers gelooft de theorie dat wanneer het Rijk verdeeld werd onder Constantijns zonen, zij allemaal twee *magistri* kregen die aan hun hof verbleven.¹²⁵ Volgens Jones zorgde dit er alsook voor dat het veldleger in drie werd verdeeld. Hoewel hij zelf deze titel al vanaf het begin gebruikt, suggereert Jones dat het achtervoegsel *in praesenti* of *praesentalis* pas vanaf Constantius' alleenheerschappij aan de titel werd toegevoegd om duidelijk het onderscheid te maken tussen de bevelhebbers aan het hof en diegene in de regio's.¹²⁶ Er valt wel wat te zeggen voor deze theorie. Indien elke broer twee eigen bevelhebbers had, was er geen nood aan een regionale bevelhebber hetzij door de beperkte oppervlakte van het Rijksdeel, hetzij door de beperkte grootte van het veldleger. Daardoor moest ook geen onderscheid gemaakt worden tussen de *magistri* aan het hof en in de regio want dit concept was op dat moment nog niet bekend. Op de vraag of elke broer twee *magistri* kreeg of er nog steeds maar twee *magistri* waren voor het hele veldleger, lijkt het eerste het meest logisch. Als er nog steeds maar twee mensen de leiding hadden over het hele veldleger, waren zij een heel grote bedreiging voor de broers en konden ze gemakkelijk telkens het hele leger inzetten tegen één van hen. Natuurlijk hebben we geen enkel bewijs voor of idee van de bevelhebbers onder Constantijn II.

De enige onderzoekers die een andere theorie postuleerden zijn Kromayer en Veith. In hun werk zeggen ze dat bij de verdeling van Constantijns rijk, de drie broers een eigen regionale bevelhebber kregen, maar ze de bevelhebbers aan het hof gezamenlijk bevelen.¹²⁷ Demandt heeft hierop kort gereageerd door te zeggen dat deze visie absurd is.¹²⁸ Toch klopt Jones theorie niet helemaal wat betreft de titulatuur. Alle eigentijdse bronnen spreken nooit over een *magister praesentalis/in praesenti*. Dit komt pas later in de *Notitia Dignitatum* en latere wetteksten voor, maar niet in de wetteksten over de bevelhebbers van Constantius en in bronnen zoals Ammianus. Landelle's appendix maakt dit overigens ook duidelijk, maar toch blijft hij spreken over *magistri praesentales*, net zoals alle andere onderzoekers, wanneer hij spreekt over de beginperiode van dit ambt.¹²⁹ Dit onderzoek gebruikt vooral de term aan het hof om de bevelhebbers te situeren en waar hun hoofdbasis van opdrachten lagen, maar hiermee wordt niet naar de officiële titel van deze bevelhebbers verwezen.

Tot aan de gedeelde heerschappij tussen Constantijns zonen hebben de onderzoekers dus enkel nog maar over het veldleger en de bevelhebbers aan het hof gesproken. Dit betekent dat Johannes Lydus beter de situatie beschrijft dan Zosimus deed. Zosimus spreekt immers over de *magistri* die de verschillende regionale bevelhebbers moesten vervangen, maar tijdens de regering van Constantijn waren er nog geen regionale *magistri*.

---

¹²⁵ Boak (1915), 120; Hoffmann (1974), 387; Jones (1964), 124; Mommsen (1906), 548.

¹²⁶ Jones (1964), 124-25.

¹²⁷ Kromayer en Veith (1928), 582.

¹²⁸ Demandt (1970), 557.

¹²⁹ Landelle (2014), 212-221.

De titel(s) van bevelhebber

Op basis van de verschillende wetteksten waarin *magistri* voorkomen, heeft Enßlin kunnen achterhalen dat tot aan Theodosius de titel *magister militum* niet gebruikt werd, maar enkel *magister equitum* en *peditum*.¹³⁰ Toch heeft Demandt twee verwijzingen gevonden in de bronnen die betrekking hadden op individuen in de derde eeuw en die hij correct beschrijft als gevallen waarbij de latere titel van *magister militum* op vroegere omstandigheden wordt geplakt. Het gaat hier over een verwijzing in de *Historia Augusta* naar Aurelianus als *magister militiae* en Hiëronymus die de usurpator Saturninus als *magister exercitus* beschrijft.¹³¹ De *Historia Augusta* wordt aangenomen in de tijd van Theodosius geschreven te zijn en de waarachtigheid van deze bron wordt sterk in twijfel getrokken.¹³² Het kan dus zijn dat in deze bron titels vanuit de periode waarin de bron werd geschreven, gebruikt werden voor het verleden. Als we echter kijken naar de drie passages in de *Historia Augusta* die Demandt vermeldt, vallen enkele dingen op. Twee van hen hebben geen enkele verwijzing naar een titel of militair persoon.¹³³ In de andere verwijzing staat niet letterlijk een titel, maar de woorden *militiae magisterium* wat we kunnen vertalen als het leiden van de troepen. Dit bevel is ook slechts gebonden aan een specifieke situatie, namelijk de oorlog rond Nicopolis dus het is maar de vraag of de bron hier effectief een soortgelijke positie mee bedoelde als in de vierde eeuw.¹³⁴ In deze regio zou Ulpius Crinitus overigens al aangesteld geweest zijn als *dux*, dus het kan goed zijn dat Aurelianus eveneens een commando kreeg als *dux* of *comes*, wat in het Principaat wel vaker het geval was.¹³⁵

In het Grieks werd volgens Enßlin meestal naar het ambt van de bevelhebber verwezen met de woorden στρατηγός en στρατηλάτης. De eerste term komt voor het eerst met deze betekenis voor in Julianus, de tweede pas onder keizer Anastasius (491-518). Daarnaast haalt Enßlin nog een paar andere termen aan die minder vaak gebruikt worden, maar soms wel voor de periode van dit onderzoek van toepassing zijn.¹³⁶ Recenter heeft Landelle zowel de verschillende Griekse als Latijnse titels verzameld om de verscheidenheid in termen weer te geven.¹³⁷ Uit deze grote verscheidenheid aan termen kunnen we enkele conclusies trekken. Voor de tijdsgenoten moet het blijkbaar altijd duidelijk geweest zijn welke functie er bedoeld werd en blijkbaar hingen zij minder gewicht aan het gebruik van de exacte titel. De verscheidenheid van mogelijke titels kan aan de andere kant misschien ook iets zeggen over het nieuwe aan dit ambt en dat er daardoor nog geen uniforme verwijzing naar was.

Volgens Mommsen kwamen de eerste *magistri* uit de hoogste sociale klasse van de *vir illustris*.¹³⁸ Jones denkt eveneens dat het ambt vanaf zijn ontstaan al een hoge status had,

---

¹³⁰ Enßlin (1930), 312.

¹³¹ Hieron., *Chron.*, Abr. 2297; *Hist. Aug. Aurel.*, 11.2; 17.2; 18.1; Demandt (1970), 553-54. Hiëronymus leefde ongeveer van het midden van de vierde eeuw tot in 419 of 420. Voor zijn kroniek vertaalde hij Eusebius' exemplaar vanuit het Grieks naar het Latijn. Hiëronymus gaf wel meer informatie over culturele geschiedenis en hij vulde Eusebius' kroniek aan tot in 378. In de kroniek staan voor de laat-Romeinse periode drie verschillende tijdsrekeningen door elkaar, namelijk de olympiaden, het aantal jaar verwijderd van Abraham en een telling gebaseerd op de regeringsjaren van een keizer. Demandt lijkt de verschillende tijdsrekeningen bij Hiëronymus door elkaar te hebben geslagen. Hij combineerde het vierde regeringsjaar van Probus met de telling gebaseerd op Abraham, waarnaar hij eigenlijk wilde verwijzen (Demandt (1970), 553).

¹³² De *Historia Augusta* is een moeilijke bron om mee te werken. Voor een recente uitleg over de bron, haar overlevering, moeilijkheden en de historiografische traditie, zie Kulikowski (2021), 23-40.

¹³³ *Hist. Aug., Aurel.*, 17.2; 18.1.

¹³⁴ *Hist. Aug., Aurel.*, 11.2.

¹³⁵ *Hist. Aug., Aurel.*, 13.1.

¹³⁶ Enßlin (1930), 323.

¹³⁷ Landelle (2014), 197-205; 212-21.

¹³⁸ Mommsen (1906), 545.

misschien op gelijke voet met de pretoriaans prefect. Het probleem met Mommsen en Jones hun stelling is dat ze geen onderscheid hebben gemaakt in de verschillende periodes tot aan Theodosius. Jones baseert zich daarnaast ook op het feit dat sommige *magistri* onder Constantius het consulaat kregen.¹³⁹ We kunnen niet zomaar uitgaan van een continuïteit op alle vlakken tussen Constantijn en zijn zonen, zeker niet omdat we in het begin nog met verschillende evoluties zitten. Zo haalt Jones zelf aan dat we niet weten of deze nieuwe bevelhebbers al vanaf het begin boven de *duces* van de grenslegers stonden zoals in de jaren iets na 360 het geval was.¹⁴⁰ Kulikowski zegt dan weer dat bij de scheiding van de militaire en civiele ambten, elke tegenhanger dezelfde status, rang en bijgevolg autoriteit kregen.¹⁴¹ In deze redenering zou een bevelhebber dezelfde rang moeten hebben als een pretoriaans prefect.

Een andere visie is die van Enßlin. Hij stelt dat de eerste *magistri* eveneens behoorde tot de klasse van de *vir clarissimus*, de rang onder *illustris*.¹⁴² Demandt gaat er ook van uit dat de eerste bevelhebbers enkel tot de *clarissimi* behoorden. Hierdoor waren de bevelhebbers eigenlijk ondergeschikt in rang aan de pretoriaanse prefecten en niet gelijk.¹⁴³ Toch heeft Demandt niet de bron gebruikt die Enßlin wel aanhaalde, namelijk een wet van de keizers Valentinianus, Valens en Gratianus. Deze wet uit 372 deelt mee dat vanaf dan de pretoriaanse prefecten, stadsprefecten en de bevelhebbers dezelfde rang krijgen.¹⁴⁴ Dit moet betekenen dat voordien een verschil in rang merkbaar was tussen deze ambten en de bevelhebbers in de meeste gevallen waarschijnlijk tot de *ordo clarissimus* behoorden. Zoals later in dit onderzoek zal aangetoond worden, kregen sommige bevelhebbers echter het consulaat van de keizer. Wanneer iemand consul werd, kreeg die automatisch de rang van *illustris*. Dit maakt dat sommige bevelhebbers wel degelijk tot de hoogste stand behoorden. Of we deze hoogste rang moeten toekennen aan alle bevelhebbers of slechts aan de uitzonderingen waar we bronnenmateriaal voor hebben, blijft dus onopgelost. In een later artikel heeft Demandt wel nog geschreven dat het enkel een juridisch argument is om zowel de oude senatoriale families, civiele en officieren als hofambtenaren allemaal in dezelfde groep te plaatsen wegens de toegekende rang van *vir clarissimus*. In de politieke en sociale werkelijkheid zou dit weinig hebben betekend.¹⁴⁵

Af en toe zien we ook in een bevelhebber zijn titel een verwijzing naar *comes*. Vooral in wetteksten en sommige inscripties uit latere periodes zien we dit verschijnen.¹⁴⁶ Zelfs in papyri vinden we verwijzingen terug naar bevelhebbers uit de jaren 340, zoals Eusebius, met de Griekse titel κομιτος.¹⁴⁷ Onderzoekers naar dit ambt hebben nog nooit expliciet een uitleg gegeven waarom deze titel slechts af en toe in de bronnen voorkomt en waarnaar dit verwijst. Een blik op de verschillende wetteksten in de *Codex Theodosianus* lost dit probleem echter op. Deze titel zien we al in de wetteksten uit 352 naar Silvanus, de oudst bewaarde wetteksten gericht aan een bevelhebber. In wetteksten uit de vijfde eeuw komt de titel nog steeds voor dus er zit niet meteen een discontinuïteit in dit gebruik. Daarnaast worden de bevelhebbers enkel aangesproken als *comes et magister equitum/peditum/militum* wanneer ze

---

¹³⁹ Jones (1964), 97.

¹⁴⁰ Jones (1964), 100.

¹⁴¹ Kulikowski (2013), 136.

¹⁴² Enßlin (1930), 324.

¹⁴³ Demandt (1970), 578.

¹⁴⁴ *Cod. Theod.*, 7.7.1.

¹⁴⁵ Demandt (1980), 614.

¹⁴⁶ Landelle (2014), 212.

¹⁴⁷ P.*Antin.*31; P.*Oxy.*1190.

aangesproken worden in de opening van de wettekst. Dit maakt duidelijk dat deze *comes* een onderdeel is van een formele aanspreking en dus niet verwijst naar het militaire ambt *comes*. In de derde eeuw duikt het gebruik van *comes* als een titel voor het eerst op om naar de relatie met de keizer te verwijzen, maar Constantijn formaliseerde deze titel tot een rang en eerbewijs.¹⁴⁸

Zoals Landelle al stelde uit verschillende wetteksten voor de bevelhebber Jovius in de jaren 365-368 dat er een willekeur lijkt te zijn voor de gebruikte titulatuur, blijkt dit ook heel duidelijk voor de periode van Constantius.¹⁴⁹ Ammianus gebruikt verschillende titels doorheen zijn werk om de bevelhebbers aan te duiden en in wetteksten wordt naar Silvanus op verschillende manieren verwezen. Zelfs als wetteksten op dezelfde plaats werden uitgevaardigd, zien we verschillende titels. Toch valt op dat nooit een bevelhebber in de wetteksten enkel aangesproken wordt als een *magister peditum*. Wanneer in een wettekst verwezen wordt naar het ambt van bevelhebber, dus niet de titulatuur wanneer een bevelhebber wordt aangesproken als ontvanger van de wettekst, is meestal de combinatie *magister equitum et peditum* gebruikt.

Het territorium van een *magister* kwam volgens Mommsen overeen met de hoofdstedelijke en Rijksprefecturen.¹⁵⁰ Het deel over de hoofdstedelijke prefecturen kunnen we meteen weerleggen. Er waren geen *magistri* in Rome of Constantinopel, maar wel aan het hof. Aangezien het hof samen met de keizer rondtrok, was er geen vaste plek waar zij verbleven. Heel concreet verbleef Constantius ook het merendeel van zijn alleenheerschappij in Illyricum en het Oosten, met slechts enkele jaren in Milaan en ongeveer een maand in Rome. De overeenkomsten met de Rijksprefecturen is eveneens moeilijk te bewijzen, maar wordt in de latere literatuur nog wel aangehaald. Waarschijnlijk dat dit komt doordat Zosimus het ontstaan van dit ambt linkte met de hervorming van de Rijksprefecturen.¹⁵¹ Demandt vindt dat de gelijkenissen met de prefecturen geen toeval zijn. Zo verbleven de regionale *magistri* in Sirmium, Antiochië en (oorspronkelijk) in Parijs, wat tevens de residenties van de prefecten waren.¹⁵² Uit de geschriften van Ammianus kunnen we echter opmaken dat Marcellus en Severus 's winters in Gallië verbleven in Reims en niet Parijs dus in hoeverre gaan deze parallellen op?¹⁵³ Daarbij hadden de verschillende prefecturen en de jurisdictiegebieden van de *magistri* geen vastgelegde grenzen waardoor het moeilijk wordt dit te vergelijken.

Waarvoor we moeten opletten, en wat Hoepffner al aanhaalde, is hoeveel gewicht we aan Ammianus' titels hangen. De schrijver kan aan bepaalde titels en functieverwijzingen een andere betekenis hebben gehangen dan wij nu doen.¹⁵⁴ Zo verwijst hij geregeld met het woord *dux* naar een aanvoerder, waaronder de *magistri*, en dus niet naar de functie van een *dux*, die aan het hoofd stond van het leger in grensprovincies.¹⁵⁵

---

¹⁴⁸ Elton (2018), 66.

¹⁴⁹ Landelle (2014), 201-02.

¹⁵⁰ Mommsen (1906), 545.

¹⁵¹ Zos., 2.33.3.

¹⁵² Demandt (1970), 577.

¹⁵³ Amm., 16.2.8; 17.2.1.

¹⁵⁴ Hoepffner (1936), 485.

¹⁵⁵ Bijvoorbeeld in Amm., 15.5.20-32.

Taken en plaats in de hiërarchie

Mommsen maakte gebruik van de *Notitia Dignitatum* en leidde daaruit af dat de *magister peditum* boven de *magister equitum* stond.¹⁵⁶ Stein en Von Nischer plaatsen deze *magister* eveneens meteen onder zijn tegenhanger.¹⁵⁷ Demandt heeft hier terecht commentaar op geuit dat we er niet van kunnen uitgaan dat de situatie die de *Notitia Dignitatum* schetst, zomaar in het verleden geprojecteerd kan worden.¹⁵⁸ Mommsen haalt in zijn argumentatie ook drie passages uit Ammianus aan waaruit moet blijken dat de *magister peditum* de hoogste functie onder de keizer is.¹⁵⁹ In 14.11.24 schrijft Ammianus dat er geruchten waren dat Barbatio meer ambieerde dan zijn functie als *magister peditum*.¹⁶⁰ Hiermee wil Ammianus een greep naar het purper insinueren, maar dit sluit niet automatisch uit dat de positie van *magister equitum* lager aangeschreven stond dan die van *magister peditum*. Eerstgenoemde kan nog steeds ertussen of op dezelfde hoogte staan als zijn tegenhanger. Deze commentaar geldt eveneens voor wanneer Ammianus schrijft over Silvanus en zijn uitroeping tot keizer.¹⁶¹ Silvanus was nu eenmaal aangesteld als een bevelhebber over de infanterie en niet de cavalerie.¹⁶² Tenslotte haalt Mommsen eenzelfde passage aan over Severus, een *magister peditum* onder keizer Valentinianus I die heerste over het Westelijke deel van het Rijk van 364 tot 375.¹⁶³ Waar Mommsen geen rekening mee heeft gehouden, is dat net boven deze verwoording ook wordt gesproken over een ander persoon die sommigen volgens geruchten hadden uitgeroepen tot keizer, namelijk Rusticus Julianus.¹⁶⁴ Op dat moment was hij een *magister memoriae*, verantwoordelijk voor het officieel uitvaardigen van documenten, maar dat wil niet zeggen dat deze functie de hoogste was in de imperiale kanselarij.¹⁶⁵ De *magister memoriae* was immers voor een deel in het laat Romeinse Rijk aangesteld onder de *magister officiorum*.¹⁶⁶ Magnentius usurpeerde effectief en hij was een *comes rei militaris*, een officier die onder een *magister equitum/peditum* stond en het bevel voerde over regionale groepen van het veldleger.¹⁶⁷ Het is bijgevolg moeilijk om op basis van deze passages tot Mommsens conclusie te komen. Voor Mommsen stonden daarnaast de generaals aan het keizerlijk hof boven de generaals in de rijksdelen.¹⁶⁸ Von Nischer gaat zelfs een stap verder door de generaals in de verschillende rijksdelen onderling te ordenen na de *magister peditum* en *magister equitum*, met het commando in het Oosten als eerste, gevolgd door Gallië en daarna Illyricum.¹⁶⁹

Toch kunnen we Mommsen en Von Nischer gemakkelijk weerleggen met Ammianus. Wanneer beschuldigingen over de *magister equitum* Arbitio circuleerden, werd eveneens bij hem gezegd dat hij niet tevreden was hoewel hij de top (*summae*) had bereikt en meer ambieerde.¹⁷⁰ Hieruit blijkt dat we Ammianus alvast niet als bron kunnen gebruiken om een

---

¹⁵⁶ Mommsen (1906), 548.

¹⁵⁷ Nischer (1923), 43; Stein (1928), 187.

¹⁵⁸ Demandt (1970), 556; Mommsen (1906), 548. In de *Notitia* komt de *magister peditum* voor de *magister equitum*. Als we kijken naar de verschillende troepen die de bevelhebber van de infanterie leidde, zouden we inderdaad kunnen zeggen dat hij belangrijkere troepen onder zijn bevel had (*Not. Occ.*, 5-6).

¹⁵⁹ Mommsen (1906), 548.

¹⁶⁰ Amm., 14.11.24.

¹⁶¹ Amm., 15.5.17.

¹⁶² Amm., 27.6.2-3.

¹⁶³ Mommsen (1906), 548.

¹⁶⁴ Amm., 27.6.1.

¹⁶⁵ *PLRE I*, Sextius Rusticus Julianus, 479; Jones (1964), 504.

¹⁶⁶ Het is niet helemaal duidelijk wanneer de *magister officiorum* de leiding kreeg over verschillende magistraten, waaronder de *magister memoriae*, aangezien dit gebaseerd is op de *Notitia Dignitatum* (*Not. Or.*, 11.14).

¹⁶⁷ *PLRE I*, Fl. Magnus Magnentius, 532; Jones (1964), 174.

¹⁶⁸ Mommsen (1906), 548.

¹⁶⁹ Von Nischer (1928), 447.

¹⁷⁰ Amm., 16.6.1.

bepaalde hiërarchie te ontwaren bij de verschillende bevelhebbers aan het hof. Hij lijkt ze eerder op gelijke voet te zetten. Dat de *magistri* aan het hof in de literatuur als een hogere rang worden beschouwd dan de *magistri* in de rijksdelen, kan wel te maken hebben met een vermelding van Ammianus. In boek 18 zegt hij wanneer Ursicinus kennis neemt van zijn nieuwe opdracht, dat hij hierdoor een hogere rang krijgt door het commando in het Oosten te moeten ruilen voor een positie aan het keizerlijk hof.¹⁷¹ Als er deze periode echter nog geen duidelijk onderscheid in de titulatuur werd gemaakt tussen een bevelhebber aan het hof en een regionale *magister*, in hoeverre kunnen we dan zeker zijn van een bepaalde hiërarchie? Toch hielden de bevelhebbers aan het hof de regionale *magistri* in de gaten en konden ze zich, als Ammianus hierover tenminste de waarheid spreekt, hen als concurrenten beschouwen.¹⁷² Volgens Lee was dit effectief het geval bij Constantijns zonen. Doordat er meer bevelhebbers waren, zorgde dit voor meer competitie, wat resulteerde in meer rivaliteiten en achterbaks gedrag. Dit kon volgens Lee soms zelfs goed uitpakken voor de keizer.¹⁷³

Enßlin gelooft dan weer dat de *magister equitum* aanvankelijk boven de *magister peditum* stond. Pas met Merobaudes in 376 zou de bevelhebber van de infanterie boven die van de cavalerie hebben gestaan.¹⁷⁴ Enßlin ziet in het carrièreverloop van Sallustius Bonosus het bewijs dat personen gepromoveerd werden, aangezien hij eerst voorkomt bij Libanius als de bevelhebber van de infanterie en een aantal jaar later als bevelhebber van de cavalerie.¹⁷⁵ Hoewel Seeck dit aanvankelijk ook dacht, stapte hij hiervan af. Zowel Seeck als Hoepffner vinden dat het niet houdbaar is om de beschikbare bronfragmenten over Flavius Sallustius en Flavius Bonosus met elkaar te verbinden als één persoon, wat een visie is die dit onderzoek ook aanhangt.¹⁷⁶ Nochtans bouwt Demandt verder in zijn artikel op de veronderstelling dat deze twee namen over één persoon gaat.¹⁷⁷ Hoepffner gaat ook nog dieper in op de mogelijke promotie. Zelfs als Bonosus een andere titel kreeg, is er enkel nog het geval van Victor die onder Julianus een *magister peditum* was en later onder Jovianus een *magister equitum*. Deze geïsoleerde gevallen maken niet dat er een regel was. De reden waarom ze van titel veranderden, kan ons daarbij ontglippen waarbij de verandering niet meteen voor een promotie staat. Volgens Hoepffner duidt dit lage aantal erop dat een verandering in functies onnuttig was en geen extra voordelen bracht.¹⁷⁸ Een tweede argument volgens Enßlin is dat de cavalerie sinds de hervormingen van Diocletianus en Constantijn de meest prestigieuze troepenmacht was.¹⁷⁹ Hoepffner werpt als tegenargument op dat zelfs indien de cavalerie als een meer nobele legerafdeling wordt gezien hier niet vanzelfsprekend uit volgt dat deze *magister* het bevel over zijn collega had.¹⁸⁰ Hoffmann ziet pas vanaf Gratianus de situatie veranderen in het westelijke leger, waarbij de *magister peditum* belangrijker werd. Hij komt tot deze conclusie door de situatie die de *Notitia Dignitatum* schetst, tot diens regering terug te brengen. In het Oosten verdween op het einde van de vierde eeuw aan het hof het onderscheid

---

¹⁷¹ Amm., 18.6.1.

¹⁷² Amm., 15.2.4.

¹⁷³ Lee (2015), 104.

¹⁷⁴ Enßlin (1930), 312-13.

¹⁷⁵ Enßlin (1930), 313.

¹⁷⁶ Seeck (1966), 262-63; Hoepffner (1936), 488. Hoepffner verwijst dus verkeerdelijk naar de pagina's 362-63 in Seecks werk.

¹⁷⁷ Demandt (1970), 564.

¹⁷⁸ Hoepffner (1936), 489-90.

¹⁷⁹ Enßlin (1930), 313.

¹⁸⁰ Hoepffner (1936), 487.

tussen infanterie en cavalerie. Vanaf dan noemden de bevelhebbers *magister praesentalis I* en *magister praesentalis II*.¹⁸¹

Demandt is in het algemeen niet mals voor Enßlin. Voor Demandt heeft Enßlin zowel de verhouding tussen de regelmatige zaken en uitzondering als de overleveringen uit de bronnen in verhouding met de aannames in het onderzoek volledig vertekend. Hij vindt daarbij dat Enßlin de theorieën van Mommsen had moeten wijzigen want zijn kennis over dit onderwerp ging veel verder. In plaats van de fouten uit diens redenering te halen, gebruikte Enßlin het bronnenmateriaal om de theorie te doen passen waardoor er volgens Demandt een orde en structuur kwam in het ambt dat niet gerechtvaardigd wordt door wat in de bronnen staat.¹⁸² Het klopt dat Enßlin de bronnen soms anders interpreteerde, maar op sommige punten sprak hij Mommsen wel degelijk tegen zoals de visie op voorrang van de *magister peditum*. Toch heeft Demandt voor het merendeel gelijk dat het onderzoek na Mommsen nog steeds van het uitgangspunt vertrok dat de situatie geschetst in de *Notitia Dignitatum* al vanaf het begin zo was of bleef.¹⁸³ Als uitzondering kunnen we Hoepffner aanhalen die wel degelijk enkele veranderingen ziet gebeuren, maar zijn onderzoek blijft wel bij het traditionele begin- en eindpunt. Eigenlijk maakt Demandt zich tot een bepaalde hoogte ook schuldig aan wat hij de onderzoekers na Mommsen verwijt. Wanneer hij immers bezig is over het ambt heeft hij het altijd over de *magistri militum* terwijl Enßlin duidelijk heeft kunnen aantonen dat deze titel niet vanaf het begin werd gebruikt. Door deze term consistent te blijven gebruiken wanneer hij spreekt over het ontstaan en de eerste decennia van het bestaan van dit ambt, geeft hij dezelfde teleologische connotatie mee.

Een derde visie in het historisch debat is die van Hoepffner. Hij vraagt zich af waarom we de beide bevelhebbers aan het hof niet als gelijkwaardig kunnen beschouwen tot aan Merobaudes.¹⁸⁴ Veel aandacht gaat naar welke titel als eerste wordt vernoemd, maar iemand moet sowieso als eerste gezet worden. Dat *equitum* voor *peditum* staat, kan gewoon met de alfabetische volgorde te maken hebben.¹⁸⁵ De aangehaalde passages van Enßlin tonen voor Hoepffner geen hiërarchie gebaseerd op functie. Ammianus houdt niet altijd rekening met een hiërarchie en diegene die Enßlin heeft gebruikt voor zijn argument, tonen eerder de persoon die al langer in functie van *magister* was.¹⁸⁶ Hoepffner geeft nog een aantal eigen argumenten om zijn visie nog meer te ondersteunen waarvan drie van toepassing zijn op de periode van dit onderzoek. Het eerste argument is dat in het Romeinse Rijk het principe van collegialiteit heel belangrijk was. Constantijn wilde daarbij de macht van de pretoriaanse prefecten verminderen dus voor Hoepffner lijkt het onlogisch dat hij twee nieuwe officieren aanstelt, waarbij de één nog steeds machtiger was dan de ander.¹⁸⁷ Daarbij aansluitend heeft Lee opgeworpen dat de macht van een *magister* ook niet absoluut was. Zo bleef de pretoriaans prefect nog steeds toezicht houden over het belastingsysteem en dus de middelen van het leger.¹⁸⁸ Ten tweede lijken beide *magistri* ook gelijkaardige functies te hebben uitgevoerd.¹⁸⁹ Een derde argument is dat wetteksten regelmatig dezelfde titels voor *magistri* met een andere functie gebruikten. Volgens Hoepffner kwam dit omdat vanaf Constantius de functies en

---

¹⁸¹ Hoffmann (1974), 392-93.

¹⁸² Demandt (1970), 559.

¹⁸³ Demandt (1970), 558.

¹⁸⁴ Hoepffner (1974), 487.

¹⁸⁵ Enßlin (1930), 313; Hoepffner (1938), 487.

¹⁸⁶ Hoepffner (1936), 487-88.

¹⁸⁷ Hoepffner (1936), 490-1.

¹⁸⁸ Lee (2015), 104.

¹⁸⁹ Hoepffner (1936), 491.

bevoegdheden van de twee *magistri praesentales* zo gelijkaardig waren dat de verantwoordelijken voor het schrijven van de wetten dit fictieve onderscheid niet wilden of konden maken. In deze periode verschenen de eerste regionale *magistri* en zij werden ook zo genoemd waardoor de titel *magistri equitum et peditum* voor zowel de bevelhebbers in het algemeen als iemand specifiek in wetten gebruikt werd.¹⁹⁰ Demandt plaatst de verschillende bevelhebbers aan het hof eveneens op dezelfde hoogte, al verwijst hij hiervoor amper naar Hoepffners artikel en argumenten.¹⁹¹ Vanuit deze visie veronderstelt Hoepffner dan ook dat er vanaf Gratianus geen verandering in het Oosten, maar in het Westen plaatsvond betreffende het verschil tussen de bevelhebbers. Voor Hoepffner is het logischer om in het Oosten een continuïteit in de ranggelijkheid te zien en een verandering in het Westen in plaats van overall geen ranggelijkheid naar enkel een gelijkheid in het Oosten.¹⁹² Hij schrijft deze verandering trouwens niet toe aan de positie van *magister peditum*, maar aan de persoon van Merobaudes die toen deze positie bekleedde.¹⁹³

Een denkplaatje om deze derde visie te ondersteunen, is om te gaan kijken bij de pretoriaans prefect. In sommige theorieën, zoals die van Kulikowski, hebben immers de bevelhebber en de prefect dezelfde rang en status.¹⁹⁴ Beide ambten waren de hoogste in respectievelijk de militaire en civiele hiërarchie. In geen enkel onderzoek over de pretoriaans prefect in deze periode wordt er gesproken van een interne hiërarchie. Elke prefect deed namelijk dezelfde taken, hetzij aan het hof of in een regio. Waarom zou er dan bij de militaire tegenhanger wel een dergelijke hiërarchie zijn in deze periode? Net zoals de pretoriaanse prefecten, hadden de verschillende bevelhebbers dezelfde taken.

Landelle is in zijn artikel tot een zekere hoogte ook in dezelfde val getrapt als Mommsen, al spreekt hij wel over ranggelijkheid tussen de verschillende bevelhebbers aan het hof.¹⁹⁵ Volgens hem verschaft de *Notitia Dignitatum* het bewijs dat er wel degelijk een strikte scheiding was tussen de *magister equitum* en *peditum*. In deze bron staat er immers geen enkele cavalerie-eenheid onder het gezag van de *magister peditum*.¹⁹⁶ Dit is natuurlijk geen garantie dat er al vanaf het begin een dergelijke doorgevoerde scheiding was tussen beide bevelhebbers. Zo geeft Landelle een pagina verder het voorbeeld van Lucillianus in 361 waarin hij zowel infanterie en cavalerie leidde.¹⁹⁷ Doorheen dit onderzoek zullen er nog situaties opduiken waaruit blijkt dat dit wel vaker gebeurde in de beginperiode van dit ambt. Niettemin vindt Landelle het moeilijk te geloven dat er enkel een fictief onderscheid zou zijn tussen de twee functies. Hij denkt dat het onderscheid bestaat wegens verschillende logistieke redenen en dus niet strategisch of omdat één functie hoger was dan de andere.¹⁹⁸ Volgens Landelle was het veel gecompliceerder om logistiek alles in orde te krijgen voor de cavalerie en om de lijsten met het beschikbaar materiaal (*matriculae*) te actualiseren dan voor de infanterie. Zo moesten de *magistri equitum* na een veldslag altijd de doden, maar ook de gewonde, zieke en dode paarden tellen en zorgen dat zij en hun uitrusting vervangen werden.¹⁹⁹

---

¹⁹⁰ Hoepffner (1936), 492-93.

¹⁹¹ Demandt (1970), 558; 578.

¹⁹² Hoepffner (1936), 497.

¹⁹³ Hoepffner (1936), 498.

¹⁹⁴ Kulikowski (2013), 136.

¹⁹⁵ Landelle (2014), 209.

¹⁹⁶ Landelle (2014), 205.

¹⁹⁷ Landelle (2014), 206.

¹⁹⁸ Landelle (2014), 209.

¹⁹⁹ Landelle (2014), 207.

Deze denkpiste om meer naar administratieve en logistieke aspecten te kijken en niet alleen naar het vechten is verfrissend en kan misschien wel aan de basis liggen voor de initiële scheiding tussen beide functies. Als we echter voortbouwen op Landelles theorie, hoe verklaren we dan de bevelhebbers die individueel aan een deel van het leger moesten staan? Zij moesten zowel alles voor de infanterie als de cavalerie in orde zien te krijgen. Nog een andere opmerking is dat indien de bevelhebbers inderdaad deze *matriculae* moesten bijhouden, de infanterie uit meerdere soorten troepen bestaat dan de cavalerie. De *magistri peditum* zouden dan langere lijsten van uitrustingen en wapens moeten aanvullen en zorgen dat alle troepen hadden wat ze nodig hadden. Daarnaast weten we niet met zekerheid in hoeverre de bevelhebbers verantwoordelijk waren voor de *matriculae*. Met logistieke operaties komen we ook bij de bevoegdheden van de pretoriaans prefect. Hij regelde vooral het graan en stond bijvoorbeeld mee in voor het verplaatsen van troepen.²⁰⁰ Een bevelhebber kon eindverantwoordelijke zijn, maar hij kon evengoed aan aanvoerders van kleinere legereenheden of aan *apparitores*, mensen die magistraten dienden, de opdracht geven hem telkens een lijst te bezorgen wat hem werk zou uitsparen.²⁰¹ Landelles denkpiste is heel aantrekkelijk, maar moeilijk heel concreet en zeker te maken.

Landelle ziet nog meer verschillen tussen de twee soorten *magistri*. Tijdens een mars nam de bevelhebber van de cavalerie ook positie in met zijn troepen aan de flanken vooraan en vanachter, terwijl de infanterie het midden van de karavaan uitmaakte.²⁰² Als een kamp aan een waterloop lag, stonden de paarden ook stroomafwaarts en tijdens een belegering had de cavalerie andere taken dan de infanterie.²⁰³ Landelle geeft hier het verschil tussen de troepen weer, maar dit zegt niets over waarom er een verschil moet zijn tussen de twee bevelhebbers en hun algemene taken. Want hoe komt het dan dat soms slechts één bevelhebber op campagne werd gestuurd met beide soort troepen? Daarnaast zijn er binnen de infanterie verschillende soorten troepen die tijdens een aanval of belegering andere taken hebben, maar dat betekent toch niet dat zij allemaal een eigen *magister* moesten hebben?

‘Regionale’ *magistri*

De eerste *magistri* in de rijksdelen werden pas onder Constantijns zonen en Julianus aangesteld.²⁰⁴ Dit beeld lijken de bronnen te bevestigen en Bury en Nischer hebben geen behoorlijke theorie kunnen maken om dit in vraag te stellen.²⁰⁵ Stein vermeldde wel dat de *magistri* aan het hof niet alleen de troepen daar, maar ook andere troepen over het hele Rijk konden aanvoeren.²⁰⁶ Spijtig genoeg verduidelijkte hij niet of hij het over specifieke troepen had of dit eerder een algemene uitspraak is. Hoewel er dus meerdere bevelhebbers waren en sommigen duidelijk in een regio verbleven voor een opdracht, maken de bronnen voor de regering van Constantius geen melding van een officiële titel met een verwijzing naar het gebied waar ze moesten verblijven, zoals later wel het geval zou zijn. Om die reden verwijst dit onderzoek wel naar regio's, maar nooit in het Latijn om duidelijk te maken dat dit gewoon

---

²⁰⁰ *Cod. Theod.*, 1.7.1.

²⁰¹ *Cod. Theod.*, 8.7.4.

²⁰² Landelle (2014), 206.

²⁰³ Landelle (2014), 206.

²⁰⁴ Demandt (1980), 610; Stein (1928), 187.

²⁰⁵ Bury (1920), 145; Nischer (1923), 43.

²⁰⁶ Stein (1928), 187.

het gebied was waar de bevelhebbers naartoe werden gestuurd en dit dus geen officiële titel was.

Een exact jaar voor wanneer de eerste *magister equitum* in het Oosten werd aangesteld, kunnen we niet uit de bronnen opmaken. Ursicinus verschijnt in Ammianus als bevelhebber in het Oosten, maar het is niet duidelijk hoe lang hij exact al in functie was en of hij voorgangers had.²⁰⁷ Demandt meent echter dat we Ursicinus als de eerste bevelhebber in het Oosten kunnen zien en dat hij in 350 of 351 tezamen met de *Caesar* Gallus werd benoemd.²⁰⁸ Gallus werd in maart 351 aangesteld als *Caesar* dus het is raar dat Demandt nog steeds naar 350 verwijst als zijn theorie is dat Gallus' en Ursicinus' benoemingen gerelateerd zijn.

Voor Gallië kunnen we wel met enige zekerheid zeggen wie Constantius als eerste regionale bevelhebber aanstelde. Waarschijnlijk moeten we Marcellus als eerste regionale bevelhebber van Gallië zien. Mommsen vermeldde Marcellus al in deze hoedanigheid, maar toch hebben enkele latere onderzoekers andere data of personen gegeven.²⁰⁹ Vooral Enßlins theorie is interessant omdat dit de onduidelijkheid in de bronnen voor deze periode over de hoedanigheid van de aanstelling toont. Enßlin vond dat Ursicinus in 355 de eerste bevelhebber voor Gallië was, maar Demandt repliceert hierop dat hoe Enßlin redeneert, we dan evengoed Silvanus als eerste kunnen zien.²¹⁰ Enßlin vertelt immers zelf dat eerst Silvanus als *magister peditum* in Gallië was. Ursicinus beveiligde de regio na diens dood en kunnen we dus als eerste regionale *magister equitum* beschouwen volgens Enßlins theorie. Hij bleef de regionale bevelhebber totdat Julianus als *Caesar* in november 355 werd aangesteld. Constantius besloot dan om Ursicinus te laten vervangen door Marcellus.²¹¹ Ik denk dat we Ursicinus beter als een overgang bekijken dan een effectieve Gallische regionale bevelhebber. Silvanus werd immers gedood in september 355, waardoor Ursicinus niet heel lang in Gallië een opdracht had. Als we Enßlins redenering volgen, waarom zou Constantius beslissen om iemand voor een periode van twee maanden effectief te benoemen? Volgens mij zien we hier hoe het ambt evolueerde door de politieke situatie en Constantius die op zoek was naar oplossingen. Het lijkt mij dus ook geen toeval dat net op dit moment wanneer Constantius besloot Julianus tot *Caesar* te benoemen, een bevelhebber werd aangesteld om in deze regio en bij de *Caesar* te blijven. Constantius kon onmogelijk het hele Rijk alleen besturen of bepaalde officieren te veel macht geven want anders was er een groot risico dat iemand probeerde de macht te grijpen. Hij beseftte dat hij in Gallië permanente officieren nodig had. Deze officieren konden tegelijkertijd ook Julianus controleren en zien dat hij niet zoals Gallus ging regeren. Dat Ursicinus tijdens de campagne in 356 in de buurt moest blijven, kan misschien ook wijzen op toezicht op Julianus en of die alles onder controle blijkt te hebben met zijn leger.²¹²

Constantius stelde waarschijnlijk een *magister equitum* in Illyricum aan in 359 toen hij vertrok vanuit Sirmium om naar de oostgrens van het Romeinse Rijk tegen de Perzen te gaan vechten volgens Demandt.²¹³ Tactisch gezien zou dit inderdaad het meest logisch zijn. Constantius had

---

²⁰⁷ Amm., 14.9.1.

²⁰⁸ Demandt (1970), 576.

²⁰⁹ Demandt (1970), 576; Mommsen (1906), 549. Boak plaatste de eerste bevelhebber van Gallië omstreeks 363 (Boak (1915), 120). De meest opmerkelijke andere datum komt van Bury. Volgens hem kunnen we helemaal niet zeker zijn van de assumptie dat dit ambt al in de vierde eeuw werd bekleed. Op basis van de *Notitia Dignitatum* vond hij dat we pas in 429 konden spreken van een *magister equitum per Gallias*, toen gehouden door Aëtius (Bury (1920), 145).

²¹⁰ Demandt (1970), 573-74; Enßlin (1931), 111.

²¹¹ Zos., 3.2.2; Enßlin (1931), 111-12.

²¹² Amm., 16.2.8.

²¹³ Demandt (1970), 575-76.

hier een aantal jaar doorgebracht waardoor zijn twee bevelhebbers aan het hof in deze regio het commando konden opnemen. Zij gingen echter mee naar het Oosten dus zou er niemand meer zijn om een centraal commando te hebben over de verschillende troepen in deze regio, in tegenstelling tot de *duces* en *comites* die lokaal het bevel voerden. Constantius had recent ook campagnes gevoerd tegen de Sarmaten, dus een *magister* vanuit Sirmium zou sneller kunnen reageren wanneer zij van de gelegenheid gebruik wilden maken om wraak te nemen in de keizers afwezigheid. Desondanks krijgen we in de bronnen pas voor het jaar 361 de eerste verwijzing naar de toenmalige *magister* in Illyricum.²¹⁴

Hoffmann is overtuigd dat in de periode 357-378 het leger in Italië geleid werd door de *comes Italiae* aangezien hier toen geen keizerlijk hof was. De manier waarop hij dit beschrijft, doet vermoeden dat hij dit raar vindt of toch alleszins dat Italië belangrijker was dan andere delen van het Rijk waar lagere magistraten het militaire commando bekleedden. Nochtans volgt deze bewering kort na zijn theorie dat de keuze, om al dan niet een *magister militum* aan te stellen in een regio, te maken had met de afstand tot het keizerlijk hof. Als de afstand het toeliet, werden de bevelhebbers van het hof erop uitgestuurd om het leger te leiden, wat meteen een keizerlijk karakter aan het leger gaf.²¹⁵ Tot en met 359 verbleef Constantius in Sirmium, wat helemaal niet ver van Italië was, waardoor de *magistri* aan het hof perfect naar Italië konden gaan wanneer dit nodig zou zijn om het leger te leiden. Wanneer Constantius naar het Oosten vertrok voor zijn oorlog tegen de Perzen, stelde hij zoals gezegd Lucillianus aan als *magister* in Illyricum. Logischerwijs stond hij dan ook in voor Italië. Daarbij was het in deze periode ook niet nodig om een *magister* in Italië permanent te laten verblijven aangezien hier niet meteen problemen werden verwacht, in tegenstelling tot Gallië, de grens met het Perzische Rijk en de Rijn- en Donaugrens.

Voor Landelle was de functie van een regionale bevelhebber origineel als tijdelijk bedoeld. Hun taak was niet om het leger te beheren, maar om de troepen daar voor te bereiden op grote expedities. Landelle denkt dat dit hun functie was omdat zij enkel de titel *magister equitum* hadden.²¹⁶ Deze redenering doet Landelle's eerdere argumentatie aan kracht verliezen. Hij zag namelijk een onderscheid tussen de bevelhebbers van de cavalerie en infanterie wegens hun takenpakket. Als deze taken niet tellen voor de regionale bevelhebbers, blijven in Constantius' regering enkel de *magistri* aan het hof over waarop dit van toepassing zou zijn. Zij verbleven het merendeel van het jaar aan het hof waardoor zij een groot deel van de taken niet moesten doen die Landelle aan *magistri* toeschrijft. Hoe kan hij zijn onderscheid dan nog rechtvaardigen? Als we Landelles redenering volgen, moeten we de aanstelling van Lucillianus dus zien als hij die een oorlog tegen Julianus moest voorbereiden, aangezien Constantius tegen de Perzen vocht en de Sarmaten het jaar daarvoor had kunnen onderwerpen. Constantius had echter heel veel troepen meegenomen naar het Oosten, dus hoe kon Lucillianus dit voorbereiden als het merendeel van de troepen niet aanwezig was in zijn regio?

Het veelvuldig gebruik van de term *magister equitum* ziet Hoffmann bij Ammianus als een verkorting voor de volledige titel *magister equitum et peditum*. Volgens hem hadden de *magistri* in de verschillende rijkdelen zowel het bevel over de cavalerie als de infanterie.²¹⁷ Als we terugdenken aan de verschillende manieren waarop de bronnen naar dit ambt verwijzen, kan deze theorie zeker kloppen. Voor tijdgenoten zal het niet nodig zijn geweest om telkens de

---

²¹⁴ Amm., 21.9.5.

²¹⁵ Hoffmann (1974), 388-89.

²¹⁶ Landelle (2014), 207.

²¹⁷ Hoffmann (1974), 388.

volledige titel te vermelden omdat het voor iedereen duidelijk was welke positie hiermee bedoeld werd. Dit laat wederom zien hoe artificieel de verschillende categorieën zijn van dit ambt. Een wettekst uit 359 lijkt deze theorie te bevestigen. Hier wordt naar de bevelhebber in het Oosten verwezen als *magister equitum ac peditum*.²¹⁸ Daarbij bestond er geen bevoegdheidsverdeling van de cavalerie en infanterie tussen de verschillende *duces* en *comites*.²¹⁹ Het kan dus goed zijn dat dit eveneens het geval was voor de regionale bevelhebber die toen boven hen kwam te staan.

Houding van de keizers tegenover de bevelhebbers

Lee heeft al gefocust op de relatie tussen keizers en generaals in de vierde eeuw. Keizers wilden de loyaliteit van soldaten verzekeren door materiële beloningen en symbolische acties.²²⁰ Aan de hogere functies besteedden de keizers meer aandacht. Ze moesten ervoor zorgen dat deze officieren loyaal waren en dat zij ontmoedigd werden om ontrouw te zijn.²²¹ De hogere officieren vormden immers een groter potentieel gevaar als concurrentie voor de macht aangezien ervaring met het leiden van een leger een belangrijk criterium was om als een kandidaat voor de troon gezien te worden.²²² De eliminatie van Silvanus en Barbatio, het plan om komaf te maken met Ursicinus in 354 en de beschuldigingen tegen Arbitio ziet Lee als voorbeelden van Constantius' bezorgdheid hieromtrent. Toch waren *magistri* niet de enigen waar de keizer voor moest opletten, maar zij waren wel de belangrijkste focus.²²³

---

²¹⁸ *Cod. Theod.*, 1.7.1.

²¹⁹ Landelle (2014), 205.

²²⁰ Lee (2015), 100.

²²¹ Lee (2015), 101.

²²² Lee (2015), 102.

²²³ Lee (2015), 103.

2. Gekende magistri vóór de burgeroorlog

De focus van dit onderzoek ligt op Constantius' alleenheerschappij. Toch kunnen we door te kijken naar de eerst gekende bevelhebbers, onderzoeken in welke mate Constantius een eventueel ander beleid voerde dan in de gedeelde heerschappij met zijn broers. Om die reden worden Constans' bevelhebbers en de personen die Magnentius tijdens zijn usurpatie aanstelde als mogelijke bevelhebbers, niet in dit onderzoek behandeld.

Hermogenes

De eerste *magister* die we kennen is Hermogenes. Hij was een *magister equitum*, maar we weten niet hoe lang hij deze positie heeft bekleed.²²⁴ Jones ziet Hermogenes als een *magister equitum* maar zegt wel dat hij in Thrakië verbleef. Constantius had volgens hem een deel van zijn veldleger, bestaande uit infanterie en cavalerie, in Thrakië gestationeerd om waarschijnlijk de grens aan de Donau mee te beschermen, iets wat Seeck ook dacht. Hermogenes handelde volgens Jones in deze regio dus afzonderlijk van de keizer.²²⁵ Begin januari 342 was de bevelhebber in Constantinopel aangekomen om de nieuw verkozen bisschop van de stad, Macedonius, te verdedigen tegen enkele oproeren. De verbannen bisschop Paulus, die vroeger bisschop van de stad was geweest voordat Macedonius' voorganger hem verving, wilde zijn plaats terug opeisen.²²⁶ Seeck vermeldt dat Hermogenes enkel de ter plaatse troepen gebruikte, dus de bevelhebber verwachtte geen al te grote problemen aangezien hij anders wel enkele troepen had kunnen meenemen.²²⁷ Hoewel hij aanvankelijk de rust kon terugbrengen, werd later zijn huis in Constantinopel in brand gestoken waarop een menigte hem uit zijn huis haalde en hem in stukken scheurde.²²⁸ Nog in diezelfde maand kwam Constantius volgens Seeck het nieuws van zijn dood ter ore.²²⁹ Opmerkelijk is wel dat Constantius niemand vervolgd zou hebben voor de dood van zijn bevelhebber toen de bewoners berouw toonden. Paulus ging terug in verbanning en de bevolking van Constantinopel zou voor de helft minder graan hebben gekregen.²³⁰

Enßlin geloofde al dat Hermogenes een *magister equitum* aan het hof was aangezien de bevelhebbers daar vaak met speciale missies belast werden.²³¹ Zoals al eerder aangehaald, bestond in deze periode nog geen 'regionale' magister. Enßlin spreekt over een speciale missie en hij zal waarschijnlijk de vergelijking maken met de opdracht van Silvanus in Gallië voordat daar een *magister equitum* onder Constantius was. Toch is het belangrijk om te benadrukken dat we hier een *magister* hebben die voor een intern religieus probleem omtrent een bisschopszetel werd ingezet. Dit laat nog maar eens zien dat we dit ambt niet teleologisch mogen bekijken en dit zal doorheen dit onderzoek meerdere keren duidelijk worden. Deze taak van Hermogenes had niets te maken met het leiden van een leger. Meestal moesten eerst regionale eenheden onder leiding van een *comes* of *dux* de lokale problemen oplossen en pas dan een beroep doen op hun oversten. Normaal gezien zou Hermogenes dus niet meteen hebben moeten optreden voor dit lokale tumult.

---

²²⁴ Amm., 14.10.2.

²²⁵ Jones (1964), 124; Seeck (1911), 72.

²²⁶ Sozom., *Hist. eccl.*, 3.7.4; Elton (2018), 70-1; Seeck (1911), 72.

²²⁷ Seeck (1911), 72.

²²⁸ Amm., 14.10.2; Hieron., *Chron.*, Abr. 2338; Sozom., *Hist. eccl.*, 3.7.6-7.

²²⁹ Amm., 14.10.2; Seeck (1919), 190.

²³⁰ Elton (2018), 71; Seeck (1911), 72-3.

²³¹ Demandt (1970), 564; Enßlin (1931), 102.

Uit een brief van Libanius blijkt ook dat Hermogenes een huis in Tyrus had gekregen van de keizer.²³² Hieruit kunnen we opmaken dat Constantius geschenken gaf en hier hoogstwaarschijnlijk mee probeerde zijn bevelhebber loyaal te laten blijven. Spijtig genoeg is dit het enige wat we weten over Hermogenes en zijn verschillende opdrachten.²³³

*Julius Sallustius*²³⁴

Deze bevelhebber was niet alleen een *magister peditum*, in 344 werd hij door Constantius ook verkozen als consul, de hoogste eer dat iemand kon krijgen en eveneens door de keizer verleend werd.²³⁵ We weten niets inhoudelijks over Sallustius' opdrachten en hoe lang hij een *magister* was. Doordat hij consul was, hebben we wel enkele papyri tot onze beschikking waarin naar hem verwezen wordt als dateringsmiddel. Zij geven ons informatie over de verschillende titels van dit ambt en zijn rang. Zo was hij tezamen met de pretoriaans prefect Leontius consul. In verschillende papyri wordt naar beiden verwezen als *virī clarissimi* en λαμπροτάτων.²³⁶ Dit was normaal als iemand consul was dat hij tot deze rang behoorde en laat dus zien dat in ieder geval niet alle bevelhebbers al vanaf het begin ondergeschikt waren aan de pretoriaanse prefecten. In papyri die de functie van Sallustius vermelden, spreken de Griekse papyri over κομιτος en de Latijnse *magister peditum*.²³⁷ Eén papyrus uit 345 verwijst verkeerdelijk naar Sallustius als Sallutius en de vertaling geeft aan hem de functie van pretoriaans prefect, maar dit lijkt niet in de originele Griekse tekst te staan.²³⁸

Bonosus

Volgens de *PLRE* komt Sallustius pas in april in het Westelijke deel van het Rijk voor als consul, terwijl Sallustius in het Oosten heel 344 als consul werd vermeld. In het begin van het jaar was de tweede consul Bonosus.²³⁹ Vooral daardoor lijkt het historisch onderzoek Sallustius en Bonosus als dezelfde personen te hebben gezien. Buiten dat dit zo goed als niet bewezen kan worden, kunnen we nog twee argumenten opwerpen. Hoe kunnen we ten eerste verklaren dat één persoon tegelijkertijd een *magister* was in beide Rijkshelften als diezelfde historici zeggen dat beide keizers twee verschillende bevelhebbers hadden? Ten tweede was de consul die het hele jaar door in beide Rijkshelften werd gehanteerd een pretoriaans prefect van Constantius Domitius Leontius. We zien vaker dat wanneer keizers elkaar consuls niet erkennen, dit een teken van spanning is. Deze periode was er inderdaad een spanning tussen de broers wegens religieuze zaken waar de bisschop Athanasius een grote rol in opeiste.²⁴⁰ Toch heeft Salway een andere verklaring gevonden voor de problematiek tussen de verandering in consuls. Hij denkt dat een administratieve vergissing ervoor zorgde dat de verkeerde bevelhebber als consul gecommuniceerd werd naar het Westen. Wanneer de fout opgemerkt werd, duurde het enige tijd om dit recht te zetten door de afstand tussen de beide

²³² Lib., *Ep.*, 828; *PLRE I*, Hermogenes 1, 423. De *PLRE* maakt hieruit op dat Hermogenes misschien uit Tyrus afkomstig was, maar dit is wat voorbarig om te zeggen (*PLRE I*, Hermogenens 1, 423).

²³³ Als er meer boeken van Ammianus waren overgebleven, hadden we dit wel kunnen weten want hij vermeldt dat hij de gebeurtenissen waarbij Hermogenes om het leven kwam vroeger in zijn werk al uitvoerig heeft behandeld (*Amm.* 14.10.2).

²³⁴ Hoewel de *PLRE* de naam Flavius vermeldt bij verschillende bevelhebbers, kiest dit onderzoek ervoor dit weg te laten aangezien Flavius in deze periode eerder een titel voor belangrijke personen was die in dienst waren voor het Rijk.

²³⁵ *Cod. Theod.*, 12.1.37; Demandt (1970), 564.

²³⁶ *P. Abinn.2*; *P. Abinn.58*; *P. Princ.2.81*.

²³⁷ *P. Abinn.2*; *P. Abinn.58*; *P. Princ.2.81*.

²³⁸ *P. Abinn.59*.

²³⁹ *PLRE I*, Flavius Iulius Sallustius 7, 798.

²⁴⁰ Voor meer informatie over Athanasius en de imperiale religieuze politiek van deze jaren zie Barnes (1993).

keizerlijke hoven.²⁴¹ David Woods vindt het raar dat een klerk deze fout gemaakt kon hebben en dat er geen hogere officier of de keizer deze fout niet opmerkten tijdens het ondertekenen van dit document.²⁴² Hij vermoedt dat Bonosus origineel de keuze van Constantius was, maar dat hij ofwel op minder goede voet stond met de bevelhebber tijdens een campagne tegen de Perzen ofwel dat net tijdens die campagne de andere bevelhebber Sallustius zich onderscheidde. Daarom zou Constantius besloten hebben om toch nog de consulaire titel aan Sallustius te geven in plaats van aan Bonosus.²⁴³

Salways' verklaring lijkt echter niet zo onrealistisch. Een administratieve fout is heel snel gemaakt, ook op een hoog niveau. De Romeinse bureaucratie zal allesbehalve foutloos zijn geweest. Daarnaast lijkt het vreemd dat Constantius ineens besloot toch iemand anders als consul te benoemen. Hiermee zal hij waarschijnlijk een slecht figuur hebben geslagen en dit zal eveneens zijn relatie met Bonosus hebben aangetast. Toch bleef de bevelhebber nog zeker tot 347 in dienst. Iemand nog jaren dienen die je de hoogste rang op het laatste moment afnam, zal allesbehalve gemakkelijk zijn geweest. Woods poneert een datum rond april 343, gelijktijdig met het concilie van Serdica of daarvoor, dat Constantius deze beslissing kon hebben gemaakt.²⁴⁴ Dit was inderdaad nadat de consuls voor het volgende jaar al bekend waren gemaakt. Toch zou dit nog genoeg op voorhand moeten zijn geweest om fouten tot meer dan een jaar daarna te voorkomen, zeker bij wetten die uitgingen van Constans in het Westen. Iets verder geeft Woods een andere mogelijkheid dat dit pas gecommuniceerd werd na het beëindigen van alle militaire operaties rond misschien november 343.²⁴⁵ Waarom zou Constantius dan niet wachten om Sallustius consul te maken in 345 of de volgende keer dat hij een consul mocht kiezen? Dit zou voor veel minder problemen hebben gezorgd dan wanneer hij zo laat op het jaar een andere consul zou kiezen voor het daaropvolgende jaar.

Eusebius

Door Julianus hebben we meer persoonlijke informatie over Eusebius dan voor andere bevelhebbers. Dit komt omdat de dochter van Eusebius, Eusebia, trouwde met Constantius. Voor haar schreef Julianus een panegyriek. Eusebius kwam uit Thessalonica en hij was de eerste in zijn familie die het tot consul had gemaakt.²⁴⁶ Demandt denkt hierdoor dat Eusebius van een bescheiden afkomst was, maar dit kunnen we niet letterlijk opmaken uit deze verwijzing.²⁴⁷ In de vierde eeuw was het niet abnormaal voor iemand om van bescheiden afkomst zich een weg naar boven op te werken, maar Eusebius' familie kon evengoed een belangrijke lokale rol hebben gespeeld. Julianus laat alsook uitschijnen dat Eusebius reeds gestorven was wanneer Constantius op zoek was naar een bruid.²⁴⁸ Dit maakt meteen duidelijk dat dit huwelijk niets te maken had met Eusebius loyaler te maken of omgekeerd, dat Eusebius probeerde dichter bij de keizer te komen of invloed te krijgen door zijn dochter uit te huwelijken aan hem.

In papyri wordt Eusebius als κομῖτος genoemd.²⁴⁹ Demandt ziet dit als het vroegst geattesteerd bewijs van een *magister militum* die tot de *comitiva primo ordinis* behoort, de rang die

---

²⁴¹ Salway (2008), 306-08.

²⁴² Woods (2012), 896-97.

²⁴³ Woods (2012), 897.

²⁴⁴ Woods (2012), 897.

²⁴⁵ Woods (2012), 898.

²⁴⁶ Jul., Or., 3.107D; 108C; 110B.

²⁴⁷ Demandt (1970), 565.

²⁴⁸ Jul., Or., 3.110B-D.

²⁴⁹ P.Antin.31; P.Oxy.1190.

senatoren hadden, hoewel hij vermoedt dat dit al onder Constantius het geval was.²⁵⁰ We hebben echter al bewijs van in 344 over Sallustius dat hij tot deze rang behoorde want hij werd ook een κομιτος genoemd.²⁵¹ Door een wet uit 360 waarin naar Eusebius wordt verwezen als *ex magistro equitum et peditum* is er nog geen specifieke positie aan hem toegeschreven.²⁵² De *PLRE* weet niet of we hem als een bevelhebber moeten zien die de beide posities tegelijkertijd bekleedde.²⁵³ Enßlin wierp al op dat dit erop kon wijzen dat Eusebius een regionale *magister* was, maar later zegt hij zelf dat dit tijdens de regering van Constans en Constantijn onnodig was.²⁵⁴ Zoals Demandt zegt, is dit de eerste keer dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen de legerafdelingen. Aangezien deze periode Bonosus de *magister peditum* was, moeten we Eusebius zien als de bevelhebber van de cavalerie.²⁵⁵ Een andere mogelijkheid kan zijn dat Eusebius tijdelijk beide posten aan het hof combineerde wegens een uitzonderlijke situatie, zoals Constantius die niet meteen een opvolger had kunnen aanduiden of niet wist wie te kiezen, maar zonder bronnen is dit moeilijk om te bewijzen.

Eén van deze papyri uit 347 geeft ons tevens een blik op de administratieve kant die een bevelhebber als onderdeel van zijn functie moest uitvoeren en hoe de verschillende niveaus in het Rijk met elkaar in verbinding stonden.²⁵⁶ Hoewel iemand de titel στρατηγὸς heeft in deze bron, wordt hier niet de *magister* bedoeld, want dit gaat over een aanvoerder van de troepen gestationeerd in Oxyrhynchus. Hij kreeg het bevel van de δουλὸς oftewel *dux* Flavius om rekruten naar Babylon te sturen. Er is een grote kans dat deze opdracht tot verplaatsing mede afkomstig is van Bonosus of Eusebius aangezien dit een taak van de bevelhebber was.²⁵⁷ De lokale στρατηγὸς deelde dit op zijn beurt mee aan enkele hogergeplaatste officieren uit Oxyrhynchus. Zij moesten ervoor zorgen dat de officieren daar de rekruten zouden klaarstomen en uiteindelijk laten verzamelen in de stad om van daaruit te vertrekken.²⁵⁸ Blijkbaar moest alsook een lijst van de verschillende rekruten worden meegegeven, maar dit zou uiteindelijk niet opgesteld zijn.²⁵⁹ We zien dus dat dit bevel in deze casus op verschillende niveaus betrekking heeft, van de *magister* tot de lokale officieren. Het door elkaar gebruiken van verschillende termen in deze bron laat zien dat eigentijdse mensen niet echt een probleem maakten van wat nu de juiste titel van dit ambt was, toch alleszins in het Grieks, of dat dit allemaal synoniemen waren waarbij mensen perfect wisten wie hiermee bedoeld werd.

---

²⁵⁰ Demandt (1970), 565.

²⁵¹ *P. Abinn.58*; *P. Princ.2.81*.

²⁵² *Cod. Theod.*, 11.1.1.

²⁵³ *PLRE I*, Flavius Eusebius 39, 308.

²⁵⁴ Enßlin (1931), 103.

²⁵⁵ Demandt (1970), 565.

²⁵⁶ *P. Oxy.1190*.

²⁵⁷ *Cod. Theod.*, 1.7.1.

²⁵⁸ *P. Oxy.1190*.

²⁵⁹ Hunt (1912), 208.

*

Ondanks de weinige informatie die beschikbaar is over deze bevelhebbers, kunnen we toch enkele belangrijke vaststellingen doen. Zo werden twee *magistri*, Sallustius en Eusebius, tot consul verkozen deze periode. Constantius gaf aan laatstgenoemde tevens een huis, wat we kunnen kaderen binnen een keizerlijke strategie van gunsten en cadeaus om op die manier een bevelhebber aan zich te binden. Daarnaast zien we dat de bevelhebbers deze jaren ingezet werden voor interne religieuze problemen en niet alleen voor oorlogen. Tenslotte werden bevelhebbers soms op individuele missies gestuurd, zoals Constantius waarschijnlijk deed met zijn *magister equitum* Hermogenes, die aan de grens in Thrakië verbleef.

3. Magistri tijdens Constantius II's alleenheerschappij

3.1. Biografische informatie

Hieronder staan de verschillende bevelhebbers opgelijst die tijdens de periode 354-361 door Constantius waren aangesteld. De bedoeling van deze lijst is enerzijds om een overzicht te bieden van wie allemaal deze posities bekleedde, waar en wanneer. Anderzijds wil deze opsomming met het beschikbaar prosopografisch materiaal onderzoeken of de afkomst of voorgaande carrière van de bevelhebbers al sporen van een keizerlijk beleid vertonen. De volgorde van behandelde *magistri* is gebaseerd op hun chronologisch voorkomen in dit onderzoek.

Ursicinus

Ammianus zegt dat Ursicinus al in dienst was als een generaal of *dux* onder Constantijn.²⁶⁰ De *PLRE* zegt dat Ursicinus I, een *dux*, en Ursicinus II, de bevelhebber, misschien dezelfde persoon is al kunnen we dit nooit met zekerheid zeggen.²⁶¹ Als dit inderdaad dezelfde persoon is, kunnen we Ursicinus in zijn periode als een *dux* op basis van inscripties op gevonden tegels situeren in de regio's Noricum en Pannonia Superior.²⁶² Als bevelhebber kreeg Ursicinus verschillende opdrachten. Het is niet helemaal zeker wanneer hij tot *magister equitum* werd benoemd. We kunnen met zekerheid zeggen dat hij dit al in 354 was. Er heerst vooral discussie over een passage in Ammianus die zegt dat Ursicinus in 359 een decennium lang de titel van *magister equitum* in het Oosten droeg. Sommige onderzoekers zoals Enßlin nemen dit letterlijk, terwijl andere zoals Demandt dit niet doen.²⁶³ Doorheen de jaren kreeg Ursicinus verschillende opdrachten die hem onder meer een tijd in Gallië deden verblijven, maar Ammianus maakt op die momenten geen melding van een verandering in functie en titulatuur van Ursicinus. Dus we kunnen enkel maar vermoeden dat hij officieel in die jaren een *magister equitum* bleef.²⁶⁴ Na de executie van Barbatio in 359, kreeg Ursicinus zijn positie aan het hof.²⁶⁵ Toch werd hij meteen terug naar het Oosten gestuurd om mee de Perzen tegen te houden, al laat Ammianus uitschijnen dat Ursicinus niet veel kon en mocht doen.²⁶⁶ Na de val van Amida werd in 360 een onderzoek gestart naar wie verantwoordelijk was voor de Romeinse nederlaag. Ursicinus werd verantwoordelijk gehouden en nadat hij Constantius rechtstreeks verwijten had gemaakt, werd hij uit zijn functie gezet.²⁶⁷

---

²⁶⁰ Amm., 15.5.19.

²⁶¹ *PLRE I*, Ursicinus 1, 985; *PLRE I*, Ursicinus 2, 985-86.

²⁶² *AE* 1934, 272; *CIL III*, 4656; 11853. De *PLRE* is volgens mij fout om de inscriptie *CIL III*, 11856 toe te schrijven aan de bevelhebber Ursicinus en moet zoals hun tweede optie zegt, verwijzen naar een *magister* als technische officier (*PLRE I*, Ursicinus 2, 986). *CIL III*, 11853 is niet opgenomen door de *PLRE*, maar verwijst heel duidelijk naar de *dux* Ursicinus: "*temp(ore) Ursic(ini) v(iri) p(erfectissimi) duc(is) / leg(ionis) II Ital(icae) alar(um)*". *CIL III*, 11856 lijkt op dezelfde plek gevonden te zijn dus de kans lijkt heel klein dat tussen deze inscripties enkele decennia liggen. We hebben hier dus te maken met twee verschillende personen die dezelfde naam dragen. Als we kijken naar de verschillende inscripties over Ursicinus 1 en hun vindplaats, lijkt de *PLRE* correct de inscriptie *AE* 1934, 272 bij Ursicinus 1 en niet Ursicinus 5 te plaatsen zoals de reeks *AE* deed.

²⁶³ Amm., 18.6.2; Demandt (1970), 570; Enßlin (1931), 109.

²⁶⁴ Ammianus zegt dat Marcellus als opvolger van Ursicinus was aangeduid in Gallië en dat Ursicinus in de regio moest blijven om alles mee in de gaten te houden. Ammianus zegt echter nergens letterlijk dat Ursicinus nog steeds een *magister equitum* bleef tijdens deze opdracht (Amm., 16.2.8.).

²⁶⁵ Amm., 18.6.1; 20.2.1.

²⁶⁶ Amm., 18.6.5.

²⁶⁷ Amm., 20.2.2-5.

Arbitio

Deze bevelhebber is een goed voorbeeld van de sociale mobiliteit die mogelijk was in het staatsbestel van het Romeinse Rijk in de vierde eeuw. Begonnen als een gewone soldaat, klom hij op tot *magister equitum* aan het hof. Mogelijk was hij al een *dux* onder Constantijn.²⁶⁸ Een exacte datum wanneer hij *magister equitum* werd is niet geweten. Ammianus' opmerking dat Arbitio succesvol was in interne oorlogen, doet vermoeden dat Arbitio al tijdens de burgeroorlog met Magnentius aangesteld was en een belangrijke rol speelde.²⁶⁹ In 355 kreeg Arbitio daarbij de hoogste eer die iemand kon krijgen van de keizer, namelijk het consulaat.²⁷⁰ De bevelhebber zou veel invloed aan het hof hebben gehad en telkens geruchten hebben verspreid om te proberen zich van iedereen te ontdoen die een bedreiging vormde voor zijn positie.²⁷¹ Ergens is dit wel opmerkelijk aangezien hij van alle militairen net de grootste invloed leek te hebben en dus niet meteen iets te vrezen had. Daarnaast is hij één van de bevelhebbers die het langst in functie is kunnen blijven. Hij bleef namelijk bevelhebber tot Julianus na de dood van Constantius in 361 zijn eigen *magistri* aanstelde. Daarna werd hij door Julianus mee aangesteld in het tribunaal van Chalcedon om bepaalde trouwe mensen van Constantius te berechten die zich ook onrechtvaardig hadden gedragen.²⁷²

Silvanus

Silvanus had een Frankische achtergrond doordat zijn vader Bonitus, die zelf een belangrijke generaal geweest was onder Constantijn tijdens de burgeroorlog met Licinius, een Frankische origine had.²⁷³ Aurelius Victor is de enige bron die spreekt over ouders van een barbaarse origine, maar we weten niets over Silvanus' moeder.²⁷⁴ Silvanus trok als een *tribunus scholae armaturarum*, de aanvoerder van één van de groepen van de keizerlijke lijfwachten, onder Magnentius naar Pannonië in 351.²⁷⁵ Net voor de slag bij Mursa in 351 liep Silvanus echter met zijn troepen over naar Constantius' zijde die hem niet veel later, waarschijnlijk in 352, de rang van *magister peditum* gaf.²⁷⁶ In de bronnen wordt nooit rechtstreeks naar Silvanus op deze manier verwezen, maar Ammianus zegt dat Barbatio de opvolger van Silvanus was als bevelhebber van de infanterie.²⁷⁷ Constantius had hem na de oorlog tegen Magnentius naar Gallië gestuurd, nog steeds als *magister peditum* om de situatie met invallende groepen uit het Barbaricum onder controle te krijgen.²⁷⁸ Uiteindelijk werd Silvanus in september 355 gedood in Keulen, volgens de bronnen omdat hij zich had uitgeroepen als nieuwe *Augustus*, al is hier geen unanimitéit over in het academisch onderzoek. De *PLRE* zegt dat Silvanus een christen was met een verwijzing naar Ammianus wanneer deze zegt dat de bevelhebber stierf in een gebouw waar christenen bijeenkomen.²⁷⁹ Uwe Süßenbach vindt daarentegen dat we dit niet als een bewijs van een christelijke belijdenis bij Silvanus mogen zien aangezien hij daar zijn toevlucht nam.²⁸⁰

---

²⁶⁸ Amm., 26.9.4; *PLRE I*, Arbitio 2, 94.

²⁶⁹ Amm., 21.13.16.

²⁷⁰ Amm., 16.6.1.

²⁷¹ Amm., 15.2.4.

²⁷² Amm., 22.3.1-2.

²⁷³ Amm., 15.5.33; *PLRE I*, Silvanus 2, 840-41.

²⁷⁴ Aur. Vict., *Caes.*, 42.15.

²⁷⁵ Barlow en Brennan (2001), 247-48.

²⁷⁶ Amm., 15.5.33; *Cod. Theod.*, 7.1.2; 8.7.5: Jul., *Or.*, 1.48C; Zon., 13.8; Nutt (1973), 81; *PLRE I*, Silvanus 2, 840.

²⁷⁷ Amm., 16.11.2.

²⁷⁸ Amm., 15.5.2.

²⁷⁹ Amm., 15.5.3; *PLRE I*, Silvanus 2, 841.

²⁸⁰ Süßenbach (1984), 11.

Barbatio

Constantius had hem aangesteld als *comes domesticorum*, één van de hoofdverantwoordelijken en aanvoerder van de *protectores domesticorum*, onder Gallus vóór 354. Wanneer hij Gallus ging arresteren in Poetovio, gelegen in de provincie Noricum, in opdracht van Constantius met de *agens in rebus* of geheimagent Apodemius, had hij niet echt een functie. Ammianus noemt hem enkel bij zijn *comes*-titel die in dit geval zal staan voor zijn dichte positie bij de keizer en niets te maken heeft met het militaire *comes* ambt, zeker omdat Ammianus meteen erna verwijst naar zijn vorige post van *comes domesticorum*.²⁸¹ Het is vrij gebruikelijk dat in de Romeinse traditie personen die een carrière hadden of wilden nastreven niet altijd een positie uitoefenden. Opdrachten en posities waren bijna altijd van tijdelijke aard. Na de uitschakeling van Silvanus in 355, werd Barbatio *magister peditum* aan het hof tot aan zijn terechtstelling in 359.²⁸² Hij was getrouwd met Assyria.²⁸³

Marcellus

Over de carrière van deze bevelhebber is niets geweten tot aan zijn benoeming van *magister*. Marcellus was afkomstig van Serdica. Eind 355 of begin 356 stelde Constantius hem aan als de eerste *magister equitum* om vooral in Gallië te zijn en Julianus te vergezellen in campagnes. Eén jaar later werd hij al bedankt voor zijn diensten waarop hij, volgens Ammianus, terugging naar zijn geboorteplaats.²⁸⁴ Marcellus verdwijnt daarna uit Ammianus' verhaal, maar er zijn theorieën dat Marcellus in zijn geboorteplaats vervolgd werd, al is het niet duidelijk welke straf Marcellus dan had gekregen.²⁸⁵

Severus

Aangesteld als *magister equitum* in Gallië in 357. We hebben geen andere informatie over zijn loopbaan. Severus bekleedde de positie van bevelhebber maar tot 358. Hoewel de *PLRE* niets vermeldt over Severus' einde, kunnen we afgaande op Ammianus stellen dat hij in 358 stierf.²⁸⁶ Hij beschrijft Severus' gedrag tijdens een campagne in 358 als zwakker dan normaal, wat misschien kon liggen aan de angst voor zijn naderende dood (*mortem fortasse metuens adventantem*).²⁸⁷ Hierop volgt een referentie naar de boeken van Tages en Vegoia waarin zou staan dat de zintuigen van personen die door bliksem sterven de momenten voordien helemaal versuft zijn.²⁸⁸ Om aan Severus deze spectaculaire en pijnlijke dood toe te schrijven, is verleidelijk maar lijkt niet het geval te zijn geweest. Als Severus werkelijk zo was gestorven, zou Ammianus daar verder over hebben uitgeweid in zijn werk. Het verhaal zou immers bekend zijn geweest door de ooggetuigen, waardoor Ammianus het eveneens chronologisch nauwkeuriger had kunnen plaatsen en waarschijnlijk had de schrijver deze gebeurtenis gebruikt om er een teken aan te koppelen. Na dit stuk verdwijnt Severus gewoon uit het verhaal en zien we in het volgende boek Lupicinus als opvolger verschijnen.²⁸⁹ Aangezien Ammianus

---

²⁸¹ Amm., 14.11.19.

²⁸² Amm., 18.3.4; Lib., *Ep.*, 436; *PLRE I*, Barbatio, 147.

²⁸³ Amm., 18.3.2.

²⁸⁴ Amm., 16.8.1; *PLRE I*, Marcellus 3, 550-51.

²⁸⁵ Lib., *Ep.*, 22.7; Woods (1995), 268.

²⁸⁶ Amm., 17.10.1; *PLRE I*, Severus 8, 832.

²⁸⁷ Amm., 17.10.1-2.

²⁸⁸ Amm., 17.10.2.

²⁸⁹ Amm., 18.2.7.

vaak tijdens campagnes of veldslagen de belangrijkste gesneuvelde soldaten en officieren vermeldt, zal Severus eerder na de campagne tegen de Alamannen gestorven zijn.

Lupicinus

Lupicinus verschijnt in de bronnen meteen als *magister equitum* in Gallië dus we weten niets van zijn eerste ambten. Ammianus vermeldt echter voor het begin van een campagne dat Lupicinus krijgshaftig en ervaren in de strijd was, dus dit kunnen we als een indicatie zien dat hij al wel verschillende ambten in de militaire hiërarchie had bekleed alvorens de positie van bevelhebber te krijgen.²⁹⁰ Hoewel de *PLRE* 359 aangeeft als het begin van zijn aanstelling als *magister equitum*, zou ik eventueel (eind) 358 durven voorstellen als we denken aan Ammianus' uitspraak over de naderende dood van Severus tijdens de campagne van 358.²⁹¹ Lupicinus bleef onder Constantius *magister* tot in 360. Onder Jovianus en Valens bekleedde hij de positie van *magister equitum* in het Oosten van 364 tot in 367. Valens maakte hem ook consul in 367.²⁹² Daarnaast was Lupicinus een aanhanger van het christendom.²⁹³ Libanius heeft niets dan positieve dingen te vertellen over deze bevelhebber. Waarschijnlijk komt Libanius' positieve mening over Lupicinus omdat de bevelhebber hem had geholpen tegen de verdachtmakingen voor het schrijven van een panegyriek voor de usurpator Procopius.²⁹⁴

Sabinianus

Over de afkomst en loopbaan van deze *magister* is niets met zekerheid geweten. Joachim Szidat, wiens artikel de *PLRE* met verve vervangt, heeft echter een poging gedaan om enkele verduidelijkingen te krijgen. Hij vermoedt dat Sabinianus minstens van vaderskant tot de *ordo clarissimus* behoorde. Op basis van de naam suggereert Szidat dat Sabinianus misschien afkomstig is van de Vettii Grati Sabiniani, een familie die vanaf de derde eeuw deel uitmaakte van de senaat en in de vierde eeuw begon met militaire functies te bekleden. Als deze theorie te gewaagd is, wil hij de geografische regio beperken tot Gallië, Noord-Italië en Pannonië.²⁹⁵ Betreffende Sabinianus' loopbaan houdt Szidat de optie open dat Sabinianus hiervoor het ambt *comes rei militaris* of *comes domesticorum* heeft bekleed.²⁹⁶ Volgens Szidat was Sabinianus ergens tussen eind 358 en maart 359 aangesteld in Sirmium toen Constantius daar verbleef.²⁹⁷ De bronnen zeggen niet wanneer Sabinianus' aanstelling stopte dus we weten niet zeker of Sabinianus aanbleef, vervangen werd of niemand in de plaats kwam.

Agilo

Hij is van Alamaanse afkomst. Zijn afkomst zorgde ervoor dat toen hij in 354 aanwezig was in een campagne tegen de Alamannen, hij één van de personen was die verdacht werden geheime berichten te hebben gestuurd naar stamgenoten.²⁹⁸ Aangezien Agilo nog in dienst bleef en carrière maakte, kunnen we ervan uitgaan dat het nooit bewezen is en het bij vermoedens bleef of dat dit Ammianus' persoonlijke vermoedens waren. Ammianus geeft voor

---

²⁹⁰ Amm., 20.1.2.

²⁹¹ *PLRE I*, Lupicinus 6, 520.

²⁹² *PLRE I*, Lupicinus 6, 520-21.

²⁹³ Theod., *HR*, 13.15.

²⁹⁴ Lib., *Or.*, 1.164-65; *PLRE I*, Lupicinus 6, 521; *PLRE I*, Procopius 4, 742-43.

²⁹⁵ Szidat (1991), 496.

²⁹⁶ Szidat (1991), 495.

²⁹⁷ Szidat (1991), 497.

²⁹⁸ Amm., 14.10.8.

hem iets meer informatie over zijn loopbaan. Zo was Agilo een *tribunus stabuli* rond 354 en van 354 tot 360 een *tribunus gentilium et scutariorum*, een afdeling van de *scholae* of paleistroepen, voordat hij voor twee jaar de positie van *magister peditum* bekleedde als opvolger van Ursicinus.²⁹⁹ Zijn promotie tot *magister* bekritiseert Ammianus door te zeggen dat Agilo hiermee een heel buitengewone vooruitgang maakte.³⁰⁰ Hierdoor laat hij uitschijnen dat het ongebruikelijk was om iemand vanop Agilo's vorige positie aan te stellen tot bevelhebber. Toch moeten we hiermee voorzichtig zijn want Agilo is de opvolger van Ursicinus, dus Ammianus kan opzettelijk een contrast willen creëren tussen Agilo en zijn superieur. Na Constantius' dood werd Agilo door Julianus naar Aquileia gestuurd om de troepen daar te overhalen om te stoppen met zich te verzetten omdat Constantius dood was.³⁰¹ Daarna stelde Julianus ook Agilo aan in het tribunaal van Chalcedon.³⁰² Procopius kon Agilo overtuigen om terug te komen tijdens diens usurpatie, maar de bevelhebber deserteerde tijdens de slag bij Nacoleia.³⁰³ Agilo trouwde met de dochter van Araxius, die pretoriaans prefect was onder Procopius.³⁰⁴

Lucillianus

Hij is één van de personen waarvan we iets weten vóór 354. Volgens Zosimus had Lucillianus van Constantius een bevel gekregen om Nisibis te beschermen tegen de Perzische koning Sapor toen hij tegen Magnentius ten strijde trok.³⁰⁵ Hoewel de bronnen geen echte titel geven, kan de *PLRE* gelijk hebben om Lucillianus de titel *dux* of *comes rei militaris* te geven.³⁰⁶ In 354 was Lucillianus, hoogstwaarschijnlijk als de vervanger van Barbatio, volgens Ammianus als *quasi comes domesticorum* naar Gallus gestuurd toen de *Caesar* al onderweg was naar Constantius.³⁰⁷ Hij had de opdracht gekregen om Gallus in de gaten te houden en te voorkomen dat hij dingen in het geheim zou uitvoeren.³⁰⁸ Dit in tegenstelling tot de *PLRE*, die stelt dat Lucillianus de *Caesar* zijn vermoedens moest doen verminderen.³⁰⁹ Omdat Lucillianus enkel deze functie bekleedde zolang Gallus niet gearresteerd werd, kan het zijn dat Ammianus daarom het woord *quasi* gebruikte. Waarschijnlijk dat Lucillianus in 359 *magister equitum* in Illyricum werd toen Constantius naar het Oosten ging om tegen de Perzen te vechten. Toch moet er opgemerkt worden dat dit nergens in de bronnen staat. Pas in 361 verwijst Ammianus naar Lucillianus waarbij hij zegt dat hij toen aangesteld was als *magister* in deze regio.³¹⁰ Nadat hij was afgezet door Julianus, stelde Jovianus hem terug aan in 363 als een *magister equitum et peditum* naar het Westen te gaan, maar hij werd in Reims gedood tijdens een munitie.³¹¹ Dat Lucillianus terug werd aangesteld, kan te maken hebben met dat hij de schoonvader van Jovianus was.³¹²

²⁹⁹ Amm., 14.10.8; 20.2.5; *PLRE I*, Agilo, 28.

³⁰⁰ Amm., 20.2.5.

³⁰¹ Amm., 21.12.16.

³⁰² Amm., 22.3.1

³⁰³ Amm., 26.9.7; 26.1.7; *PLRE I*, Agilo, 29.

³⁰⁴ Amm., 26.7.6; *PLRE I*, Araxius, 94.

³⁰⁵ Zos., 2.45.2.

³⁰⁶ *PLRE I*, Lucillianus 3, 517.

³⁰⁷ Amm., 14.11.14.

³⁰⁸ Amm., 14.11.14.

³⁰⁹ *PLRE I*, Lucillianus 3, 517.

³¹⁰ Amm., 21.9.5.

³¹¹ Amm., 21.9.6-10; 25.8.9; 25.10.6-7; Zos., 3.35.2; *PLRE I*, Lucillianus 3, 518.

³¹² Amm., 25.8.9; Zos., 3.35.1.

Gomoarius

Van Gomoarius weten we dat hij in 350 onder Vetranio eerst de *tribunus scholae scutariorum* was geweest, wederom een eenheid van de paleistroepen.³¹³ Ammianus verwijt Gomoarius Vetranio verraden te hebben toen deze keizer was over Illyricum in 350.³¹⁴ Tot zijn aanstelling in 360 als *magister equitum* in Gallië is er verder niets van hem geweten, al kan het zijn dat hij voor een tijd nog steeds zijn vorige functie van tribuun behield onder Constantius of een soortgelijke positie binnen de Scutariërs. Dit kunnen we echter niet verifiëren. Gomoarius zou niet lang voor Julianus' uitroeping tot keizer zijn aangesteld waardoor hij het merendeel van zijn aanstelling tijdens Constantius' regering niet in Gallië verbleef als bevelhebber van deze regio.³¹⁵ Waarschijnlijk was hij afkomstig van het Barbaricum. Waas geeft een theorie van Stroheker die hij enkel mondeling verteld heeft, waarin hij vermoedt dat Gomoarius iets ten zuiden van Tübingen uit de plek Gomaringen zou kunnen komen.³¹⁶ Later nam hij, net zoals Agilo, terug het bevelhebberschap op onder Procopius, maar Gomoarius liep uiteindelijk over naar Valens.³¹⁷

*

Het mag duidelijk zijn dat we op basis van de beschikbare biografische informatie weinig kunnen weten over de afkomst en netwerken van de meeste bevelhebbers. Over de loopbaan van elke bevelhebber is eveneens niet veel bekend, maar we kunnen wel zien dat er toch een aantal, om niet te zeggen de meeste, een militaire achtergrond en al ervaring hadden vooraleer zij als *magistri* werden aangesteld. Vooral Sabinianus en Agilo worden bekritiseerd door Ammianus en als onervaren beschouwd, maar dit moeten we nuanceren om twee redenen. Ten eerste omdat zij de opvolgers waren van Ursicinus. Ammianus wil Sabinianus daarbij de schuld geven van de val van Amida en hem in contrast zetten met Ursicinus. Ten tweede geeft Ammianus in zijn werk wanneer Constantius sterft, een samenvatting van zijn goede en slechte kwaliteiten. Daar zegt hij onder andere dat Constantius zorgvuldig omging met zijn militairen en geen onbekenden of nieuwelingen op belangrijke posities aanduidde. Zijn militaire officieren hadden allemaal ervaring moeten opdoen op het slagveld voordat ze deze posities konden krijgen.³¹⁸ Dit is helemaal het omgekeerde van wat hij over Sabinianus en Agilo zegt. Desondanks halen Barlow en Brennan aan dat tribunen van de paleistroepen zoals Agilo en Gomoarius enkel in uitzonderlijke omstandigheden promoveerden tot bevelhebbers en dat dit niet het gebruikelijke traject was. Het was gebruikelijker om leiders van regionale legers of het veldleger te laten promoveren naar de positie van een *magister peditum/equitum*.³¹⁹ Zoals dit beknopt onderzoek ook aantoonde, is dat buiten *duces* of *comites* er bij de eerste *magistri* personen, zoals Barbatio, waren die voordien de positie van *comes domesticorum* hadden bekleed.³²⁰

---

³¹³ Amm., 21.8.1; *PLRE I*, Gomoarius, 397.

³¹⁴ Amm., 21.8.1.

³¹⁵ Amm., 20.9.5.

³¹⁶ Waas (1965), 99.

³¹⁷ Amm., 26.9.2; Zos., 4.8.2.

³¹⁸ Amm., 21.16.3.

³¹⁹ Barlow en Brennan (2001), 242-43.

³²⁰ Barlow en Brennan (2001), 241.

3.2. Silvanus' opdracht in Gallië

Silvanus maakte heel snel promotie onder Constantius. Net voor de slag van Mursa liep deze generaal over naar Constantius' zijde en de eerste aanwijzingen voor Silvanus als bevelhebber zijn twee wetteksten gedateerd op 27 mei 352.³²¹ Een mogelijke reden voor zijn promotie kan zijn dat Silvanus' vader een goede generaal was geweest onder Constantius' vader in diens burgeroorlog.³²² Woods denkt dat het vooral te maken heeft met de ongewone situatie van een burgeroorlog en dat Silvanus zijn loyaliteit had bewezen op belangrijke momenten.³²³

Niet lang na de burgeroorlog, waarschijnlijk eind 353, besloot Constantius om Silvanus in Gallië achter te laten als *magister peditum*.³²⁴ De bevelhebber moest de regio terug onder controle krijgen nadat verschillende groepen uit het Barbaricum Gallië waren binnengetrokken en geplunderd hadden tijdens de burgeroorlog.³²⁵ Silvanus' hoofdverblijfplaats voor deze opdracht was Keulen. Drinkwater vermoedt dat deze stad gekozen was omdat de regio van Trier tijdens 352 en 353 het zwaar te verduren had gekregen.³²⁶ Desalniettemin denkt Drinkwater dat Gallië in geen groot gevaar was. Constantius stelde Silvanus niet meteen aan na het einde van de burgeroorlog in augustus en hij hield zich nog bezig met zaken die in andere delen van het Rijk speelden tezamen met het opsporen van overgebleven aanhangers van Magnentius.³²⁷

In Ammianus vinden we later, wanneer Julianus zich voorbereidt op een campagne in Autun om rondzwerfende barbaren aan te vallen, dat Silvanus een heel ongebruikelijke en gevaarlijkere route had genomen tijdens één van zijn campagnes. De bevelhebber was immers met 8.000 hulptroepen door een donker bos gegaan.³²⁸ We zijn hier dus getuige van een bepaalde bewegingsvrijheid die bevelhebbers hadden om hun opdrachten te voltooien en ze tot op een zekere hoogte onconventionele dingen konden doen, indien ze dit zonder problemen konden vervolmaken natuurlijk.³²⁹

Hoewel Ammianus positief is over Silvanus' verdiensten, had Julianus wel commentaar op de bevelhebber. Hij zou niet gevochten hebben, maar de vrede afgekocht hebben met geld dat van de Gallische bevolking was:

“... ἀρπάζων τε ἐκ τῶν πόλεων τὰ χρήματα καὶ διανέμων τοῖς ἐπιούσι βαρβάροις καὶ ὡσπερ λύτρα καταβαλλόμενος, ἔξον τῷ σιδήρῳ παρασκευάζειν καὶ οὐ τοῖς χρήμασι ποιεῖσθαι τὴν ἀσφάλειαν· ὁ δὲ ἐκείνους ὑπήγετο διὰ τῶν χρημάτων εἰς εὐνοίαν.”³³⁰

³²¹ *Cod. Theod.*, 7.1.2; 8.7.3. Op basis van de wetteksten die Silvanus de titel *magister equitum et peditum* geeft, denkt Enßlin dat Silvanus in 352 de bevelhebber in Illyricum was (*Cod. Theod.*, 7.1.2; Enßlin (1930), 106). Zoals gezegd kan deze redenering niet gevolgd worden omdat Constantius pas enkele jaren later de eerste *magister* in Illyricum aanstelde.

³²² *Amm.*, 15.5.33.

³²³ Woods (1997), 274.

³²⁴ *Amm.*, 15.5.2. Belangrijk is dat Silvanus in 353 dus niet als een *magister equitum* of een *magister militum per Gallias* was uitgestuurd zoals sommige onderzoekers, waaronder Javier Sánchez Gracia, de bevelhebber beschrijven (Sánchez Gracia (2014), 213).

³²⁵ *Amm.*, 15.5.2.

³²⁶ Drinkwater (2007a), 203.

³²⁷ Drinkwater (2007a), 203.

³²⁸ *Amm.*, 16.2.4.

³²⁹ Zo ziet María Pilar García Ruiz in het taalgebruik van Ammianus bewijs dat wanneer Julianus dit deed, de schrijver en Marcellus, de toenmalige *magister equitum*, dit toch wel gevaarlijk vonden met het aantal troepen dat Julianus maar beschikbaar had (García Ruiz (2013), 83).

³³⁰ *Jul., Or.*, 1.98C-D.

Drinkwater interpreteert de focus van Ammianus op strijd en Julianus' commentaar op het willen betalen van vrede, dat Silvanus een combinatie gebruikte.³³¹ Voor hem is dit consequent met het beleid tegen de Alamannen deze jaren en dat Constantius wel degelijk Alamannen had ingezet tegen Magnentius.³³² Geweld was dus niet altijd nodig tegen deze groepen omdat ze geen echte tegenstanders van Rome waren in deze interpretatie. Toch moeten we ons enkele vragen stellen bij Julianus' opmerking en Drinkwaters analyse. Ten eerste focust Julianus enkel op Silvanus, maar geldzaken waren niet de verantwoordelijkheid van een bevelhebber. In hoeverre kunnen we dan spreken van een keuze van de bevelhebber en niet eerder over een vastgelegd beleid door Constantius of die bepaald werd door andere magistraten? Ten tweede zitten we in deze regio waar Silvanus verbleef ook met Franken, die zoals later zal blijken ook wel wat schade aanrichtten. Drinkwater zegt echter niet veel over hen en of de Romeinen een andere politiek tegen hen gebruikten.³³³

Uiteindelijk bleef Silvanus deze opdracht doen tot diep in 355.³³⁴ Constantius gaf hem dus geen instructies voor de duur van een gewone campagne tocht zoals de meeste keren wanneer een *magister*, die meestal aan het hof verbleef, eropuit gestuurd werd. We hebben hier te maken met een iets langere missie die niets te maken heeft met het doel van een militaire campagne. Wat we wel uit deze opdracht kunnen afleiden, is dat Constantius niet meteen plannen had na de burgeroorlog om een grootschalige campagne te houden tegen bijvoorbeeld de Perzen of andere machten dichterbij het Westen. Anders zou hij zijn bevelhebber wel bij zich willen houden, tenzij hij op dergelijke momenten een *ad hoc* bevelhebber aanstelde, al kunnen we op basis van het beschikbare bronmateriaal voor de volgende jaren weten dat hij dit nooit heeft gedaan. Dat Silvanus werd gekozen om de regio te stabiliseren, toont eveneens aan dat het probleem zich over een groot gebied uitstreekte of te ernstig was om door de meer lokale *duces* of *comites* uitgevoerd te worden, die het bevel voerden over kleinere regio's.

3.3. Constantius' 'campagne' tegen Alamannen aan de *Hochrhein*

In de lente van 354 wilde Constantius het opnemen tegen enkele Alamaanse koningen die verschillende keren plunderingen in het Rijk hadden georganiseerd.³³⁵ Hij liet de troepen verzamelen bij Châlon sur Saône waarna ze naar Augst gingen aan de oevers van de Rijn.³³⁶ Daar stonden de Alamaanse troepen hen ook op te wachten waardoor de Romeinen geen brug konden maken of oversteken. Een gids wou hen 's nachts over een ondiepe plaats de rivier laten oversteken, maar enkele Romeinse soldaten met een Alamaanse achtergrond zouden deze plannen aan hun stamgenoten hebben doorgegeven.³³⁷ Toch kozen de Alamannen ervoor om vrede te vragen aan de keizer en het niet tot een treffen te laten

---

³³¹ Drinkwater (2007a), 213.

³³² Drinkwater (2007a), 201-02. Er zijn enkele bronnen die Constantius beschuldigen dit gedaan te hebben (Amm., 16.12.3; Lib., *Or.*, 18.33-34; Zos., 2.53.3). Recent geloven de meeste onderzoekers dit niet meer omdat de bronnen die dit vermelden heel partijdig waren, maar Drinkwater vindt toch dat we dit niet zo maar mogen negeren omdat Constantius onder andere heel gevoelig was voor bedreigingen tegen de heersende dynastie (Drinkwater (2007a), 202).

³³³ Amm., 15.8.19; Drinkwater (2007a), 213.

³³⁴ Zie 3.7. Silvanus' einde, 53-4.

³³⁵ Amm., 14.10.1.

³³⁶ Amm., 14.10.4-6.

³³⁷ Amm., 14.10.6-7.

komen.³³⁸ Zoals gezegd moeten we de confrontaties met de Alamannen deze jaren volgens Drinkwater interpreteren als Constantius die misschien de Alamannen ingeschakeld had tijdens de burgeroorlog om invallen te organiseren tegen Magnentius om zo de usurpator te verzwakken.³³⁹ Meer bepaald Magnentius' verdediging tegen invallen vanuit Italië moest het doelwit zijn zodat het voor Constantius gemakkelijker was om Italië binnen te geraken. Deze invallen vonden dus plaats in de buurt van de noordgrens van Italië waardoor Constantius nu moest tonen aan de inwoners van dat gebied dat alles veilig was. Daarnaast had Constantius na de burgeroorlog ook een overwinning op buitenlandse tegenstanders nodig om het vertrouwen terug te krijgen.³⁴⁰ De Alamannen hadden waarschijnlijk deze Romeinse politiek door en wilde zelf ook de vrede behouden. Daarom dat er wel een machtsvertoon was, maar geen militaire confrontatie volgens Drinkwater.³⁴¹ In deze optiek was er dan ook zeker geen verraad van militairen, waaronder de latere *magister peditum* Agilo van verdacht werd.³⁴²

Hoewel we geen vermelding krijgen van een aanwezige bevelhebber, zouden we ervan kunnen uitgaan dat Arbitio aanwezig was als *magister equitum*. Ammianus heeft immers heel vaak de neiging om het verhaal te vertellen vanuit Julianus' of Constantius' standpunt waardoor we niet altijd zeker kunnen zijn van wat een *magister* deed of waar hij verbleef. Als we echter aan de taken van een *magister* denken, kunnen we stellen dat, tenzij het anders vermeld zou worden, een *magister* normaliter aanwezig is wanneer Constantius een campagne voerde. Dit geeft ons de mogelijkheid om indirect sommige bevelhebbers op bepaalde momenten te plaatsen in tijd en ruimte en naargelang Ammianus' verwoording iets meer over hen te weten kunnen komen.

3.4. Ursicinus' rol in enkele processen aan het hof in Antiochië

Zoals gezegd maakte Constantius zijn neef Gallus tot *Caesar* net voor hij ten strijde trok tegen Magnentius om problemen in het Oosten te vermijden tijdens zijn afwezigheid in deze regio.³⁴³ Door het ontbreken van relevant bronnenmateriaal, komen we pas meer te weten over activiteiten van een officiële bevelhebber in deze regio in 354 na het einde van de burgeroorlog. In dat jaar zat Ursicinus eerst in Nisibis vooraleer hij naar het hof van Gallus in Antiochië werd geroepen door de *Caesar*.³⁴⁴ Ammianus zegt niet wat Ursicinus deed in Nisibis, maar dit zal waarschijnlijk te maken hebben met het verdedigen van de Romeinse grens tegen de Perzen aangezien deze stad in het recente verleden enkele keren werd belegerd.³⁴⁵ Iets eerder spreekt Ammianus in zijn werk over een reeks strooptochten van de Isauriërs in het

---

³³⁸ Amm., 14.10.9.

³³⁹ Drinkwater (2007a), 201-02.

³⁴⁰ Drinkwater (2007a), 205-06.

³⁴¹ Drinkwater (2007a), 206-07. Felix K. Maier deelt Drinkwaters mening dat Constantius een militaire overwinning nodig had, maar vindt het daarom net opvallender indien hij niet echt wilde vechten in deze campagne (Maier (2018), 654). Hierdoor kwam Constantius namelijk terecht in wat Maier het *imperator*-dilemma noemt. Maier bedoelt hiermee dat er van een keizer verwacht werd dat hij nieuwe gebieden veroverde en oorlog voerde, terwijl we nu in een periode kwamen waarin het soms voordeliger was om vrede te sluiten (Maier (2018), 649-50). Ammianus laat Constantius hier een toespraak houden om uit te leggen waarom hij voor een vrede kiest en hun toestemming vraagt, die hij ook krijgt (Amm., 14.10.10-16).

³⁴² Zelfs als er verraad zou zijn gepleegd, heeft Drinkwater gelijk dat Arbitio op dat moment al een te hoge rang had. Verraad viel meer voor bij mensen met een lagere rang (Drinkwater (2007a), 207).

³⁴³ Zos., 2.45.1.

³⁴⁴ Amm., 14.9.1.

³⁴⁵ Zon., 13.7; Zos., 2.45.2. Voor een overzicht van de verschillende confrontaties tussen Constantius en de Perzische koning Sapor II, waaronder de drie belegeringen van Nisibis voordat Constantius alleenheerser werd, zie Maraval (2013), 64-79.

zuiden van Asia Minor, maar dit werd dus niet belangrijk genoeg geacht om Ursicinus van de grens met Perzië weg te halen.³⁴⁶ Hoewel de jaren voordien grotere aanvallen hadden plaatsgevonden, waren de Perzen nog steeds een dreiging, zoals blijkt uit een verijdelde poging om het Romeinse Rijk binnen te dringen.³⁴⁷

Aangekomen in Antiochië werd de bevelhebber in Ammianus' verhaal gedwongen om gerechtelijke onderzoeken en processen voor te zetten:

“... dispicere litis exitialis crimina cogebatur, abnuens et reclamans adulatorum oblatrantibus turmis, bellicosus sane milesque semper et militum ductor, sed forensibus iurgiis longe discretus, qui metu sui discriminis anxius, cum accusatores quaesitoresque subditivos sibi consociatos, ex eisdem foveis cerneret emergentes, qua clam palamve agitabantur occultis Constantium litteris edocebat, implorans subsidia, quorum metu tumor notissimus Caesaris exhalaret.”³⁴⁸

Tijdens deze opdracht kregen ze echter door dat alle andere verantwoordelijken, stromannen van Gallus waren. Hierop besloot Ursicinus om in geheime brieven te laten weten aan Constantius wat zich allemaal afspeelde tijdens deze processen en vroeg hij om versterkingen.³⁴⁹ Volgens Ammianus zorgde deze waarschuwendende brieven van Ursicinus ervoor dat rivalen aan het hof hem verdacht maakten bij Constantius.³⁵⁰ Dat dit de reden is om de bevelhebber verdacht te maken bij de *Augustus* lijkt vreemd. De taferelen speelden zich af in Antiochië en het klinkt heel onlogisch mocht iemand aan het hof van Constantius, en zeker de zogezegde rivalen van Ursicinus die op de topposities zaten, Gallus en zijn praktijken steunen. Volgens Georges Sidéris kwam Ursicinus in opspraak omdat er vermoedens waren dat hij een dubbel spel aan het spelen was omdat hij tegelijkertijd aan het proces en de veroordelingen meedeed terwijl hij geheime brieven naar Constantius stuurde. Sidéris zegt dat de bevelhebber inderdaad moest gehoorzamen aan de *Caesar*, maar eveneens trouw aan Constantius moest zijn.³⁵¹ Hier zien we dus al meteen hoe moeilijk het kon zijn voor een keizer om iedereen onder controle te houden en hoe de theorie niet altijd opgaat in de praktijk. Theoretisch moest Ursicinus namelijk altijd de bevelen van Constantius opvolgen, maar Gallus kon eveneens als *Caesar* bevelen uitdelen aan de personen die in het Oosten hun positie bekleedden. Wanneer een ondergeschikte keizer dan een andere koers begint te varen dan zijn superieur, zit een bevelhebber of eender andere magistraat tussen twee kampen. Constantius blijft immers de *Augustus*, maar hij verblijft wel aan de andere kant van het Rijk, terwijl Gallus dichtbij is en dus sneller kan reageren op de bevelhebber en andere personen als zij niet doen wat hij wil.

Het is moeilijk om zeker te zijn van de waarachtigheid van de gebeurtenissen in deze passage van Ammianus. Verschillende personen werden immers terechtgesteld, wat maakt dat Ursicinus medeverantwoordelijk was voor hun vonnis. Aangezien Ammianus decennia later schreef, kan het zijn dat hij en Ursicinus op het moment van de feiten geen graten zagen in de verschillende processen en dachten dat de beklagden effectief fouten hadden gemaakt, maar dat Ammianus met kennis van de afloop hier dingen aan het verhaal begon aan te passen.

---

³⁴⁶ Amm., 14.2.

³⁴⁷ Amm., 14.3.

³⁴⁸ Amm., 14.9.1.

³⁴⁹ Amm., 14.9.1.

³⁵⁰ Amm., 14.9.2.

³⁵¹ Sidéris (2000), 685.

Door te zeggen dat het niet aan Ursicinus lag, maar aan de rest die corrupt was, kan hij proberen zijn superieur vrij te spreken.

Ammianus spreekt in dit stuk over onderzoeken en processen, maar over dewelke heeft hij het? Hiervoor moeten we een stuk terug in zijn werk wanneer Gallus al meer zijn eigen weg begon te gaan. Als de *Caesar* twee belangrijke magistraten laat vermoorden zou één van hen enkele mensen vervloekt hebben voor hij stierf. Deze mensen werden opgespoord, maar het zou over verkeerde naamgenoten gaan, en Ammianus laat hen hier al de doodstraf krijgen.³⁵² De schrijver vermeldt echter deze onterecht beschuldigen opnieuw tijdens de terechtstellingen die het resultaat waren van de onderzoeken geleid door Ursicinus. Hier zegt Ammianus dat hun schuldige naamgenoten de gedode magistraat zouden hebben beloofd te helpen bij een greep naar de macht.³⁵³ Na deze onderzoeken en processen, werd ook onderzocht wie verantwoordelijk was voor een purperen mantel waarvan niemand wist wie dit had besteld.³⁵⁴ Dat deze stukken niet achter elkaar staan, maar waar een uitweiding over een paar van de oostelijke provincies tussenstaat, lijkt trouwens niet willekeurig gedaan.³⁵⁵ Ammianus probeert alles te scheiden van elkaar, maar als we kijken naar zowel het tijdsverloop als de inhoud van deze onderzoeken en processen, is het helemaal niet raar dat Constantius of andere mensen Ursicinus in vraag stelden.

Eerder in het werk zegt Ammianus namelijk dat Constantius geleidelijk aan op de hoogte kwam van wat Gallus allemaal aan het doen was in het Oosten onder andere door Thalassius, de pretoriaans prefect die hij had aangesteld om Gallus in het oog te houden:

“Haec subinde Constantius audiens, et quaedam referente Thalassio doctus, quem obisse iam compererat lege communi, scribens ad Caesarem blandius, adiumenta paulatim illi subtraxit, sollicitari se simulans ne, uti est militare otium fere tumultuosum, in eius perniciem conspiraret, solisque scholis iussit esse contentum palatinis et protectorum, cum Scutariis et Gentilibus, et mandabat Domitiano, ex comite largitionum praefecto propecto, ut cum in Syriam venerit, Gallum crebro acciverat, ad Italiam properare blande hortaretur et verecunde.”³⁵⁶

Constantius reageerde hierop door geleidelijk troepen bij Gallus weg te halen tot hij nog maar enkele afdelingen van paleistroepen onder zich had. Gallus begon het al benauwd te krijgen, onder meer doordat Constantius hem aanmoedigde om naar hem in Italië te komen.³⁵⁷ De *Caesar* zou de resterende troepen hebben aangespoord om zijn bevelen te volgen terwijl hij enkele hoge magistraten van Constantius liet vermoorden door hen.³⁵⁸ Dit betekent dat, indien Ammianus' chronologie juist is, Ursicinus niet moest luisteren naar Gallus want Constantius had hem het bevel over verschillende troepenmachten afgenomen. Bovendien moesten in de tussentijd toch al berichten verstuurd zijn die de veranderende situatie in Antiochië schetsten

---

³⁵² Amm., 14.7.18. Blockley denkt echter dat Gallus wel een goede reden had om Eusebius, één van de twee magistraten, te doden. Hij vermoedt uit Ammianus' woordgebruik dat Eusebius de *Caesar* had beledigd waardoor hij technisch gezien niet zo onschuldig was (Blockley (1972), 437).

³⁵³ Amm., 14.9.4.

³⁵⁴ Amm., 14.7.20; 14.9.7. Een keizer werd geacht een purperen mantel te dragen en deze kleur was enkel voorbehouden voor leden van de keizerlijke familie (Omissi (2021), 17). Sidéris spreekt enkel over het onderzoek naar de purperen mantel waar Ursicinus de leiding over had, maar volgens mij hebben we hier wel met verschillende onderzoeken te maken (Sidéris (2000), 684-85). Als alles te maken had met deze mantel, had Ursicinus er veel beter uitgekomen en dit zou Ammianus zeker niet aan zich hebben laten voorbijgaan.

³⁵⁵ Amm., 14.8.

³⁵⁶ Amm., 14.7.9.

³⁵⁷ Amm., 14.7.9.

³⁵⁸ Amm., 14.7.10-16.

voor Ursicinus nog voordat de onderzoeken en processen van start gingen? Ursicinus zou dus in Antiochië moeten hebben verbleven wanneer het duidelijk begon te worden dat de *Caesar* zijn eigen ding begon te doen.

Volgens Blockley was Ursicinus verre van onpartijdig en voelde hij zich om een heel andere reden ongemakkelijk dan het gedrag van de andere verantwoordelijken in de processen. Hij ziet Ursicinus als een medeplichtige in de affaire van de purperen mantel omdat één van de schuldigen zich zou hebben opgehouden met troepen die onder Ursicinus' bevel stonden in de regio van Nisibis.³⁵⁹ Indien Ursicinus toch geen medeplichtige was, ziet Blockley hem nog steeds partijdig omdat hij iets tegen de *Caesar* had omdat Ursicinus als *magister equitum* onder hem stond en dat niet zou kunnen hebben verdragen.³⁶⁰ Dit is toch een heel gedurfde uitspraak aangezien we dit nergens in de bronnen terugvinden. Waarschijnlijk dat Blockley deze visie over Ursicinus heeft overgenomen van Thompson. Die zei immers dat Ursicinus een rol speelde in de vrijdelde staatsgreep en een mogelijke wrok had tegen Gallus omdat Constantius laatstgenoemde en niet de bevelhebber had aangeduid als *Caesar*.³⁶¹ Gecombineerd met het feit dat hij de andere leden van de processen en onderzoeken niet kon uitstaan, zorgde ervoor dat de bevelhebber geheime brieven naar Constantius stuurde.³⁶² Zowel Blockley's als Thompsons visie en argumenten zijn moeilijk hard te maken wegens een gebrek aan bewijs. Een generaal daarbij als *Caesar* aanstellen en niet een familielid, zou een heel groot risico vormen voor Constantius. Gallus was initieel verre van een onlogische keuze als lid van de Constantiniaanse dynastie.

Wat delen van Ammianus' verhaal ook twijfelachtig maakt, is de vergelijking van één van de beklagden met een antecedent uit de antieke literatuur. Nadat er geen ledematen meer over zouden zijn geweest om te folteren zou de beklagde Eusebius zich zoals de stoïcijn Zeno uit de vijfde eeuw v.C. hebben gedragen. Dat Eusebius nog verschillende dingen had kunnen zeggen en doen, is twijfelachtig als hij zo zwaar gefolterd was zoals Ammianus het beschrijft. Het uitweiden over Zeno en hoe hij stierf, laat ons afvragen of Ammianus hier niet zijn literaire kennis en kwaliteiten wil tentoonstellen, zoals hij op verschillende andere momenten in zijn werk ook lijkt te doen.³⁶³

Er zijn dus verschillende elementen die Ammianus' verhaal vreemd maken. Hoe hard Ammianus Ursicinus' rol probeert goed te praten of te contrasteren met de andere deelnemers, de bevelhebber komt er niet heel goed uit. Zoals we zullen zien, durft Ammianus soms amper iets te zeggen over de opdrachten van Ursicinus of wat hij met zijn gezelschap in de tussentijd deed. Dus waarom besloot Ammianus om deze opdracht van Ursicinus te vermelden in zijn werk? Sidéris vermeldt dat wanneer Ursicinus de geheime brieven stuurde over Gallus, hij eigenlijk een politieke handeling deed en zich mengde in de machtsspelletjes waardoor de mensen aan het hof hem verdacht wilden maken.³⁶⁴ Als we kijken naar de verschillende taken die de bevelhebbers doorheen deze periode kregen, en zeker naar wat allemaal in het *consistorium* besproken werd, kunnen we niet zeggen dat een politieke handeling op zich voor een bevelhebber vreemd was en een reden was om hem verdacht te maken.

---

³⁵⁹ Amm., 14.7.19; Blockley (1972), 443.

³⁶⁰ Blockley (1972), 443.

³⁶¹ Thompson (1947), 43.

³⁶² Thompson (1947), 43.

³⁶³ Amm., 14.9.3-6. Zo denkt Weisweiler dat we onder andere de episode van Silvanus en onderdelen van de Perzische inval van 359 als een literair spel moeten interpreteren (Weisweiler (2015), 108).

³⁶⁴ Sidéris (2000), 686.

3.5. Gallus' einde en Ursicinus naar Milaan

Wanneer Constantius in 354 besloot om Gallus naar zijn hof in Milaan te laten komen, kwam Ursicinus wederom in opspraak volgens Ammianus. Arbitio, de opperkamerheer Eusebius en de overige eunuchen maakten de bevelhebber van het Oosten verdacht door te zeggen dat laatstgenoemde zich dan alleen in het Oosten bevond. Hierdoor bestond een kans dat hij een machtsgreep ging plegen.³⁶⁵ Opmerkelijk is dat vanaf dan de beargumentering verschuift naar Ursicinus' zonen in Ammianus' narratief.³⁶⁶ Zij zouden volgens de intriganten aan het hof beginnen hopen op keizerlijke macht want zij waren geliefd.³⁶⁷ Zou dit erop kunnen wijzen dat Ursicinus als een niet volwaardige Romein werd gezien of wilden de intriganten meteen de hele familie uit de weg ruimen met dit schandaal?³⁶⁸

Ik zou niet zo ver willen gaan om te zeggen dat in deze periode geen enkele intriges zijn voorgevallen of dat bepaalde mensen nooit een collega hebben willen zien vertrekken. De manier waarop Ammianus in heel zijn boek over Arbitio en Barbatio spreekt, maakt duidelijk dat de schrijver deze collega's van Ursicinus niet echt mocht. Dat Arbitio en Eusebius hier een kans zagen om modder naar Ursicinus te gooien, kunnen we niet uitsluiten. Toch zijn hun bedenkingen en waarschuwingen over Ursicinus niet zo heel gek op het moment dat er geen ander familielid van Constantius in het Oosten was om te helpen regeren. Gallus was immers aangesteld om de Constantiniaanse dynastie te representeren wanneer Constantius naar het Westen trok om de usurpator Magnentius te bekampen.³⁶⁹ Het Romeinse Rijk had de voorbije decennia niets anders gekend dan verschillende *Caesares* en *Augusti* die het Rijk tezamen bestuurden. Constantius was zich zeker bewust van het feit dat de uitdagingen om het Romeinse Rijk individueel te besturen gewoonweg te groot waren, iets wat zijn vader Constantijn heel duidelijk maakte door zijn verschillende zonen en zelfs familieleden mee het Rijk te laten besturen in bepaalde mate.³⁷⁰

Ursicinus moest in deze periode effectief naar Milaan komen en Prosper werd als *comes* naar het Oosten gestuurd als plaatsvervanger:

*“et Ursicinum primum ad se venire summo cum honore mandavit, ea specie ut pro rerum tunc urgentium captu, disponderetur concordi consilio, quibus virium incrementis, Parthicarum gentium arma minantium impetus frangerentur. Et nequid suspicaretur adversi venturus, vicarius eius (dum redit) Prosper missus est comes;”*³⁷¹

Het is opvallend dat Ammianus spreekt over een plaatsvervanger, maar dat Constantius niemand stuurt met dezelfde rang. Was dat een teken dat Constantius helemaal geen intentie

---

³⁶⁵ Amm., 14.11.2-3. Sidéris is dus helemaal fout door te stellen dat Ammianus enkel Arbitio en geen andere eunuchen aan het hof en Eusebius vermeldt (Sidéris (2000), 686).

³⁶⁶ Blockley vindt dit daarentegen niet raar, omdat volgens hem zonen van bepaalde belangrijke generaals ook als belangrijke kandidaten voor het keizerschap gezien werden. Hij haalt de zonen van Stilicho en Aspar aan, maar dan zitten we in de heel andere politieke context van de vijfde eeuw en is het ambt van bevelhebber helemaal veranderd (Blockley (1980), 484).

³⁶⁷ Amm., 14.11.3.

³⁶⁸ Vaak wordt gezegd dat mensen met een (deels) niet-Romeinse afkomst geen keizer konden worden of erkend werden door het volk. Dit kan een reden zijn waarom de zonen van Ursicinus en niet de bevelhebber zelf vermeld worden door de intriganten. Magnentius bewijst echter dat het wel mogelijk was om als geen volledige Romein uitgeroepen te worden tot *Augustus* en Silvanus had ook zeker één ouder met een Frankische afkomst. Dit is dus een theorie die niet altijd opgaat, waardoor we niet zeker kunnen zijn dat dit de (enige) reden is waarom Ursicinus' zonen hier betrokken werden bij het complot.

³⁶⁹ Zos., 2.45.1.

³⁷⁰ Zie 1.3. Achtergrond, 3-4.

³⁷¹ Amm., 14.11.4-5.

had om Ursicinus definitief te vervangen? Ammianus vertelt dat het sturen van een vervanger onder het voorwendsel was dat de keizer het nodig vond om samen met Ursicinus te overleggen en te beslissen welke versterkingen naar het Oosten gestuurd moesten worden tegen de oorlogsdreiging van de Perzen.³⁷² Misschien moeten we dit als een echte reden zien en dat de verschillende intriges of verdachtmakingen een later toevoegsel van Ammianus zijn? Los van het feit of dit wel of niet een voorwendsel was, zien we hier een keizer die een overleg wil houden, waar naar de input van de bevelhebber geluisterd wordt en misschien samen beslissingen genomen worden. Ammianus zegt niet dat dit een vreemd argument is, dus hoewel dit niet vaak gezegd wordt in zijn werk, was een overleg met de bevelhebbers niet heel buitengewoon.

Ammianus maakt in deze episode tevens duidelijk dat Barbatio gebonden was aan Constantius doordat de keizer hem verschillende gunsten had verleend:

“et Barbatio repente apparuit Comes, qui sub eo domesticis praefuit, cum Apodemio agente in rebus, milites ducens, quos beneficiis suis oppigneratos elegerat imperator, certus nec praemiis nec miseratione ulla posse deflecti.”³⁷³

De schrijver zegt dat Constantius hem, en ook de *agens in rebus* of geheim agent Apodemius, daarom kon inzetten tegen Gallus omdat hij verwachtte dat Barbatio hierdoor niet omgekocht kon worden of uit andere sympathieën zou overlopen.³⁷⁴ We zien hier dus duidelijk dat ook deze keizer actief gebruik maakte van het patronagesysteem om mensen aan zich te binden en zo loyaliteit te creëren. Als deze mensen, zoals Barbatio, capabel bleken in de uitvoering van hun opdrachten konden zij worden ingezet op kritieke momenten en belangrijke posten. De keizer kon hen immers vertrouwen of zag tenminste bij hen minder kans dat zij zich tegen hem zouden keren.

Hoewel Barbatio dus nog geen *magister peditum* was tijdens Gallus' afzetting, maakt Ammianus van Barbatio's rol tijdens dit gebeuren een belangrijk punt in zijn betoog over het karakter van deze bevelhebber en zijn einde. Ammianus verwijt Barbatio één van de personen te zijn die meened heeft gepleegd en vindt mede daardoor dat de bevelhebber in 359 zijn verdiende loon heeft gekregen.³⁷⁵ Barbatio had Gallus immers beloofd dat hem niets zou overkomen nadat hij het purperen gewaad had afgenomen van de *Caesar* en hem stuurde naar Pola in Histria.³⁷⁶ Technisch gezien had Barbatio niet gelogen en dit geeft Ammianus eigenlijk duidelijk weer in de chronologie van zijn verhaal. Wanneer Barbatio dit zei tegen Gallus had de keizer niet de intentie om zijn neef te laten doden. Het is pas later dat hij besloot om zich te ontdoen van Gallus, wanneer laatstgenoemde ondervraagd werd waarom hij al die onschuldige mensen had laten terechtstellen.³⁷⁷ Barbatio voerde dus gewoon zijn opdracht uit zoals Constantius hem had bevolen. Dit beeld krijgen we ook van andere bronnen. Julianus zelf schuift de verantwoordelijkheid van de moord af op de kamerheer Eusebius en Philostorgius volgt Julianus hierin.³⁷⁸ Volgens laatstgenoemde kreeg Barbatio enkel de opdracht om het purper van Gallus af te nemen en hem naar een eiland aan de Dalmatische kust te sturen. Het was pas later dat Eusebius en zijn aanhang Constantius konden overtuigen

---

³⁷² Amm., 14.11.4.

³⁷³ Amm., 14.11.19.

³⁷⁴ Amm., 14.11.19.

³⁷⁵ Amm., 14.11.24. Zie 3.17. Barbatio's executie, 80-1.

³⁷⁶ Amm., 14.11.20.

³⁷⁷ Amm., 14.11.22-23.

³⁷⁸ Jul., *Or.*, 5.272D; Phil., *HE*, 4.1.

om zijn neef te executeren.³⁷⁹ We kunnen zeggen dat Ammianus Barbatio vermeldt omdat hij de bevelhebber niet mag, maar toch is het raar dat hij Eusebius minstens niet als medeplichtige aanduidt, want de schrijver moet de kamerheer evenmin hebben.

Nog een opvallende reden waaruit moet blijken voor Ammianus hoe slecht Barbatio was, is dat hij al langer Gallus onterecht verdacht maakte bij Constantius.³⁸⁰ Dit is toch wel een opvallende beschuldiging aangezien Ammianus Ursicinus loofde omdat hij in geheime brieven naar Constantius had geschreven wat zich aan het hof van Gallus afspeelde.³⁸¹ De schrijver geeft daarbij geen verdere uitleg over wat voor beschuldigingen dit waren. Gezien de afloop van de gebeurtenissen kunnen we ons afvragen in hoeverre Barbatio het misschien bij het rechte eind had, indien hij al vroeger doorhad wat Gallus in zijn schild voerde. De manier waarop Ammianus in zijn werk op dergelijke momenten spreekt over Gallus en Barbatio of andere officieren, kan ons doen afvragen of Ammianus inderdaad bepaalde sympathieën had voor Gallus. Hij veroordeelt wel de terechtstellingen, maar Ammianus legt hier precies minder nadruk op dan op de daden van officieren die hij niet moet hebben. Daarbij verbleef Ammianus rond deze tijd in dezelfde regio als Gallus en zowel hij als Ursicinus lijken buiten die terechtstellingen nooit problemen te hebben gehad met Gallus, terwijl veel mensen dit wel hadden.

Samen met Eusebius kreeg Arbitio de opdracht om de verhoren te leiden naar militairen die beschuldigd werden steun te hebben verleend aan Gallus na diens executie.³⁸² Dit laat toch wel het belang zien dat Constantius aan deze situatie hechtte aangezien hij deze twee aanstelde in plaats van een beroep te doen op de pretoriaans prefect, die zich normaal moest bezighouden met de rechtspraak. Ammianus vertelt dat niemand degelijk ondervraagd werd en Arbitio en Eusebius geen onderscheid maakten tussen de schuldigen en onschuldigen.³⁸³ Dit is niet de enige keer in zijn werk dat Ammianus dit vermeldt. Voor hem zijn de pretoriaans prefect Rufinus, Arbitio, Eusebius en de Anicii familie in Rome diegenen die zich het meest wilden verrijken en hierbij geen onderscheid tussen recht en onrecht maakten.³⁸⁴ Nochtans verbanden Arbitio en Eusebius tijdens dit onderzoek sommigen, anderen kregen lagere militaire rangen en er vonden ook terechtstellingen plaats.³⁸⁵ Deze verschillende straffen doen uitschijnen dat ze wel degelijk een onderscheid maakten tussen de verschillende beklaagden. Als iemand echt schuldig was, zou hij geen lage militaire rang hebben gekregen. De personen die Gallus actief steunden, waren niet alleen voor Constantius een bedreiging, maar eveneens voor Arbitio. Zij steunden immers Gallus en zijn gevolg, waar Arbitio geen deel van uitmaakte. Als Gallus succesvol usurpeerde, zou Arbitio waarschijnlijk zijn goede positie verliezen. Door deze personen nog in de buurt te houden, zou hij niet alleen zijn werk niet goed uitvoeren, maar ook het risico behouden dat ze in de toekomst iemand anders zouden steunen. Natuurlijk moeten we niet naïef zijn en denken dat er niemand tussen de mazen van het net glipte of waar iemand een oogje voor zou dicht knijpen. Zo beschrijft Ammianus niet veel verder een geval waarin verschillende gardeofficieren gratie en geen verbanning kregen door toedoen

---

³⁷⁹ Phil., *HE*, 4.1.

³⁸⁰ Amm., 14.11.24.

³⁸¹ Amm., 14.9.1.

³⁸² Amm., 15.3.2.

³⁸³ Amm., 15.3.2.

³⁸⁴ Amm., 16.8.13.

³⁸⁵ Amm., 15.3.2.

van Arbitio.³⁸⁶ Toch kunnen we ons afvragen in hoeverre hier de willekeur echt was die Ammianus aan Arbitio en Eusebius wil toeschrijven.

Ammianus laat daarnaast duidelijk blijken dat de verantwoordelijken van het onderzoek de bezittingen van beschuldigten aan hun eigen vermogen konden toevoegen en dat Constantius dergelijke dingen wel vaker deed:

“Inflabant itidem has malorum civilium bucinas potentes in regia, ea re ut damnatorum petita bona suis accorporarent, essetque materia per vicinitates eorum late grassandi. Namque ut documenta liquida prodiderunt, proximorum fauces aperuit primus omnium Constantinus, se deos medullis provinciarum saginavit Constantius. Sub hoc enim ordinum singulorum auctores, infinita cupidine divitiarum arserunt, sine iustitiae distinctione vel recti”³⁸⁷

We kunnen dit interpreteren als de keizer die aan zijn ondergeschikten geregeld beloningen of giften gaf om zich zo nog meer te verzekeren van hun loyaliteit.

Nadat Gallus geëxecuteerd was, maar voor de officiële onderzoeken van Arbitio en Eusebius, schrijft Ammianus dat een nieuwe ronde van verdachtmakingen aan het hof ontstond, onder andere gericht tegen Ursicinus. De bevelhebber werd door jaloerse vijanden beschuldigd van hoogverraad, maar meer uitleg geeft Ammianus niet waardoor het moeilijk vast te stellen is waarom.³⁸⁸ De schrijver zegt alleen nog dat de personen aan het hof in Milaan vertelden hoe Constantius' naam in het Oosten vergeten was en zowel inwoners binnen als buiten het Rijk Ursicinus heel geschikt vonden om het op te nemen tegen de Perzen.³⁸⁹ In de tussentijd vermeldt Ammianus niets meer over Ursicinus, zijn aankomst aan het hof of besprekingen met de keizer over een Perzische campagne. Aangezien Ammianus soms delen opbreekt, vermoed ik dat de verdachtmakingen die Ammianus ziet achter Ursicinus' vervanging door Prosper niet echt waren. Waarschijnlijk kwamen de eerste verdachtmakingen pas op gang wanneer Ursicinus aan het hof kwam en Gallus uitgeschakeld werd. Als context kunnen we de verschillende onderzoeken aanwijzen die Ammianus meteen hierna plaatst en die opgestart werden na Gallus' dood om te zien wie nog betrokken was bij een eventuele greep naar de macht en de uitspatting van de geëxecuteerde *Caesar*.³⁹⁰ Als *magister equitum* was Ursicinus een sleutelfiguur in deze regio geweest dus zou een goed onderzoek sowieso kijken naar zijn eventuele betrokkenheid. Zoals al beargumenteerd, waren er enkele goede redenen om Ursicinus met argwaan te bekijken en te onderzoeken wat zijn rol was geweest in al deze gebeurtenissen.³⁹¹

Het is daarbij moeilijk om de vermelde reden te rijmen met hoogverraad. Constantius was al een paar jaar niet meer in het Oosten geweest en leek ook niet meteen terug te keren totdat hij alles onder controle had in het Westen. Waar Ursicinus verbleef tijdens de burgeroorlog met Magnentius is niet zeker. Zoals aangehaald, denken sommige onderzoekers dat Ursicinus sinds 349 in het Oosten de bevelhebber was, maar niet iedereen volgt deze redenering.³⁹² Zelfs als Ursicinus minder lang in het Oosten het commando voerde, zou het niet veel

---

³⁸⁶ Amm., 15.3.11.

³⁸⁷ Amm., 16.8.11-13.

³⁸⁸ Amm., 15.2.1.

³⁸⁹ Amm., 15.2.2.

³⁹⁰ Amm., 15.3.2.

³⁹¹ Zie 3.4. Ursicinus' rol in enkele processen aan het hof in Antiochië, 42-5.

³⁹² Aanhangers van deze theorie zijn: Enßlin (1931), 109 en Rowell (1964), 23. Demandt denkt dan weer dat we Ammianus' decennium met een korrel zout moeten nemen (Demandt (1970), 570).

veranderd hebben aan de situatie. Wanneer een machthebber immers niet nabij is, kijken mensen meestal naar de persoon met de hoogste militaire macht die in hun regio verblijft om hen te beschermen tegen invallen. Het is dan natuurlijk aan Ursicinus om zich niet te laten meeslepen en duidelijk te maken dat hij nog steeds zijn job doet als ondergeschikte van de keizer.

Ammianus laat even verderop wel duidelijk verstaan dat Arbitio hier wederom zijn duit in het zakje deed:

“Impugnabat autem eum per fictae benignitatis illecebras, collegam et virum fortem propalam saepe appellans Arbitio, ad innectendas letales insidias vitae simplici perquam callens, et ea tempestate nimium potens. ... ita ille odio alienae sortis etiam post adeptum summum militiae munus, nec laesus aliquando nec lacessitus, inexplebili quodam laedendi proposito, conscientiam polluebat.”³⁹³

De bevelhebber sprak dus openlijk altijd vriendelijke woorden over Ursicinus. Innerlijk en achter de schermen was hij echter volgens Ammianus iemand die goed was in valstrikken maken en mensen te benijden voor hun geluk. De schrijver geeft de opmerking dat dit raar was aangezien Arbitio zelf heel, voor Ammianus té, invloedrijk was en de hoogste positie had bereikt.³⁹⁴ Langs de ene kant is het mogelijk dat Arbitio zich wilde blijven verzekeren van zijn goede positie en iedereen die succes had of begon te krijgen liever kwijt dan rijk was, eender wat hun rang of carrièrekeuze was in het staatsbestel. Aan de andere kant laat dit zien dat een *magister equitum* van de regio's als een belangrijk persoon of zelfs bedreiging werd gezien voor de *magister equitum* aan het hof. Dit gegeven brengt theorieën aan het wankelen, zoals die van Von Nischer die zeggen dat bevelhebbers aan het hof veel belangrijker waren dan hun regionale tegenhangers en toont misschien dat dit geen twee helemaal afgezonderde carrièrepaden waren, zoals Ursicinus' verblijf voor een jaar aan het hof in Milaan duidelijk maakt.³⁹⁵

Daarop volgde een geheim overleg tussen de keizer en een aantal ongenoemde personen waarop besloten werd om Ursicinus te executeren aldus Ammianus:

“Igitur paucis arcanorum praesentibus consciis, latenter cum imperatore sententia diu digesta, id sederat, ut nocte ventura, procul a conspectu militarium raptus, Ursicinus indemnatus occideretur, ut quondam Domitius Corbulo dicitur caesus, in colluvione illa Neroniani saeculi provinciarum fidus defensor et cautus. Quibus ita compositis, cum ad hoc destinati praedictum tempus operirentur, consilio in lenitudinem flexo, facinus impium ad deliberationem secundam differri praeceptum est.”³⁹⁶

Het plan was om Ursicinus buiten het zicht van de soldaten zonder proces om te leggen. Op het laatste moment besluit Constantius om terug te komen op zijn besluit en te wachten met Ursicinus te executeren.³⁹⁷ Ammianus laat dit naadloos op zijn verhaal aansluiten, maar het is onduidelijk of dit werkelijk zo snel achter elkaar is beslist of er meer tijd tussen zat. In zijn verhaal heeft hij immers nooit gezegd wanneer Ursicinus en zijn gevolg, waarvan hij een deel uitmaakte, Milaan bereikten. Plots verschijnt Ursicinus in Ammianus' narratief aan het hof om meteen weer te verdwijnen als het aan de keizer ligt. Ammianus maakt overigens van het

---

³⁹³ Amm., 15.2.4.

³⁹⁴ Amm., 15.2.4.

³⁹⁵ Von Nischer (1928), 443.

³⁹⁶ Amm., 15.2.5-6.

³⁹⁷ Amm., 15.2.5.

moment gebruik om een vergelijking te maken tussen zijn superieur en Corbulo, de bekende generaal uit de eerste eeuw die wel op deze manier geëxecuteerd was volgens Ammianus. Dit zal waarschijnlijk een poging tot een schaamteloze ophemeling van Ursicinus zijn in plaats van een tentoonstelling van Ammianus' kennis aangezien Corbulo zelfmoord moest plegen op bevel van Nero.³⁹⁸

Om het verhaal nog vreemder te maken, besluit Constantius dus om Ursicinus niet in het geheim te executeren.³⁹⁹ De keizer die door Ammianus zo vaak verweten wordt maar al te graag te luisteren naar valse beschuldigingen, niet nadenkt en zich te veel laat leiden door zijn gevoelens op zulke momenten, besluit hier om af te wachten. Krijgen we hier een beeld van de echte Constantius of is heel deze passage, de geplande executie inbegrepen, een verzinsel? Op dergelijke momenten rijst immers de vraag: Hoe kan Ammianus dit allemaal te weten zijn gekomen? Doorheen zijn werk vermeldt Ammianus af en toe vanwaar hij informatie haalde, al stellen sommige onderzoekers zoals Johan Weisweiler zich vragen bij de waarachtigheid van zijn claims en of Ammianus op zulke momenten net niet het omgekeerde bedoelt.⁴⁰⁰ Net voor bovenstaande passage in het begin van boek 15 zegt Ammianus dat hij alles zo waarheidsgetrouw heeft proberen weer te geven. Dit kan hij doen doordat hij zelf een ooggetuige is van sommige gebeurtenissen en voor andere heeft hij de betrokkenen ondervraagd.⁴⁰¹ Hoe kan Ammianus dan aan deze geheime informatie zijn gekomen? Dit was op een geheime vergadering besloten en er is een grote kans dat enkel tegenstanders van Ursicinus aanwezig waren. Dergelijke bijeenkomsten zullen hoogstwaarschijnlijk niet genotuleerd worden om bewijs achter te laten, zeker als Ursicinus ergens vermoord zou worden waar niemand het kon zien, dus hoe geloofwaardig is dit allemaal?

3.6. Campagne tegen de Lentienses

In 355 trok Arbitio onder Constantius op campagne tegen de Lentienses, een Alamaanse stam, omdat zij geregeld het Rijk binnenvielen.⁴⁰² Drinkwater ziet deze campagne, net als die van 354, als één om de inwoners van de diocese Italia Anonaria te tonen dat alles veilig was, nadat deze groepen tijdens de burgeroorlog een aantal invallen hadden gedaan tegen Magnentius. Succes zou ook de reputatie van de keizer verhogen.⁴⁰³ Samen gingen Arbitio en Constantius naar Campi Canini in Raetia. Constantius besloot om hier te blijven en om Arbitio met de sterkere troepen naar het Meer van Brigantia te sturen om de vijanden meteen aan te vallen.⁴⁰⁴ De bevelhebber koos ervoor om meteen de aanval in te zetten. Deze snelle actie bekritiseert Ammianus want Arbitio liep in een hinderlaag en zou niet bewogen hebben toen de Romeinse troepen aangevallen werden. Met zijn ervaring had de bevelhebber moeten weten dat dit kon gebeuren en hij had daarom op informatie van bodes moeten wachten die konden aankondigen dat de tegenstander op komst was.⁴⁰⁵ Ammianus' commentaar op Arbitio's onvoorzichtigheid kan terecht zijn, maar hoewel Ammianus in het algemeen vrij offensief

---

³⁹⁸ De Jonge (1948), 18.

³⁹⁹ Amm., 15.2.6.

⁴⁰⁰ Weisweiler (2015), 106-07.

⁴⁰¹ Amm., 15.1.1.

⁴⁰² Amm., 15.4.1. Ammianus verschaft geen exacte datum voor deze campagne, maar het historisch onderzoek plaatst het begin van deze campagne rond het einde van de lente en het begin van de zomer (Barnes (1993), 221; Drinkwater (2007a), 208-09).

⁴⁰³ Drinkwater (2007a), 210.

⁴⁰⁴ Amm., 15.4.1.

⁴⁰⁵ Amm., 15.4.7-8.

overkomt, lijkt hij hier zijn mening te veranderen. Hij maakt echter geen melding dat Arbitio bodes vooruit had gestuurd om het terrein te inspecteren. Ammianus lijkt eerder te doelen op mensen die in deze regio woonden en alarm zouden slaan indien de Lentienses arriveerden.⁴⁰⁶ Hierdoor klinkt het alsof hij wou dat Arbitio ter plekke bleef totdat de tegenstanders zelf naar hem kwamen of totdat zij in ieder geval gelokaliseerd waren. In deze hinderlaag vielen toch redelijk wat Romeinse doden, waaronder tien tribunen.⁴⁰⁷

Indien Ammianus' chronologie klopt, dan moet de hinderlaag niet ver van Arbitio's kamp hebben gelegen. De ochtend na de hinderlaag kwamen de Lentienses immers tot aan het kamp.⁴⁰⁸ De Scutariërs, één van de regimenten van de keizerlijke garde, kwamen meteen het kamp buiten om te vechten en zij riepen hun medesoldaten op om hen te volgen wanneer ze door hun onbezonnenheid in de problemen kwamen.⁴⁰⁹ Het merendeel van de soldaten had nog schrik door de recente verliezen en Arbitio zou zelf ook getwijfeld hebben. Drie tribunen reageerden echter en gingen met hun soldaten de Scutariërs bijstaan door een aantal snelle uitvallen te organiseren, waarop de Alamannen zich terugtrokken.⁴¹⁰ Hoewel Ammianus dit zegt, veroordeelt hij deze onvoorzichtigheid niet in tegenstelling tot die van een dag daarvoor bij Arbitio. Uiteindelijk vluchtten de tegenstanders niet zo veel later.⁴¹¹ Hierna schakelt Ammianus meteen over naar de keizer die na deze overwinning triomfantelijk was en ging overwinteren in Milaan.⁴¹² Kunnen we dus spreken van een insubordinatie bij deze troepen als zij onder leiding van Arbitio stonden en de bevelhebber niet wilde vechten? Als dit het geval was, zouden er toch strafmaatregelen genomen moeten worden door de bevelhebber om zijn gezag te laten blijken? Indien Arbitio dit had gedaan, zou Ammianus dit toch zeker vermeld hebben want dit stelt de bevelhebber in een slecht daglicht, iets wat Ammianus regelmatig doet doorheen zijn werk. Ammianus geeft daarnaast geen verdere uitleg over deze campagne waardoor het beeld ontstaat dat de bevelhebber met zijn legermacht de belangrijkste gevechten heeft geleverd in deze campagne en niet Constantius. De keizer had Arbitio wel de sterkste troepen toevertrouwd dus dit was misschien de bedoeling geweest, maar het lijkt raar dat de keizer met zijn deel van het leger helemaal niets heeft gedaan.

Als we Drinkwaters redenering volgen, kunnen we enkele zaken ophelderen, al blijven sommige onderdelen nog steeds onduidelijk of vrij speculatief. Drinkwater denkt dus dat, net zoals in 354, de bedoeling van deze campagne was om de macht van de verschillende partijen te tonen en om daarna vrede te verkrijgen.⁴¹³ Arbitio werd vooruit gestuurd om de Alamannen te lokaliseren. Dat er toch wel degelijk gevochten werd, verklaart hij als beide kampen die elkaar niet goed herkend hadden, maar toch was het niet op volle kracht dat de confrontaties in deze campagne plaatsvonden.⁴¹⁴ Dit verklaart waarom Arbitio misschien niet meteen reageerde als ze werden aangevallen, maar niet de zogezegde grote dodentol. Als de Alamannen de Romeinen hadden herkend, moesten ze zich toch redelijk snel hebben teruggetrokken? Ammianus vermeldt geen verdragen, maar die moeten er volgens Drinkwater

---

⁴⁰⁶ Amm., 15.4.8.

⁴⁰⁷ Amm., 15.4.8.

⁴⁰⁸ Amm., 15.4.9.

⁴⁰⁹ Amm., 15.4.9.

⁴¹⁰ Amm., 15.4.10-11.

⁴¹¹ Amm., 15.4.11.

⁴¹² Amm., 15.4.13.

⁴¹³ Drinkwater (2007a), 211. De reeds aangehaalde passage waarin Silvanus een alternatieve route door een bos maakte, heeft volgens Drinkwater niets te maken met deze campagne van Constantius. Er is dus geen sprake van een gedeelde campagne, maar enkel van een heel plaatselijke (Amm., 16.2.4; Drinkwater (2007a), 212).

⁴¹⁴ Drinkwater (2007a), 210-11.

wel geweest zijn.⁴¹⁵ De vraag is waarom de Alamannen de dag daarop verder trokken en terug wilde vechten in plaats van enkele onderhandelaars naar het Romeins kamp te sturen voor overleg om nog meer doden te vermijden. Dit kan enkel opgelost worden als we accepteren dat Ammianus' chronologie niet klopt of hij dit eruit heeft gelaten.

3.7. Silvanus' einde

De *magister peditum* Silvanus verbleef heel die tijd dus nog in Gallië. Silvanus is vooral bekend om zijn korte controversiële usurpatie in Keulen van 11 augustus tot 7 september 355, waarvan we eigenlijk niet met zekerheid kunnen zeggen of dit echt heeft plaatsgevonden, toen de bevelhebber daar verbleef voor zijn opdracht van Constantius. Verschillende bronnen verwijzen naar deze episode, maar buiten Ammianus verschaffen zij amper informatie. Aurelius Victor zegt enkel dat Silvanus gewoon gedwongen werd om te revolteren en dat 28 dagen na zijn uitroeping tot keizer hij gedood werd door een muiterij in het leger.⁴¹⁶ Julianus zegt dan weer in twee redevoeringen voor Constantius dat de troepen loyaal aan de keizer zijn gebleven, in plaats van aan de verrader die steden plunderde en de buit gaf aan binnenvallende barbaren, en dat de keizer zelf genade toonde voor aanhangers van Silvanus.⁴¹⁷ In zijn brief naar de Atheners zegt Julianus dan weer dat een zekere Dynamius vanuit Gallië meldde dat Silvanus openlijk had gerevolteerd.⁴¹⁸ Bruno Bleckmann denkt dat beide bronnen zo beknopt zijn over deze episode omdat Julianus' bevordering tot *Caesar* hier heel nauw mee verbonden was.⁴¹⁹ Claudius Mamertinus' opmerking dat Silvanus een blinde lust voor macht had, kan in dezelfde traditie gesitueerd worden aangezien dit in zijn panegyriek ter ere van Julianus was toen hij door hem tot consul werd benoemd in 362.⁴²⁰ Zowel Ammianus als Zonaras bekijken Silvanus als een heel gekwalificeerde bevelhebber. Laatstgenoemde zegt enkel nog dat Silvanus usurpeerde omdat Constantius verschillende belastingen geloofde en dat Ursicinus, toen hij naar Gallië was gestuurd, enkele troepen omkocht die Silvanus vermoordden.⁴²¹ Zosimus haalt in zijn werk het einde van Gallus en Silvanus door elkaar waardoor er maar enkel naar drie personen, waaronder Dynamius en de pretoriaans prefect Lampadius verwezen wordt die volgens hem met Silvanus' einde te maken hebben.⁴²²

Zo vluchtig de andere bronnen de gebeurtenissen schetsen, zo uitgebreid vertelt Ammianus over de gebeurtenissen. Constantius verbleef na zijn overwinning in 355 tegen de Lentienses aan het hof in Milaan.⁴²³ Dynamius had aan Silvanus aanbevelingsbrieven gevraagd om aan

---

⁴¹⁵ Drinkwater (2007a), 211. Drinkwater is ervan overtuigd dat Ammianus bewust deze verdragen niet heeft vermeld omdat dit niet goed past in de beschrijvingen van Julianus' successen in deze regio de jaren daarna (Drinkwater (2007a), 211).

⁴¹⁶ Aur. Vict., *Caes.*, 42.14-16.

⁴¹⁷ Jul., *Or.*, 1.48C-49A; Jul., *Or.*, 2.98C-99A. Omissi heeft opgemerkt dat Julianus twee beelden weergeeft van Silvanus die niet aan elkaar gelinkt kunnen worden. Wanneer hij overloopt net voor Mursa, wordt Silvanus door de *Caesar* afgebeeld als een trouwe generaal, maar dit beeld valt niet te rijmen met hoe hij de bevelhebber iets verder belachelijk maakt (Omissi (2018), 180-81). Martijn Icks ziet daarbij de manier waarop Julianus Silvanus ridiculiseert aan de hand van het uitblijvend gejuich van de soldaten en het aantrekken van een purperen vrouwenkleed ter vervanging van een keizersmantel als typische motieven in de late oudheid om ongenoegen te uiten over personen die het keizerschap nastreefden (Jul., *Or.*, 2.98C-99A; Icks (2012), 462-63; 474-76).

⁴¹⁸ Jul., *Ep. Ath.*, 273D.

⁴¹⁹ Bleckmann (2000), 480.

⁴²⁰ *Pan. Lat.*, 3.13.2.

⁴²¹ Amm., 5.15.32; Zon., 13.9.

⁴²² Zos., 2.55.2-3.

⁴²³ Amm., 15.4.13.

zijn vrienden te tonen. Wanneer de bevelhebber dit had geschreven, schraapte Dynamius heel de tekst weg buiten de handtekening van Silvanus en maakte hij een nieuwe tekst.⁴²⁴ Dynamius kreeg hulp van verschillende mensen waaronder de pretoriaans prefect Lampadius die de brieven bezorgde aan de keizer. Hierop kwam het *consistorium* voor de eerste keer samen om dit voorval te onderzoeken, maar niemand merkte dat de brieven vervalst waren.⁴²⁵ Eén van de genomen beslissingen was om de *agens in rebus* Apodemius naar Gallië te sturen met een brief aan Silvanus waarin hem gevraagd werd naar het hof in Milaan te komen. Apodemius week echter van zijn instructies af waardoor Silvanus nooit de brief ontving.⁴²⁶ Het bedrog kwam pas uit wanneer een brief in naam van Malarik, een andere Frankische officier aan het hof en leider van de Gentiles, gestuurd werd naar een toezichthouder van een wapenfabriek in Cremona. Die stuurde de brief terug naar Malarik omdat hij hem niet begreep, waarop Malarik doorhad dat hij erin werd geluisd en dit bekendmaakte aan de keizer.⁴²⁷ Constantius riep hierop een tweede vergadering van het *consistorium* tezamen en hier ontdekte de *magister officiorum* Florentius dat de brieven van Silvanus vervalst waren.⁴²⁸

Silvanus werd vanuit Italië op de hoogte gehouden door verschillende vrienden. Doordat hij het karakter van Constantius vreesde en vluchten naar buiten het Rijk afgeraden werd, zag hij geen andere oplossing dan zich tot *Augustus* te laten uitroepen.⁴²⁹ Wanneer dit bericht Milaan bereikt, roept Constantius een derde *consistorium* bijeen waar Ursicinus uitgekozen werd om met een select gezelschap, waaronder Ammianus, naar Keulen te gaan om Silvanus af te zetten. Ze willen doen alsof ze nog niets weten van zijn usurpatie en ze naar daar zijn gekomen om Silvanus op te volgen, waarbij hij dan naar Milaan moet gaan met het behouden van zijn bevoegdheden.⁴³⁰ Aangekomen zag het gezelschap hoe Silvanus gesteund werd door verschillende mensen en ze dus een ander plan moesten verzinnen. Uiteindelijk konden ze een deel van de troepen omkopen en zij doodden Silvanus toen deze zijn toevlucht in een kapel had genomen.⁴³¹ Hoewel Ammianus dus veel meer vertelt over deze gebeurtenissen, zijn er redelijk wat aspecten die in nevelen gehuld blijven.

Wanneer we Ammianus' versie vergelijken met het weinige dat we weten door de andere bronnen, valt op dat Julianus Dynamius in Gallië plaatst als een ooggetuige van de gebeurtenis, terwijl Ammianus de indruk geeft dat Dynamius heel de tijd aan het hof in Milaan verbleef. Bij dit verhaal van Ammianus moeten we ons twee vragen stellen die nauw samenhangen. De eerste vraag is al vaak aangehaald, maar speelt vooral in deze episode een grote rol, namelijk in hoeverre vertelt Ammianus de waarheid? Daarbij aansluitend en

---

⁴²⁴ Amm., 15.5.3-4.

⁴²⁵ Amm., 15.5.4-5. Zosimus verwijst eveneens in zijn werk naar Dynamius en Lampadius als verantwoordelijken voor Silvanus' einde, tezamen met iemand genaamd Picentius (Zos., 2.55.2-3). Hij is echter de enige bron die deze persoon vermeldt en voor de rest is er niets over deze persoon geweten (*PLRE I*, Picentius, 701).

⁴²⁶ Amm., 15.5.8.

⁴²⁷ Amm., 15.5.9-12.

⁴²⁸ Amm., 15.5.12.

⁴²⁹ Amm., 15.5.15-16.

⁴³⁰ Amm., 15.5.17-22.

⁴³¹ Amm., 15.5.25-31. Wat Hunt opvallend vindt, is dat Ammianus op een moment niet meer het verhaal vertelt als de observator, maar als de actieve participant (Hunt (1999), 58). Dit staat in groot contrast met de vervolgingen van Gallus, waar Ursicinus zoals gezegd eveneens een rol in speelde met Ammianus. Dat Ammianus nu niet op dezelfde manier het verhaal beschrijft, komt volgens Hunt omdat hun rol in de Silvanus affaire perfect te verantwoorden viel terwijl dit niet zo was voor Ursicinus' rol in Gallus' onderzoeken en zelfs *gênant* moet zijn geweest. Het is ook op dit moment in het hele gebeuren dat Silvanus niet meer als slachtoffer gezien wordt, maar als een usurpator die het gezelschap van Ursicinus in gevaar bracht voor hun veiligheid, wat een wettelijke en morele autoriteit gaf voor hoe het met Silvanus afliep (Hunt (1999), 58-9). Sánchez Gracia verdeelt de episode over Silvanus in twee delen waarbij het eerste een typisch voorbeeld is van Ammianus' literaire stijl en het tweede deel eerder als een roman leest vol met actie en drama (Sánchez Gracia (2014), 214).

naargelang hoe we deze vraag beantwoorden, moeten we ons afvragen of we ook echt van een usurpatie kunnen spreken?

Betreffende de eerste vraag zijn er toch wel enkele vreemde elementen in Ammianus' narratief of dingen die lijken te ontbreken. Het eerste vreemde element in Ammianus' beschrijving van de gebeurtenissen zijn de vervalste brieven van Dynamius, toen de *actuarius sarcinalium principis iumentorum* of diegene die verantwoordelijk was voor de keizerlijke bagagetrein.⁴³² Hij had Silvanus om brieven gevraagd, maar toen Dynamius ze had gekregen, wiste hij buiten Silvanus' signatuur de tekst uit en schreef hij een andere. Dit deed hij met verschillende van Silvanus' brieven en hij adresseerde deze aan assistenten van Silvanus die aan het hof verbleven en aan personen die geen officiële positie aan het hof hadden.⁴³³ Wat hier vreemd aan is, is dat hoe Ammianus het beschrijft zowel de keizer als zijn *consistorium* de brieven eigenlijk niet heel uitvoerig heeft bekeken en ze voor waar aannam.⁴³⁴ Pas later ontdekte de *magister officiorum* Florentius sporen van de oorspronkelijke letters en dat de huidige tekst dus niet was wat Silvanus had laten dicteren.⁴³⁵ In dergelijke rangen en zeker in zulke cruciale situaties zou je toch verwachten dat bewijsmateriaal vanaf het begin beter onderzocht zou worden?⁴³⁶ Omdat Dynamius na Silvanus' dood promotie kreeg, denkt Weisweiler dat Dynamius nog voor de usurpatie Silvanus had beschuldigd van verraderlijke activiteiten, maar zonder vervalsingen te maken.⁴³⁷

De passage over de brief die Dynamius liet bezorgen in naam van Silvanus en Malarik aan de verantwoordelijke van een wapenfabriek in Cremona doet eveneens vragen oprijzen. In deze brief werd gevraagd om de dingen te versnellen. Dit was in zulke vage termen beschreven dat de verantwoordelijke aan de boodschapper vroeg de brief terug te brengen naar Malarik en te vragen wat hij hiermee nu bedoelde. Toen Malarik de brief las, begreep hij wat er gaande was en riep hij de Frankische officieren die aan het hof verbleven samen om zijn onrecht aan te klagen. Uiteindelijk kwam dit de keizer ter ore en riep hij zijn *consistorium* en zijn officieren samen, dus Malariks actie had wel resultaat.⁴³⁸ Hier zien we een Constantius die de situatie ernstig neemt en meteen alle belangrijke mensen aan zijn hof bijeenroept om de gebeurtenissen te onderzoeken. Op deze grotere bijeenkomst wordt meer nadruk gelegd en aandacht aan de brief besteed dan de eerste bijeenkomst van Constantius' *consistorium*. Het is ook vreemd dat de *magister officiorum* nu pas die schaduw op de brieven opmerkt of nu pas in het verhaal opduikt want hij is een persoon die normaal altijd deel uitmaakt van het *consistorium*. Eigenlijk had hij dus al bij de eerste vergadering aanwezig moeten zijn. Daarnaast laat Malariks betrokkenheid zien dat heel deze samenzwering niet enkel tegen Silvanus gericht was. We zouden dit ruimer kunnen opvatten en dit als een episode bekijken tussen wedijverende fracties aan het hof en ook daarbuiten voor de macht. De gefabriceerde brieven door Dynamius werden immers naar zowel mensen aan het hof verstuurd, waarvan

---

⁴³² Weisweiler (2015), 108.

⁴³³ Amm., 15.5.3-4.

⁴³⁴ Amm., 15.5.4-5.

⁴³⁵ Amm., 15.5.12.

⁴³⁶ Weisweiler wijst erop dat Ammianus de enige bron is die deze vervalsingen aanhaalt, terwijl hij dit ook zou verwachten in iets uitgebreidere zoals Zosimus en Zonaras (Weisweiler (2015), 111). Zoals reeds gezegd haalt Zosimus Gallus' en Silvanus' einde door elkaar waardoor dit geen argument lijkt betreffende Zosimus (Zos., 2.55.2). Zonaras schreef dan weer veel later en heeft het niet zo uitgebreid over deze episode. Hij spreekt daarnaast over belastingen, waaronder we deze vervalsingen ook zouden kunnen verstaan (Zon., 13.9). Tenslotte verwijst Weisweiler verkeerdelijk naar de passage in Zosimus als 2.55.2-3, waar het eigenlijk 2.52.2-3 moet zijn (Weisweiler (2015), 111).

⁴³⁷ Weisweiler (2015), 112.

⁴³⁸ Amm., 15.5.9-11.

sommigen ook geen officiële functies bekleedden, als naar mensen uit de provincies die Dynamius viseerde.⁴³⁹

Desalniettemin geeft Ammianus in de passages over het *consistorium*, zoals David Hunt opmerkte, wel meer informatie over de werking van het *consistorium* en hoe keizerlijke beslissingen normaal genomen werden, iets wat Ammianus vaak niet vertelt.⁴⁴⁰ Zo vond het derde *consistorium* midden in de nacht plaats, met een debat waar verschillende personen hun mening gaven.⁴⁴¹ Zo'n gedelibereerd overleg geeft aan alle deelnemers, waaronder de bevelhebbers, een zekere agens en ruimte om mee belangrijke beslissingen te nemen voor de keizer en het Rijk. Toch blijft het raar dat zowel Malarik als anderen in de vergadering, nooit de boodschapper ondervraagd hebben tenminste indien Ammianus dit bewust niet heeft vermeld. Malarik had kunnen vragen van wie hij de brief had gekregen of hoe de boodschapper deze opdracht had gekregen.

Een ander aspect dat de wenkbrauwen doet fronsen, is het uitblijven van berichten vanuit Silvanus' kamp. In de periode tussen Dynamius' beschuldigingen en Silvanus' usurpatie kwam geen enkel bericht vanuit Gallië aan in Milaan hoewel Ammianus schrijft dat Silvanus op de hoogte werd gehouden door een stroom aan berichten.⁴⁴² Zeker wanneer Apodemius naar Gallië werd gestuurd en het hof op zijn terugkomst met Silvanus wachtte, kunnen we aannemen dat de gebeurtenissen over enkele weken gespreid zijn. Apodemius zou ook een tijd in Gallië zijn gebleven waarbij hij misbruik maakte van Silvanus' aanhangers en slaven, maar niets zei tegen Silvanus of hem de brief van de keizer gaf.⁴⁴³ Dus ofwel klopt wat Ammianus zegt helemaal niet, ofwel zitten de magistraten die ervoor zorgden dat brieven bij de keizer terechtkwamen ook in het complot.⁴⁴⁴ Ammianus geeft dus al enkele aanwijzingen dat Silvanus wel op de hoogte werd gehouden. Daarom is het des te raarder dat het plan van Constantius en het *consistorium* was om Ursicinus te laten doen alsof ze niets wisten van Silvanus' uitroeping tot keizer.⁴⁴⁵ Drinkwater is dezelfde mening toegedaan omdat volgens hem onderweg duidelijk zou worden dat iets gebeurd was. De groep zou immers reizen door de meest belangrijke militaire regio van het Westen waar opvallende dingen normaal gemeld zouden moeten worden en ze hoogstwaarschijnlijk door hun haast gebruik maakten van de publieke postdiensten. Daarbij zou het verdacht zijn dat er een groep met dergelijke samenstelling, zo'n haast en Ursicinus als leider in Keulen zou aankomen.⁴⁴⁶

Ammianus vermeldt dat een groot onderzoek werd gehouden aan het hof, maar buiten Eusebius, de vroegere *comes rei privatae* of beheerder van de keizerlijke domeinen, werd

---

⁴³⁹ Amm., 15.5.4-5.

⁴⁴⁰ Hunt (1999), 56.

⁴⁴¹ Hunt (1999), 56.

⁴⁴² Amm., 15.5.15.

⁴⁴³ Amm., 15.5.9.

⁴⁴⁴ Als Constantius niet wist wat Apodemius werkelijk in Gallië had gedaan, denkt Nutt dat de *magister officiorum* een groot aandeel had in deze samenzwering aangezien hij dit zeker had moeten weten en dus gekozen heeft om dit niet te melden aan de keizer (Nutt (1973), 86). Dat de *magister officiorum* opmerkte dat de brieven vervalst waren, verzwakt misschien Nutts theorie tenzij hij het gevoel had dat hij voor genoeg vertraging had gezorgd en hij door niets te zeggen zich misschien heel verdacht ging maken bij de keizer.

⁴⁴⁵ Volgens Bleckmann wisten de intriganten dat Silvanus een correspondentie onderhield met enkele mensen in Italië en ze zo deze communicatie misbruikten door die fictieve brief te maken. Omgekeerd zouden deze aanhangers van Silvanus op de hoogte geweest zijn van de ontwikkelingen aan het hof in Milaan waardoor het voor Ursicinus onmogelijk was om te doen alsof hij en zijn gezelschap nog niets wisten van zijn uitroeping tot Augustus (Bleckmann (2000), 481-83). Het probleem is dat Bleckmanns interessante theorie nauw samenhangt met een gecontesteerde inscriptie die hij aan Silvanus toeschrijft (infra) al maakt Ammianus wel melding van vrienden die Silvanus op de hoogte hielden (Amm., 15.5.15).

⁴⁴⁶ Drinkwater (1994), 570-72.

niemand gefolterd of gestraft.⁴⁴⁷ Dus hoe komt het dat Ammianus zo zeker is van wie deel uitmaakte van het complot als de keizer, zijn *consistorium* en de aanwezige officieren niemand straft? Ammianus schrijft dit toe aan een samenzwering van veel personen.⁴⁴⁸ Zelfs als sommigen buiten schot bleven, zou Constantius toch moeten doorhebben dat er iets niet klopte aan zijn hof als er maar één iemand gefolterd wordt en zelfs zegt dat hij weet had van een complot?

Wanneer Silvanus zichzelf had uitgeroepen tot keizer, arriveerde 's nachts iemand aan het hof die vertelde wat er was gebeurd.⁴⁴⁹ Daarbij is het opmerkelijk dat Silvanus usurpatie slechts 28 dagen geduurd zou hebben als we rekening houden met het feit dat de berichten aan het keizerlijk hof hierover eerst moesten aankomen en Ursicinus nog moest vertrekken vanuit Milaan naar Keulen. Ammianus laat daarnaast duidelijk blijken dat ze wat tijd nodig hadden om na te denken over hoe ze het best deze nieuwe situatie moesten aanpakken wanneer ze in Keulen waren aangekomen:

*“In hoc aestu mentis ancipiti, ad effectum tendens consilium occulta scrutabamus indagine, sederatque tandem mutatis prae timore saepe sententiis, ut quaesitis magna industria cautis rei ministris, obstricto religionum consecratione colloquio, Bracchiati sollicitarentur atque Cornuti, fluxioris fidei et ubertate mercedis ad momentum omne versabilis. Firmato itaque negotio per sequestres quosdam gregarios, ...”*⁴⁵⁰

Uiteindelijk besloot het gezelschap om enkele troepen om te kopen en hen te overtuigen om Silvanus te doden, iets wat niet direct gedaan was als we naar Ammianus bovenstaande bewoording kijken.⁴⁵¹

Tenslotte zegt Ammianus dat Constantius Silvanus nooit echt had vertrouwd nadat hij was overgelopen door zijn onbetrouwbaar- en onberekenbaarheid.⁴⁵² Dat is niet verbazingwekkend aangezien overlopers niet echt als betrouwbaar overkomen. Wat wel vreemd is, is dat Constantius een persoon die hij niet vertrouwt redelijk snel laat promoveren tot een commando over de troepen en hem uitstuurt naar Gallië om daar de zaken op orde te stellen voor twee jaar. Nutt zegt dat Gallië op dat moment het militair zwakste deel van het Rijk was. Daar iemand naartoe sturen die je niet vertrouwt, is heel dom en ziet Nutt Constantius niet doen.

---

⁴⁴⁷ Amm., 15.5.13.

⁴⁴⁸ Amm., 15.5.13.

⁴⁴⁹ Amm., 15.5.17.

⁴⁵⁰ Amm., 15.5.30-31.

⁴⁵¹ Amm., 15.5.30-31. Nutt heeft een hypothese om de korte tijd te verklaren, al verlaat hij dit pad gedeeltelijk verderop in zijn artikel. Volgens hem was er nog geen sprake van een usurpatie wanneer Apodemius in Gallië kwam, maar dat Silvanus besefte dat hij iets moest doen door Apodemius' acties en het niet ingrijpen van Constantius. Apodemius zal echter aangevoeld hebben dat er iets op til was. Hij vertrok net op tijd uit Gallië om op dezelfde dag dat Silvanus zich effectief uitriep tot keizer aan te komen en het nieuws van de usurpatie te brengen, wat dan eigenlijk neerkomt op een goede gok van Apodemius (Nutt (1973), 85). Natuurlijk is het dan vreemd dat Ammianus niet expliciet zegt dat Apodemius diegene is die dit nieuws bracht in plaats van te spreken over een gewone boodschapper (Amm., 15.5.17). Nutt lijkt deze hypothese over Apodemius te verlaten wanneer hij schat dat de boodschapper, en dus niet Apodemius, er twaalf dagen over moest doen om van Keulen naar het hof in Milaan te geraken. Ursicinus' groep zou de afstand in vijftien dagen kunnen overbruggen (Nutt (1973), 88). Het is moeilijk om zeker te zijn van deze gegevens want zoals Nutt zelf aanhaalt, zegt Ammianus dat ze geforceerde marsen deden en Nutts enige argument is dat het gezelschap trager was dan de boodschapper omdat dit een reis in groep was (Amm., 15.5.24; Nutt (1973), 88). Volgens hem zou Ursicinus dus met zijn groep zijn aangekomen rond 29 augustus, terwijl Silvanus niemand verwachtte voor 8 september (Nutt (1973), 89). In deze datum heeft Nutt wel de reistijd van de boodschapper bijgerekend en hij gaat er dus niet helemaal van uit dat Apodemius een goede gok heeft gewaagd toen hij aankwam in Milaan. Deze aankomstdatum geeft daarentegen wel ruimte voor het bedenken en het uitvoeren van het plan.

⁴⁵² Amm., 15.5.33.

Waarschijnlijk werd Constantius ook op de hoogte gehouden van de successen die Silvanus behaalde en dit zou zijn keuze alleen maar bevestigen.⁴⁵³

Na deze bemerkingen kunnen we ons afvragen in hoeverre Silvanus echt usurpeerde in 355. Deze vraag is in het historisch onderzoek al gesteld door bijvoorbeeld Drinkwater, hoewel er academici zijn die geloven in de echtheid van Silvanus usurpatie.⁴⁵⁴ De zogezegde usurpatie past volgens Drinkwater niet in de conventies van het laat-Romeinse Rijk.⁴⁵⁵ Een inscriptie, waarover later meer, is volgens hem niet van Silvanus afkomstig en er zijn geen munten teruggevonden van hem, iets wat normaal gezien één van de eerste dingen is die iemand probeert te produceren omdat dit een teken van legitimiteit is. Daarnaast was Silvanus van een barbaarse afkomst. Dit maakt het hem volgens de Romeinse traditie in theorie bijna onmogelijk om tot keizer bevorderd of geaccepteerd te worden door de bevolking.⁴⁵⁶ Hoewel dit heel vaak aangehaald wordt in het historisch onderzoek, was het toch Magnentius een paar jaar daarvoor gelukt om tot keizer uitgeroepen en geaccepteerd te worden, terwijl hij ook een niet-Romeinse afkomst had waardoor deze theorie of traditie niet waterdicht is. Dat Silvanus uiteindelijk eveneens vermoord werd ondanks zijn niet-Romeinse afkomst, wijst erop dat afkomst voor de keizer helemaal niet uitmaakte. Eender welk (potentieel) gevaar voor de troon moest van de baan geveegd worden.

Het historisch onderzoek heeft nog geen echte verklaring kunnen geven voor sommige opmerkingen van Drinkwater.⁴⁵⁷ Zo stelt Lee zich nog steeds dezelfde vragen waarom er geen numismatisch bewijs is en hoe Ursicinus zou hebben kunnen doen alsof hij niets van de

---

⁴⁵³ Nutt (1973), 84.

⁴⁵⁴ Academici die niet geloven in de echtheid van Silvanus' usurpatie zijn onder andere Drinkwater (1994), 570 en Kulikowski (2016), 298. Enkele onderzoekers die wel geloven in deze usurpatie zijn Josef Češka (1961), 171; Demandt (1980), 629; den Boer (1960), 105; Hunt (1999), 52; Omissi (2018), 24 en Sánchez Gracia (2014), 213.

⁴⁵⁵ Drinkwater (1994), 574. Hoewel Drinkwater eerst verschillende mogelijke theorieën heeft gegeven over het werkelijke verloop van de gebeurtenissen tijdens de usurpatie, denkt hij toch vooral dat Silvanus zichzelf nooit tot keizer heeft uitgeroepen (Drinkwater (1994), 573-74).

⁴⁵⁶ Drinkwater (1994), 574-75. Voor Drinkwater past dit in een verhaal waarbij Ursicinus origineel gewoon Silvanus moest vervangen en waarbij Silvanus naar Mesopotamië gestuurd zou worden. Apodemius probeerde Silvanus echter uit de gratie te brengen waardoor de bevelhebber zenuwachtig werd omdat Apodemius genoeg tegen hem had om terechtgesteld te worden. Daarom dat hij waarschijnlijk Ursicinus zag als een bondgenoot, die hij als keizer kon uitroepen. Constantius wilde vooral zijn generaals gebruiken om het Rijk te besturen maar nadat Ursicinus Silvanus vermoorde uit eigenbelang, moest hij zijn toevlucht tot Julianus nemen (Drinkwater (1994), 576).

⁴⁵⁷ Sánchez Gracia heeft geprobeerd de visie en argumenten van Drinkwater te weerleggen, maar is daar niet helemaal in geslaagd (Sánchez Gracia (2014), 214-15). Volgens hem was het wel degelijk mogelijk om op deze korte periode te spreken van een usurpatie, zeker als we kijken naar de crisis in de derde eeuw, waar veel usurpatoren of keizers niet lang op de troon zaten (Sánchez Gracia (2014), 214-15). Het is raar dat Sánchez Gracia dit als eerste argument van Drinkwater opwerpt, want Drinkwater zelf zegt hier niets over. Hij spreekt enkel over politieke conventies, maar verduidelijkt dit niet en heeft het dus niet (expliciet) over de lengte van Silvanus', al dan niet waargebeurde, usurpatie (Drinkwater (1994), 574). Dat Silvanus geen munten heeft uitgevaardigd, komt volgens Sánchez Gracia omdat hij Keulen niet kon verlaten. Anders zouden invallende barbaren hem aanvallen en zou hij de stad niet kunnen behouden. Ursicinus kwam daarbij heel snel ter plaatse waardoor Silvanus geen tijd meer had om deze militaire beweging voor te bereiden (Sánchez Gracia (2014), 214-15). Het ontbreken van munten ziet Hunt dan weer als een teken dat de usurpatie lokaal in Keulen was en dat Silvanus de stad Trier niet kon veroveren om het muntatelier daar te gebruiken. Ammianus maakte de usurpatie veel groter dan hij was (Hunt (1999), 52). Het derde argument van Sánchez Gracia laat opnieuw zien dat hij Drinkwaters argumenten en tekst niet goed heeft gelezen. Zo zegt Sánchez Gracia dat het onmogelijk is dat Ammianus de usurpatie van Silvanus heeft verzonnen want er zijn verschillende bronnen, waarvan een vijftal voor of gelijktijdig geschreven met Ammianus' werk, die deze usurpatie behandelen (Sánchez Gracia (2014), 215). Drinkwater heeft nergens beweerd dat Ammianus Silvanus' usurpatie heeft verzonnen. Hij haalt zelfs Julianus en Claudius Mamertinus aan als beginners van de traditie over dit verhaal (Drinkwater (1994), 574). Het is daarbij niet omdat verschillende bronnen een bepaalde versie van de feiten geven of er een traditie bestaat, dat het daarom ook echt gebeurd is. Sánchez Gracia haalt dus slechts even de ontbrekende munten aan, maar raakt voor de rest niet aan Drinkwaters echte argumenten zoals hoe het mogelijk was dat Ursicinus en zijn gevolg konden doen alsof ze nog niets wisten van Silvanus uitroeping tot keizer.

gebeurtenissen in Keulen wist wanneer hij daar zou aankomen.⁴⁵⁸ Lee verschilt wel in Drinkwater dat hij de eliminatie van Silvanus ziet als een poging van de keizer om een echte of vermeende bedreiging uit de weg te ruimen en hij dus niet een echte vrije agens ziet bij Ursicnus, die gewoon de opdracht van zijn keizer uitvoerde.⁴⁵⁹

Weisweiler neemt meer een tussenpositie in omdat hij zo goed als geen historische waarde ziet in deze episode van Ammianus. Voor hem is de Silvanus episode een voorbeeld van hoe verschillende versies van de historische waarheid gepresenteerd worden waarvan de lezers hun eigen geschiedenis moeten vormen.⁴⁶⁰ Silvanus wordt zowel als de onschuldige soldaat, als de actieve samenzweerder afgeschilderd. Op een bepaalde manier kunnen we Ammianus manier van schrijven en het verhaal zien als een les waarbij wat iemand snel leest of denkt te lezen niet meteen representeert met wat er echt gebeurde.⁴⁶¹

Den Boer gelooft dan weer wel in de usurpatie van Silvanus. Volgens hem zijn de troepen van Silvanus verantwoordelijk voor zijn verheffing tot keizer. De successen in Gallië zorgden ervoor dat zij droomden van meer. Indien Silvanus het purper niet accepteerde, zouden de troepen gemuit hebben en plunderend door Gallië getrokken zijn. Den Boer ziet dan ook een aarzelende Silvanus, die nog meer begon te twijfelen toen Ursicinus in Keulen verscheen, hoewel we in Ammianus' narratief geen onzekere Silvanus zien.⁴⁶² Daarbij kunnen we ons de vraag stellen of de troepen zich werkelijk van de keizer wilden afscheuren en zich buiten het keizerlijke systeem zetten indien hun bevelhebber niet de rol van keizer wilde opnemen. Wat had het voor nut om te plunderen in een regio die reeds jaren geplaagd werd door rondlopende barbaren en verschillende verwoeste steden kende? Dan viel er toch bijzonder weinig te rapen voor deze troepen en moesten ze de concurrentie aangaan met andere groepen die zich in deze regio nog enkele jaren onder Julianus ophielden. Dit alles stond dus volgens den Boer los van Apodemius' gedrag. Omdat het later duidelijk werd door bewijs tijdens rechtszaken die Ammianus vermeldt, dat de verantwoordelijkheid voor dit gebeuren bij het leger lag, werd Silvanus' zoon niet vervolgd.⁴⁶³

Nutt is het daarentegen niet eens met den Boer en ziet Silvanus gedwongen usurperen door de intriges aan het hof.⁴⁶⁴ Hij ziet onder andere als bewijs dat vier dagen voor zijn usurpatie de bevelhebber zijn soldaten nog een geldsom had gegeven in naam van Constantius voor diens verjaardag. Als Silvanus zijn usurpatie echt gepland had, zou hij dat niet hebben gedaan volgens Nutt.⁴⁶⁵ De manier waarop Ammianus Constantius afbeeldt als een onzekere keizer die aan de macht wil blijven en de hovelingen die proberen op een goed blaadje te blijven staan of rivalen uit de weg proberen te krijgen, is volgens Hunt vrij stereotiep. Hij ziet hier zelfs de mogelijkheid in om de hovelingen, waaronder dus de *magistri*, te zien als actoren die weten

---

⁴⁵⁸ Lee (2015), 116.

⁴⁵⁹ Lee (2015), 116.

⁴⁶⁰ Weisweiler (2015), 107.

⁴⁶¹ Weisweiler (2015), 112-15.

⁴⁶² Den Boer (1960), 108. Ammianus laat Silvanus enkel twijfelen wat te doen voordat hij besluit zich uit te roepen tot *Augustus* (Amm., 15.5.16).

⁴⁶³ Den Boer (1960), 108-09. Enkele andere onderzoekers die geloven dat Silvanus usurpeerde met hulp van het leger zijn Demandt (1980), 629 en Češka (1961), 171. Demandt meent dat de verheffing van Silvanus door zijn troepen vooral kwam door de verwezenlijkingen van diens vader onder Constantijn. Dit kon gebeuren door het systeem van beroepsofficieren die banden konden aangaan met de gewone man (Demandt (1980), 629). Češka wijst er dan weer op dat Silvanus niet alleen door zijn troepen gesteund werd, maar alsook door mensen uit de regio doordat de socio-economische omstandigheden op dat moment heel slecht waren. Ze hoopten niet meer dat het onder Constantius zou verbeteren en verkozen Silvanus boven zich te moeten overgeven aan de plunderende barbaren (Češka (1961), 171).

⁴⁶⁴ Nutt (1973), 86-7.

⁴⁶⁵ Nutt (1973), 85-6.

wat op het juiste moment te laten vallen of welke rol ze moeten spelen in het keizerlijk hof in de vierde eeuw.⁴⁶⁶ Dit is een heel interessante invalshoek waarbij de bevelhebbers in de nabijheid van Constantius dus een bepaalde mate van agens hebben en Hunt lijkt hier niet helemaal fout te zijn, maar in hoeverre doet deze theorie afbreuk aan Constantius? Ik denk dat we dit op een gematigde manier moeten zien waarbij de hovelingen weten hoe ver ze kunnen gaan, aangezien Constantius niet altijd zomaar mensen vervolgde en hij dus niet een passieve bal was waarmee de hovelingen konden doen wat ze wilden.

Ammianus vermeldt iets verder in zijn werk dat Silvanus een slavin had gehad die geheimschrift kon.⁴⁶⁷ Dit maakt dat Silvanus bij Češka, wordt gezien als niet zo onschuldig en dat hij dus berichten stuurde naar mensen waarvan niemand anders iets mocht weten.⁴⁶⁸ Weisweiler maakte hier ook al een opmerking over want hij ziet het hebben van een dergelijk iemand als een risico voor beschuldigingen in deze periode waar verschillende gerechtelijke onderzoeken naar verraad werden gevoerd.⁴⁶⁹ Het is veel minder raar als we het gebruik van dergelijk geheimschrift in functie van de geschreven rapporten of correspondentie naar het keizerlijk hof en de keizer voorstellen zoals iedereen de geheime brieven van Ursicinus naar Constantius tijdens de processen in Antiochië bespreekt.⁴⁷⁰ Waarom zouden belangrijke dossiers in deze periode immers in gewoon schrift opgesteld worden, zeker in een regio die niet helemaal onder controle was en boodschappers overvallen konden worden?⁴⁷¹

Nutt verwijst ook naar een inscriptie die Silvanus zou vermelden.⁴⁷² Enkel het begin van de originele tekst is overgebleven en het geeft ons spijtig genoeg geen enkele informatie over Silvanus of de behandelde gebeurtenissen. De vindplaats van deze inscriptie doet echter de vraag oprijzen of het effectief wel gaat over de hier besproken Silvanus. De inscriptie bevindt zich namelijk in Casaluce, onderdeel van de regio Campanië. In deze inscriptie wordt Silvanus als een Augustus aangesproken dus de inscriptie zou van na zijn uitroeping tot keizer moeten zijn opgesteld. Aangezien Silvanus nog geen maand usurpator is geweest, lijkt het heel onwaarschijnlijk dat iemand dit in die tijd heeft laten opstellen en later dit deel van de inscriptie niet vernietigd heeft, want dit is een duidelijke steunverlening aan een usurpator. Later onderzoek zet deze inscriptie ook samen met de volgende inscriptie in het *CIL*, maar in het *CIL* staat voor beide inscripties een andere vindplaats.⁴⁷³ G. Camodeca heeft echter

---

⁴⁶⁶ Hunt (1999), 53.

⁴⁶⁷ Amm., 18.3.2.

⁴⁶⁸ Češka (1961), 173.

⁴⁶⁹ Weisweiler (2015), 114.

⁴⁷⁰ Amm., 14.9.1.

⁴⁷¹ Češka gaat zelfs iets verder en werpt de vraag op of Barbatio na het krijgen van Silvanus' rol en een deel van zijn goederen, waaronder de slavin die geheimschrift kon, hij ook niet de concrete ambitie had om te usurperen (Češka (1961), 173). Als het zo ongebruikelijk was om zo iemand te hebben, waarom werd deze persoon dan terug toegekend aan een bevelhebber? Dan zou Constantius haar toch voor zichzelf hebben willen houden uit angst dat Barbatio of iemand anders dit later eveneens kon misbruiken? Deze slavin zou later een geheime brief aan Arbitio laten zien waarmee Barbatio ten val kwam (Amm., 18.3.3). Ammianus laat echter nooit Arbitio of Constantius vermeld staan over deze persoon en zij wordt ook niet aangehaald als een reden waarom Barbatio als een mogelijk gevaar werd gezien. Dit lijken allemaal tekenen om het gebruik van geheimschrift of iemand te hebben die dit kon, niet te percipiëren als iets gevaarlijk of tekenen van complotten en neigingen tot usurpatie, maar eerder als iets wat normaal was voor gevoelige informatie en instructies die werden verstuurd naar de hoogste bevelhebbers en de keizer.

⁴⁷² *CIL X*, 6945: "d n imp clvdi / Silvanus aug / bono riep na (sic) / tus"; Nutt (1973), 80.

⁴⁷³ *CIL X*, 6945; *CIL X*, 6946: "senatus / populusque / Romanus / d · n · Clavdia / no pio felici / aug bono reip / nat ...". Bleckmann ziet de eerste inscriptie als het bewijs dat Silvanus niet alleen aanhangers in de buurt van Keulen had (Bleckmann (2000), 479). Op basis van Ammianus' en Zonaras' beschrijving van Silvanus, vindt Bleckmann het niet vreemd dat een bevelhebber gesteund kon worden door senatoren. Daarnaast moet de opdrachtgever voor deze inscripties welgesteld zijn en hebben verwacht dat hij met zijn steun beloond zou worden met bevorderingen in zijn carrière (Bleckmann (2000), 481-83).

beargumenteerd dat op de inscriptie niet Silvanus, maar Julianus stond en dat Mommsen dus een fout heeft gemaakt tijdens het overschrijven van deze inscriptie in het *CIL*. Dit lijkt realistischer als we kijken naar de plaats en omdat net voor Julianus de naam Cl(a)udi(us) staat, wat een onderdeel van Julianus' naam was.⁴⁷⁴

We kunnen ons dus met recht en rede afvragen in hoeverre we van een waargebeurde usurpatie kunnen spreken en in hoeverre bepaalde onderdelen van dit verhaal een literair spel waren voor Ammianus. We hebben immers niet veel concreet bronnenmateriaal, maar toch mogen we niet te veel naar Ammianus kijken als diegene die heel deze passage heeft verzonnen. Julianus en Aurelius Victor hebben immers vroeger al heel kort verwezen naar Silvanus als een usurpator dus deze portrettering van Silvanus was al courant in deze tijd. Spijtig genoeg hebben we geen materiële verwijzingen naar deze episode uit de geschiedenis waardoor we ons enkel kunnen afvragen wat er nu werkelijk gebeurd is. Naargelang hoe we naar de waarachtigheid van Ammianus en zijn verhaal kijken, kunnen we dus al enkele bovenstaande of door andere onderzoekers geformuleerde vragen bij een letterlijke lezing aan de kant schuiven.⁴⁷⁵

Al vanaf het begin suggereert Ammianus ook subtiel dat de andere bevelhebber aan het hof, Arbitio, een factor in het hele gebeuren met Silvanus' einde zou zijn geweest:

“... Silvanus pedestris militiae rector, ut efficax ad haec corrigenda, principis iussu perrexit, Arbitione id maturari modis quibus poterat adigente, ut absenti aemulo quem superesse adhuc gravabatur periculosae molis onus impingeret.”⁴⁷⁶

Het is gemakkelijk om deze link te leggen tijdens het lezen door de manier waarop Ammianus alles vertelt, maar hij zegt nooit letterlijk dat Arbitio deel uitmaakte van het complot en lijkt het ook niet te kunnen bewijzen. Arbitio zou enkel hard hebben aangedrongen bij de keizer om Silvanus sneller naar Gallië te sturen.⁴⁷⁷ Volgens Ammianus bekeek Arbitio Silvanus namelijk als een rivaal en hoopte hij door Silvanus snel met deze gevaarlijke opdracht op te zadelen, dat laatstgenoemde hierbij het leven zou laten.⁴⁷⁸ Onderzoekers hebben hieruit geconcludeerd dat Arbitio een aandeel had in Silvanus' aanstelling en dus een redelijke invloed had op Constantius.⁴⁷⁹ Zoals Ammianus het echter beschrijft, had Silvanus de opdracht van

---

⁴⁷⁴ Camodeca (2010), 291.

⁴⁷⁵ Zo stelde den Boer verschillende vragen zoals waarom Silvanus het niet tegen Constantius opnam, maar een maand onzeker in Keulen bleef of waarom de bevelhebber niet met Ursicinus overlegde om tezamen naar het keizerlijk hof te marcheren (den Boer (1960), 105-06). Dit zijn heel goede vragen, maar als we onthouden dat Ammianus met een agenda schreef en niet alles waarheidsgetrouw weergaf, is het onmogelijk om Silvanus ware intenties te kennen.

⁴⁷⁶ Amm., 15.5.2.

⁴⁷⁷ Deze verwijzing van Ammianus over een aandringende Arbitio moeten we daarbij niet interpreteren als de bevelhebber die zich druk maakt over de toestand in Gallië. Drinkwaters theorie dat de situatie in Gallië niet zo erg was omdat Constantius de bevelhebber niet meteen op missie stuurde, kan hiermee dus niet meteen weerlegd worden (Drinkwater (2007a), 203).

⁴⁷⁸ Amm., 15.5.2.

⁴⁷⁹ Nutt (1973), 81; Omissi (2018), 169. Omissi suggereert zelfs dat we Silvanus' opdracht als een verborgen straf moeten zien en dat Arbitio hierin een rol speelde omdat hij Silvanus in gevaar wilde brengen (Omissi (2018), 169). Volgens Nutt vreesde Arbitio voor zijn positie (Nutt (1973), 81). Waarschijnlijk bedoelt hij hiermee dat Arbitio overtuigd was dat Silvanus zijn positie kon overnemen. In tegenstelling tot wat Nutt poneert, kan het zijn dat we naar een ander aspect moeten kijken voor Arbitio's vermeende jaloezie dan enkel zijn officiële positie aan het hof. Als we ervan uitgaan dat er geen echt verschil was tussen de verschillende posities en titulatuur van bevelhebbers, zou het logischer lijken dat Arbitio meer vreesde om zijn mogelijke invloed en positie in het *consistorium* van de keizer te zien verminderen dan zijn officiële positie als bevelhebber. Silvanus woonde hoogstwaarschijnlijk deze bijeenkomsten bij als *magister peditum* aan het hof. Het kan zijn dat Constantius op sommige vlakken meer met Silvanus op dezelfde golflengte zat dan met Arbitio of dat Silvanus enkele goede voorstellen of inzichten aan de

Constantius gekregen omdat de keizer hem als de geschikte man voor de opdracht zag. Het enige dat Arbitio heeft geprobeerd was om de vertrekdatum te beïnvloeden.⁴⁸⁰ We weten zelfs niet of en in hoeverre Arbitio uiteindelijk ervoor heeft gezorgd dat Silvanus vroeger is kunnen vertrekken.

Arbitio verschijnt een tweede keer in dit gebeuren wanneer hij tijdens de eerste vergadering van het *consistorium* voorstelt om Apodemius naar Silvanus te sturen met een brief om zich te melden aan het keizerlijk hof in plaats van Malarik of Mallobaudes, de *tribunus scholae armaturarum*.⁴⁸¹ Malarik had eerder gezegd dat enkel hij of Mallobaudes naar Silvanus moesten gaan om hem uit te leggen wat er aan de hand was en dat hij best mee naar het hof ging. Indien iemand anders ging, zou Silvanus schrik krijgen en ging de vrede verstoord worden.⁴⁸² Natuurlijk kunnen we dit ook lezen als Ammianus die duidelijk maakt dat er hier geluisterd had moeten worden naar Malarik en dat Ursicinus en hijzelf hier geen schuld treffen. Als ze één van die twee anderen hadden gestuurd, was dit allemaal niet gebeurd. Wederom kunnen we niet met volledige zekerheid zeggen dat Arbitio mee in het complot zat. Wanneer Ammianus immers de verschillende personen opnoemt die in het complot zitten, vermeldt hij Arbitio niet.⁴⁸³ Het kan zijn dat Arbitio dit als een kans zag om Silvanus zeker buitenspel te zetten en daarom Apodemius voorstelde, maar hij kon evengoed dit hebben voorgesteld omdat hij Malarik of Mallobaudes niet vertrouwde.⁴⁸⁴

Wanneer Silvanus uitgeschakeld werd, zijn er zo goed als geen verwijzingen meer naar Ursicinus en Ammianus. We weten dat ze in Gallië verbleven, maar wat de precieze inhoud was van hun opdracht tot aan Marcellus' aanstelling is niet geweten. Hunt denkt dat Ammianus dit bewust heeft gedaan omdat het einde van Silvanus heel nauw samenhangt met de opkomst van Julianus. Doordat hij de grote figuur van zijn verhaal is, heeft de schrijver zichzelf en zijn superieur naar de achtergrond verwezen.⁴⁸⁵ Een andere mogelijkheid die Hunt ziet, is dat zij de overgebleven aanhangers van Silvanus moesten vervolgen. Hiervoor zouden zij waarschijnlijk met de *notarius* of geheimschrijver Paulus hebben samengewerkt. Ammianus zal dit niet willen hebben vertellen aangezien hij heel vaak commentaar gaf op hem, maar op dat moment zag Ursicinus geen andere keuze dan met hem te werken om Arbitio en Constantius niet tegen hen in het harnas te jagen.⁴⁸⁶

Libanius klaagde over de bevelhebbers wanneer Julianus naar Gallië gestuurd werd.⁴⁸⁷ Natuurlijk moeten we dit niet kritiekloos overnemen aangezien het tijdens deze grafredevoring de bedoeling was om Julianus als de grote held af te schilderen. Ammianus vermeldt heel kort dat Julianus net na zijn vertrek in december verneemt dat Keulen door de Franken verwoest was.⁴⁸⁸ Dit betekent dat de Franken ongeveer twee maanden na het wegvallen van Silvanus al meteen deze stad succesvol hadden kunnen aanvallen en toont hoe slecht het er met deze regio aan toe was wat betreft militaire organisatie en verdediging. Volgens Edmond Frézouls ligt dit aan een interne crisis die het leger in Gallië had na Silvanus'

---

dag bracht en dat Arbitio hierin een bedreiging zag. Toch mogen we uit deze passage niet meteen de conclusie trekken dat Arbitio invloed had op Silvanus' uitzending naar Gallië.

⁴⁸⁰ Amm., 15.5.2.

⁴⁸¹ *PLRE I*, Mallobaudes, 539.

⁴⁸² Amm., 15.5.5-8.

⁴⁸³ Amm., 15.5.4.

⁴⁸⁴ P. de Jonge beschrijft Malarik en Mallobaudes immers als twee tribunen die waarschijnlijk tot de vrienden van Silvanus gerekend moeten worden (de Jonge (1948), 79).

⁴⁸⁵ Hunt (1999), 60.

⁴⁸⁶ Hunt (1999), 60.

⁴⁸⁷ Lib., *Or.*, 18.42.

⁴⁸⁸ Amm., 15.8.19.

executie en misschien ook door onvrede bij de bevolking die voor Silvanus waren geweest.⁴⁸⁹ Drinkwater zegt echter dat Keulen pas aangevallen werd wanneer Ursicinus zich met de Rijntroepen wegtrok uit deze regio en naar Reims trok om te overwinteren. Julianus en Ammianus overdreven het belang van de verwoeste stad want er was geen echte belegering omdat het een open stad was.⁴⁹⁰ In deze visie moeten we Ursicinus dan meer zien als de bevelhebber die alles in orde moest maken voor de aankomst van Julianus tegen het volgende campagneseizoen en niet zozeer in een verdedigende functie waar hij moest redden wat er te redden viel.

Hoewel Ammianus zegt dat Ursicinus naar Silvanus werd gestuurd omdat het een gevaarlijke missie was en het een pluspunt zou zijn als hij eveneens zou sterven, kunnen we dit ook op een andere manier interpreteren.⁴⁹¹ Zoals enkele onderzoekers al opmerkten, waren Silvanus en Ursicinus heel ervaren bevelhebbers.⁴⁹² Als je beide personen niet vertrouwde of schrik had van samenzweringen om de troon over te nemen, probeer je net te vermijden dat zij hun krachten kunnen bundelen. Het lijkt dus dat Constantius geen problemen of twijfels had met Ursicinus. Dit is eveneens nodig voor Drinkwaters theorie die Ursicinus origineel Silvanus ziet aflossen als bevelhebber in Gallië.⁴⁹³

3.8. Arbitio's consulaat

Hoewel Ammianus Arbitio als één van de meest invloedrijke mensen aan het hof afschildert, betekent dit niet dat de bevelhebber zelf gevrijwaard was van concurrentie en beschuldigingen:

“In comitatu vero Augusti, circumlatrabat Arbetionem invidia, velut summa mox adepturum, decora cultus imperatorii praestruxisse, instabatque ei strepens immania, comes Verissimus nomine, arguens coram, quod a gregario ad magnum militiae culmen evectus, hoc quoque non contentus (ut parvo) locum appeteret principalem.”⁴⁹⁴

Omdat Constantius Arbitio het consulaat had gegeven voor het jaar 355 ontstond er afgunst aan het hof tegenover de bevelhebber. Een *comes* met de naam Verissimus zou hebben gezegd dat Arbitio streefde naar het keizerschap omdat hij nog niet tevreden was met deze positie ook al was hij begonnen als een gewone soldaat.⁴⁹⁵ Tezamen met een ander geval waarin iemand een persoon betichtte van het keizerschap te willen verwerven, kwam hiervoor een onderzoek volgens Ammianus. De kamerheren konden er volgens de geruchten voor zorgen dat de beklagden vrijgesproken werden. Verissimus zou zich vanaf dan rustig hebben gehouden of verdwenen zijn naargelang hoe we Ammianus' beeldspraak interpreteren.⁴⁹⁶

---

⁴⁸⁹ Frézouls (1962), 687-88.

⁴⁹⁰ Drinkwater (2007a), 214-15. Drinkwater ziet Ursicinus zo ver terugtrekken omdat in Trier Poemenius zat, die Silvanus had gesteund en hij daar beter niet naar toe zou gaan (Amm., 15.6.4; Drinkwater (2007a), 214).

⁴⁹¹ Amm., 15.5.22.

⁴⁹² Frézouls (1962), 682; Thompson (1947), 45.

⁴⁹³ Drinkwater (1994), 576.

⁴⁹⁴ Amm., 16.6.1.

⁴⁹⁵ Amm., 16.6.1.

⁴⁹⁶ Amm., 16.6.3. Dit is het enige wat we kunnen vinden in de bronnen over deze Verissimus. De *PLRE* denkt dat hij een militaire officier was, maar het is nog maar de vraag of we hier wel met een echt persoon te maken hebben (Verissimus, *PLRE I*, 952). In Ammianus' werk is dit maar een heel kleine uitweiding, waarin hij Arbitio en de kamerheren in een slecht daglicht kan stellen. *Verissimus* betekent in het Latijn daarbij 'de meest waarachtige' of 'de meest echte' wat volgens mij kan duiden op een literair spel van Ammianus.

Met zijn consulaat verkreeg Arbitio normaal de rang van een *vir clarissimus*, de hoogste rang die iemand kon verkrijgen. Als we ervan uitgaan dat in deze periode de meeste bevelhebbers echter de rang van een *vir perfectissimus* hadden, moet er dus formeel gezien een interne hiërarchie geweest zijn vanaf deze periode tussen Arbitio en de andere bevelhebber. We kunnen ons de vraag stellen of dit in de praktijk weliswaar het geval was en al zeker wanneer het over militaire zaken ging.

Arbitio was daarnaast de enige bevelhebber die Constantius tot consul had gemaakt. Zoals Lee stelde, hield iemand buiten de keizerlijke familie tot consul maken een risico in.⁴⁹⁷ De persoon in kwestie of zijn entourage konden grotere ambities krijgen door die tijdelijke aandacht. Een consul moest tevens spelen organiseren voor de bevolking in Rome of Constantinopel en dit zorgde dat die persoon in de gunst van het volk stond.⁴⁹⁸ Doordat Arbitio altijd in Constantius' nabijheid verbleef, kan dit verklaren waarom hij Arbitio deze eer gaf en niet andere bevelhebbers die zich verder van het hof bevonden.

3.9. Marcellus' aanstelling in Gallië

Marcellus werd in 355 benoemd als *magister equitum* om mee met Julianus naar Gallië te gaan.⁴⁹⁹ Hoewel Zosimus dit duidelijk verbindt met Julianus' aanstelling is het onduidelijk uit Ammianus of we Marcellus' benoeming tot *magister equitum* in eind 355 of begin 356 moeten plaatsen. Ammianus vermeldt immers Marcellus pas rond de campagne van 356, maar hij was al helemaal naar Reims gestuurd door Constantius, als vervanger van Ursicinus en dit was de plaats waar het leger moest verzamelen terwijl ze wachtten op Julianus toen die vanuit Vienne naar Reims kwam.⁵⁰⁰ Waarom zou Constantius zijn bevelhebber in Ammianus' verhaal vooruitsturen op Julianus, zelfs als hij hem tijdens of net na de winter aanstelde, in plaats van met hem mee te gaan terwijl Ursicinus daar nog in de regio verbleef? Waarschijnlijk wil Ammianus meer de nadruk leggen op Julianus en de bereikte resultaten onderweg met de *Caesar* in de rol van militaire aanvoerder. Zo zegt de schrijver immers zelf dat tijdens de voorbereidingen in juni om de stad Autun te beschermen, die toen Julianus onder weg was naar Reims aangevallen werd, dat Julianus voorbereidingen maakte zoals een ervaren generaal (*velut dux diuturnus*).⁵⁰¹

Toch moest Ursicinus op Constantius' bevel in de buurt blijven van Julianus tot aan het einde van de campagne.⁵⁰² Een mogelijke reden voor Ursicinus' opdracht om dichtbij te blijven, is dat Constantius voor de zekerheid een extra *magister* in de buurt wou hebben aangezien dit het eerste oorlogsseizoen van Julianus zou zijn. Aan de oostgrens dreigde ook niet meteen gevaar want de Perzische koning Sapor werd opgehouden met gevechten aan de andere kant van zijn rijk en de voorbije jaren hadden de oostelijke provincies zich ook staande weten te houden zonder Ursicinus.⁵⁰³ Ursicinus' aanwezigheid in Gallië maakt dat op dat moment er twee bevelhebbers waren in een regio zonder dat één van hen een *magister* was die origineel aan het hof moest verblijven. Natuurlijk kan er gedebatteerd worden in hoeverre Marcellus en

---

⁴⁹⁷ Lee (2015), 112.

⁴⁹⁸ Lee (2015), 112.

⁴⁹⁹ Zos., 3.2.2.

⁵⁰⁰ Amm., 16.2.1-8.

⁵⁰¹ Amm., 16.2.2.

⁵⁰² Amm., 16.2.8.

⁵⁰³ Amm., 16.9.2-3. In de jaren dat Ursicinus niet in het Oosten was, maakt Ammianus enkel melding van invallende bendes (Amm., 15.13.3).

zijn opvolgers als *magistri* deze jaren meer gebonden waren aan Julianus dan hun formele titel doet uitschijnen.⁵⁰⁴ De context rond Marcellus' aanstelling maakt immers vrij duidelijk dat wat later zou uitgroeien tot een Gallische regionale bevelhebber en die nog iets later de officiële titel *magister equitum per Gallias* zou krijgen, eigenlijk initieel een gebonden bevelhebber aan de toenmalige *Caesar* was die in deze regio verbleef. Dit lijkt in dezelfde lijn te liggen met wat Constantius voor Gallus had gedaan toen hij *Caesar* in het Oosten was tijdens de burgeroorlog en eveneens verschillende magistraten had aangesteld om mee een oogje in het zeil voor de *Augustus* te houden.⁵⁰⁵

Terwijl Julianus onderweg was naar het noorden van Gallië in de lente van 356, hield Constantius een kleine campagne in Raetia tegen de Alamannen in de grensstreek.⁵⁰⁶ Ammianus verwijst hier slechts kort naar, maar zegt dat door de combinatie van Julianus die dichtbij was en aangrenzende volkeren die deze Alamaanse stammen vijandig gezind waren, maakte dat de campagne succesvol was.⁵⁰⁷ Hierdoor zijn er theorieën die denken dat het over een gedeelde campagne gaat waarbij Constantius vanuit het zuiden druk zette en Julianus vanuit het noorden.⁵⁰⁸ Drinkwater denkt daarentegen dat dit verre van een campagne was, maar Constantius die zeker wilde zijn dat zijn *Caesar* veilig was.⁵⁰⁹ Ongeacht het doel van deze onderneming kunnen we ervan uitgaan dat Arbitio in de lente van dit jaar mee in Raetia zat.

Julianus' eerste campagne was tegen de Alamannen:

*“Post variatas itaque sententias plures, cum placuisset per Decem pagos Alamannam aggredi plebem densatis agminibus, tendebat illuc solito alacrior miles. Et quia dies umectus et decolor, vel contiguum eripiebat aspectum, iuvante locorum gnaritate hostes tramite obliquo discurso, post Caesaris terga legiones duas arma cogentes adorti, paene delessent, ni subito concitus clamor sociorum auxilia coegisset.”*⁵¹⁰

Na overleg, waarschijnlijk tussen Julianus, Marcellus en Ursicinus, werd er besloten om naar Dieuze te gaan en de Alamannen daar aan te vallen.⁵¹¹ In de buurt van Dieuze werden de Romeinen verrast door een groep tegenstanders die hen langs achter wisten aan te vallen. Ammianus steekt het op het mistige weer en de kennis van de Alamannen van het terrein.⁵¹² Uiteindelijk konden de hulptroepen ervoor zorgen dat de twee legioenen die de achterhoede vormden, niet helemaal vernietigd werden.⁵¹³ Ammianus gaat maar kort op deze hinderlaag in, waarschijnlijk om Julianus en Ursicinus niet te bekritisieren. Dit staat in schril contrast met de commentaar die de auteur uitte op Arbitio toen hij het jaar daarvoor verrast werd in een hinderlaag.⁵¹⁴

Uiteindelijk reisde Julianus met zijn troepen door naar de Rijngrens om daar verschillende steden te bevrijden van de barbaren. Onderweg naar Brumath stuitte hij echter op een groep

---

⁵⁰⁴ Amm., 16.2.8.

⁵⁰⁵ Zos., 2.45.1-2.

⁵⁰⁶ Amm., 16.12.16; Drinkwater (2007a), 220.

⁵⁰⁷ Amm., 16.12.16.

⁵⁰⁸ Crump (1975), 17-8. Crump denkt hierdoor dat Constantius door de aanwezigheid van zijn leger een groot aandeel had in Julianus' succes om Keulen te heroveren en dat Ammianus Julianus' aandeel heeft overdreven (Crump (1975), 17-8).

⁵⁰⁹ Drinkwater (2007a), 221.

⁵¹⁰ Amm., 16.2.9-10.

⁵¹¹ Amm., 16.2.9.

⁵¹² Amm., 16.2.10.

⁵¹³ Amm., 16.2.10.

⁵¹⁴ Amm., 15.4.7-8.

barbaren die de Romeinen aanviel, maar de groep moest het onderspit delven.⁵¹⁵ Hierna ging Julianus naar Keulen om de verwoeste stad terug volledig onder Romeins gezag te krijgen, wat hem ook lukte al is het niet duidelijk welke gevechten er hebben plaatsgevonden om dit te volbrengen.⁵¹⁶ Voor Drinkwater kunnen we dit jaar wederom niet spreken van een echte campagne. Volgens hem was alles door Constantius gepland en vonden niet veel confrontaties plaats, waarbij de troepen het ook niet voluit tegen elkaar opnamen. Bovendien was het niet nodig om deze gebieden te ‘heroveren’ want zij waren nog steeds onderdeel van het Romeinse Rijk en onder haar gezag.⁵¹⁷ Drinkwater ziet Julianus eerder als iemand die origineel moest dienen als iemand die moest toezichhouden door middel van politionele activiteiten in plaats van zich bezig te houden met oorlogsvoering.⁵¹⁸

Wanneer Julianus in de winter voor een maand belegerd werd in Senon, kwam Marcellus hem niet helpen.⁵¹⁹ Nochtans was hij in de buurt, vermoedelijk in Reims als we kijken naar waar de verschillende *magistri equitum* zich ophielden tijdens Julianus’ periode als *Caesar*.⁵²⁰ Het moment waarop Constantius dit te horen krijgt, besluit hij om Marcellus te ontslaan:

*“Eisdem diebus, allapso rumore Constantius doctus, obsesso apud Senonas Caesari auxilium non tulisse Marcellum, eum sacramento solutum abire iussit in larem. Qui tamquam iniuria gravi percussus, quaedam in Iulianum moliebatur, auribus Augusti confisus, in omne patentibus crimen.”*⁵²¹

De bevelhebber besluit om na zijn meegedeeld ontslag in Gallië meteen naar het hof in Milaan te reizen om Julianus in een kwaad daglicht te zetten.⁵²² Volgens Woods moet Marcellus, gebaseerd op de verschillende uitgevaardigde wetten in Milaan, tussen november 356 en maart 357 aan het hof zijn aangekomen.⁵²³ Niet lang na zijn vertrek besloot Julianus om zijn opperkamerheer Eutherius naar het hof te sturen want op de één of andere manier voorzag hij wat er ging gebeuren, aldus Ammianus. Eutherius kon de verschillende beschuldigingen van Marcellus weerleggen voor het *consistorium* door onder andere te zweren op zijn eigen leven.⁵²⁴ Uiteindelijk vertrok Marcellus van het keizerlijk hof om naar zijn geboorteplaats in Serdica te gaan.⁵²⁵ Deze passage leert ons dat Constantius wel degelijk verwachtte van zijn

---

⁵¹⁵ Amm., 16.2.12-13.

⁵¹⁶ Amm., 16.3.1-2.

⁵¹⁷ Drinkwater (2007a), 222.

⁵¹⁸ Drinkwater (2007a), 222.

⁵¹⁹ Amm., 16.4.3. *Apud Senonas* wordt geregeld geïnterpreteerd als Sens in vertalingen of werken (Barnes (1993), 226; Blockley (1980), 479). Toch is het logischer om voor Senon te kiezen want dit lag veel dichterbij de regio waar Julianus dat jaar campagne voerde, iets waar Crump en Drinkwater ook voor opteerden (Crump (1975), 55; Drinkwater (2007a), 220).

⁵²⁰ Amm., 16.2.8. Hoewel Ammianus dit niet letterlijk zegt, lijkt het alsof Julianus naar Reims ging om met Marcellus’ opvolger Severus tezamen de campagne te beginnen (Amm., 16.11.1).

⁵²¹ Amm., 16.7.1.

⁵²² Amm., 16.7.1-2.

⁵²³ Woods (1995), 268.

⁵²⁴ Amm., 16.7.2-3.

⁵²⁵ Amm., 16.8.1. Wanneer Ammianus een passage beschrijft over Marcellus’ zoon in 362, verwijst hij naar Marcellus als *ex magistro equitum et peditum* (Amm., 22.11.2). Mommsen dacht aanvankelijk dat Marcellus de opvolger van Agilo was aan het hof omdat hij dit als twee verschillende titels zag (Mommsen (1906), 550). Von Nischer had hierop geargumenteed dat het onmogelijk was dat Marcellus na zijn ontslag onder Constantius en zijn weigering om Julianus te helpen, onder Julianus terug werd aangesteld in deze functie. Hij stelde dat dit gewoon een fout in Ammianus was omdat hij niet consistent was in het gebruik van titels (Von Nischer (1928), 431). Als we echter terugdenken aan Hoffmanns theorie over de titel van de regionale bevelhebbers lijkt Ammianus bewoording wel te kloppen en dat hij deze keer wel de volledige titel heeft uitgeschreven (Hoffmann (1974), 388).

magister dat hij zijn verantwoordelijkheid nam en niet afzijdig bleef wanneer Julianus in de problemen zat.⁵²⁶

Ammianus geeft Marcellus er hard van langs, maar hij zwijgt wel in alle talen over waar hij en Ursicinus zich ophielden tijdens de belegering van Senon. Aangezien Constantius geen maatregelen tegen Ursicinus nam, maar wel tegen Marcellus zal Ammianus zijn superieur en zichzelf uit het verhaal hebben verwijderd om een grotere nadruk op Julianus en zijn behaalde resultaten te leggen. Zij zullen waarschijnlijk in Senon tezamen met de *Caesar* hebben verbleven.⁵²⁷ Senon ligt immers ook voor Reims waardoor het strategisch een heel slechte zet zou zijn om de onervaren *Caesar* alleen te laten vóór de plek waar Marcellus verbleef en om hem zo de eerste mogelijke aanvallen te laten opvangen.

García Ruiz geeft een heel interessante lezing van de gebeurtenissen.⁵²⁸ Zij merkt terecht op dat het heel vreemd is van de keizer om Marcellus toegang tot het *consistorium* te geven na zijn ontslag. Daarom ziet zij het *consistorium* als het onderzoek om te achterhalen wat er allemaal gebeurd en fout gelopen is in Senon. Daarom dat zowel Marcellus als Eutherius in Milaan waren.⁵²⁹ Voor García Ruiz bleef Marcellus afzijdig tijdens de belegering van Senon omdat hij het onvoorzichtige gedrag van de keizer beu was waardoor de troepen gevaar liepen en hij hem telkens moest helpen, zoals hij waarschijnlijk had gedaan tijdens de onverwachte aanval op de achterhoede in Dieuze.⁵³⁰ Ammianus geeft geen reden waarom Marcellus de *Caesar* niet kwam helpen, maar uit Libanius blijkt dat de bevelhebber zijn troepen niet aan onnodig gevaar wilde blootstellen.⁵³¹

In één van zijn brieven laat Libanius daarnaast uitschijnen dat een hoge militaire officier gestraft werd in 357 door de net aangestelde pretoriaans prefect van Illyricum Anatolius.⁵³² Woods heeft een aantal goede argumenten gegeven waarom dit over Marcellus gaat, zoals de chronologie van de gebeurtenissen en de woonplaats van Marcellus in deze prefectuur.⁵³³ Toch is het opmerkelijk dat Marcellus eerst naar het hof in Milaan was gegaan en de keizer hem daar niet berecht zou hebben, maar enkel Marcellus uit zijn functie hebben ontslagen. Later zou de prefect Anatolius hem dan wel hebben gestraft. Zou Constantius dit niet hebben kunnen interpreteren als een aantasting van zijn beoordelingsvermogen?

Wanneer Marcellus uit de regio verdween, was Ursicinus terug de enige bevelhebber in Gallië. Dat Ursicinus alleen in deze regio achterbleef en ondertussen nog steeds toezicht hield op Julianus, toont volgens Frézouls het vertrouwen en geloof in capaciteiten dat Constantius nog

---

⁵²⁶ Het zou interessant zijn om in verder onderzoek Marcellus' voorval eens te bestuderen vanuit het standpunt dat Julianus van deze bevelhebber af wilde geraken en een complot zou hebben georganiseerd om Marcellus weg te krijgen. Misschien had Marcellus al enkele tekenen gezien tijdens de *Caesar* zijn eerste jaar in Gallië dat hij eerder een autonome koers wilde varen en van Julianus weten we dat hij niet tevreden was met verschillende personen die Constantius voor hem had aangewezen (Jul., *Ep. Ath.*, 281D). Drinkwater werpt eveneens op dat de belegering groter werd voorgedaan dan hij eigenlijk was om Marcellus buitenspel te kunnen zetten (Drinkwater (2007a), 228).

⁵²⁷ Dat Ursicinus te ver uit de buurt zou hebben verbleven waardoor niemand hem kwalijk nam dat hij niet kon helpen en in zijn functie mocht blijven, lijkt onwaarschijnlijk en kan dus niet gebruikt worden als een mogelijke andere verklaring. Het was immers zijn opdracht om de *Caesar* bij te staan dus dan zou ook hij niet gedaan hebben wat Constantius van hem had gevraagd.

⁵²⁸ García Ruiz (2013), 83-8.

⁵²⁹ García Ruiz (2013), 85-6.

⁵³⁰ García Ruiz (2013), 85. García Ruiz ziet in Julianus' poging om dezelfde route als Silvanus te nemen naar Auxerre met minder troepen dan de bevelhebber in Amm., 16.2.4-5 als een ander voorbeeld van zijn onvoorzichtigheid (García Ruiz (2013), 83).

⁵³¹ Lib., *Or.*, 18.48.

⁵³² Lib., *Ep.*, 22.7.

⁵³³ Woods (1995), 268.

steeds in de bevelhebber had.⁵³⁴ De voorzichtigheid van Constantius om voor alle zekerheid zijn heel ervaren generaal in deze regio te laten en daarom zijn plannen voor in het Oosten uit te stellen, bleek een goede keuze te zijn geweest.⁵³⁵

3.10. Severus' aanstelling

Op 29 mei 357 verlaat Constantius Rome om naar Tridentum in Illyricum te gaan wegens aanhoudende berichten over invallen van Suevi, Quadi en Sarmaten in het grensgebied:

*“... assiduis nuntiis terrebatur et certis, indicantibus Suebos Raetias incursare, Quadosque Valeriam, et Sarmatas, latrocinandi peritissimum genus superiorem Moesiam et secundam populari Pannoniam; quibus percitus tricensimo postquam ingressus est die, quartum kal. lunias ab urbe profectus, per Tridentum iter in Illyricum festinavit. Unde misso in locum Marcelli Severo, bellorum usu et maturitate firmato, Ursicinum ad se venire praecepit. Et ille litteris gratanter acceptis, Sirmium venit, ... in orientem cum magisterii remittitur potestate, ...”*⁵³⁶

Wanneer Constantius in Tridentum aankwam, stelde hij Severus aan om Marcellus op te volgen als *magister equitum*. Op dat moment eindigde ook Ursicinus' opdracht in Gallië. Aan het hof, ondertussen verhuisd naar Sirmium, krijgt hij terug de opdracht om naar het oosten van het Rijk te gaan.⁵³⁷

Ammianus beschrijft het enthousiasme bij Julianus over Severus' loyaliteit en Severus' ervaring met het soldatenleven:

*“magisque laetus quod exercitum regebat Severus, nec arrogans, sed longa militiae frugalitate compertus et eum recta praeceptum secutus ut ductorem morigerus miles.”*⁵³⁸

Retrospectief zegt Ammianus nog dat deze bevelhebber Julianus trouw had gevolgd.⁵³⁹ Deze bewoording suggereert dat Severus onder Julianus stond en niet zozeer onder Constantius, hoewel de *Augustus* duidelijk Severus had aangesteld. Toch weten we dat Julianus vaak rapporten moest maken voor Constantius dus had laatstgenoemde normaal perfect zicht op wat zijn generaal daar deed, net zoals hij wist dat Marcellus Julianus niet was komen helpen.⁵⁴⁰ Omgekeerd laat dit wel zien, in tegenstelling tot Libanius' bewering, dat Julianus redelijk veel autonomie kreeg in deze gewesten, zeker in vergelijking met wat de bevoegdheden van zijn broer Gallus waren.⁵⁴¹ Buiten militaire zaken, weten we door Ammianus dat Julianus al de bevoegdheden van de pretoriaans prefect had overgenomen in Belgica Secunda en hij zich ook inliet met de belastingen en rechtspraak van Gallië. Constantius uitte aanvankelijk zijn ongenoegen over de ondermijning door Julianus van de bevoegdheden van zijn pretoriaans

---

⁵³⁴ Frézouls (1962), 682.

⁵³⁵ Frézouls (1962), 682-84. Frézouls ziet immers Ursicinus als de geschikte man voor het Oosten in Constantius' ogen. De *Augustus* wilde dus zeker de bevelhebber daar inzetten wanneer er campagnes zouden plaatsvinden (Frézouls (1962), 682).

⁵³⁶ Amm., 16.10.20-21.

⁵³⁷ Amm., 16.10.20-21.

⁵³⁸ Amm., 16.11.1.

⁵³⁹ Amm., 16.11.1.

⁵⁴⁰ Amm., 17.11.1

⁵⁴¹ Lib., *Or.*, 18.42.

prefect, maar diens antwoord leek de keizer te hebben overtuigd, althans voor dat geval.⁵⁴² Hoewel Julianus meer autonomie als *Caesar* leek te hebben dan zijn broer Gallus en de bevelhebbers van hem bevelen kregen, was het dus nog steeds Constantius die hen aanstelde.⁵⁴³

3.11. Barbatio's campagne met Julianus en Severus

Na de dood van Silvanus werd Barbatio aangesteld als *magister peditum*.⁵⁴⁴ Uit een brief van Libanius kunnen we opmaken dat, indien Libanius niet overdrijft om in een goed daglicht te komen bij Barbatio, de bevelhebber al meteen een succesvolle campagne had gevoerd iets voor de winter van 355 en 356.⁵⁴⁵ Ammianus verschaft hier echter geen informatie over en bij hem komt Barbatio pas aan het hoofd van een expeditie in 357.⁵⁴⁶ Constantius gaf hem toen de opdracht om naar de Rauraci te gaan met een leger van 25.000 of 30.000 soldaten naargelang de bron.⁵⁴⁷ Ammianus schrijft dat het de bedoeling was om zo de Alamannen in te sluiten in samenwerking met het leger van Julianus dat vanuit Gallië van de andere kant zou komen.⁵⁴⁸ Volgens Libanius moest één groot leger gevormd worden wanneer zij in elkaars buurt kwamen.⁵⁴⁹ Zoals Frézouls suggereert, kan deze samenwerking hebben gediend om het vertrek van Ursicinus in deze regio op te vangen en een extra ervaren generaal mee te sturen op expeditie.⁵⁵⁰

Waarom deze expeditie plaatsvond, zeggen de bronnen spijtig genoeg niet. In het historisch onderzoek heeft Drinkwater zich gebogen over deze expeditie en de verschillende voorvallen tijdens deze campagne waarbij hij een eigen verklaring probeert te verschaffen voor de gebeurtenissen. Als eerste verduidelijkt hij dat Constantius waarschijnlijk tegen de Alamannen geen echte oorlog wilde uitvechten, maar eerder een machtsvertoon wilde houden.⁵⁵¹ Volgens Drinkwater was het de bedoeling om de Alamannen die verbleven in het Rijk aan de linkeroever van de Rijn weg te jagen.⁵⁵² Ammianus spreekt inderdaad over Alamannen aan 'deze' zijde van de Rijn:

“... *barbari, qui domicilia fixere cis Rhenum.*”⁵⁵³

Wat Drinkwaters theorie over het doel van de expeditie lijkt te bevestigen, maar hij zelf niet aanhaalde, is een passage uit Libanius waarin de Alamannen vertegenwoordigers naar Julianus stuurden:

---

⁵⁴² Amm., 17.3.5-6.

⁵⁴³ Dit zien we ook duidelijk in een scène wanneer Julianus zich had uitgeroepen tot *Augustus* (Amm., 20.9.4-5).

⁵⁴⁴ Amm., 16.11.2.

⁵⁴⁵ Lib., *Ep.*, 436.

⁵⁴⁶ Dit maakt Češka's visie over Barbatio als directe opvolger van Silvanus in Gallië incorrect (Češka (1961), 171).

⁵⁴⁷ Ammianus maakt melding van 25.000 troepen terwijl Libanius 30.000 als troepensterkte geeft (Amm., 16.11.2; Lib., *Or.*, 18.49). Drinkwater schat het aantal echter op 15.000 (Drinkwater (2007a), 238-39).

⁵⁴⁸ Amm., 16.11.3.

⁵⁴⁹ Lib., *Or.*, 18.50.

⁵⁵⁰ Frézouls (1962), 685.

⁵⁵¹ Drinkwater (2007b), 115-16.

⁵⁵² Drinkwater (2007b), 116. Dit laatste is een visie die correct lijkt en lost het probleem van de plots opdoemende tegenstanders op waarbij García Ruiz moeilijkheden had om dit te verklaren (García Ruiz (2015), 286-87).

⁵⁵³ Amm., 16.11.8.

“πέμψαντες κήρυκα καὶ δι’ ἐκείνου δεινύντες τὰς ἐπιστολὰς αἰ τὴν γῆν αὐτῶν ἐποίουν, πολεμεῖν αὐτὸν ἔφασκον τοῖς τῷ πρεσβυτέρῳ δόξασι καὶ δεῖν τοῦτο ὁμολογεῖν ἢ τοῖς γεγραμμένοις ἐμμένειν ἢ μηδέτερον βουλόμενον ἐλπίζειν μάχην.”⁵⁵⁴

Deze Alamaanse groepen klaagden dus dat Julianus voedsel roofde van hun land dat binnen het Rijk lag en wat door Constantius aan hen was toevertrouwd.⁵⁵⁵ Hoe Constantius deze militaire acties werkelijk zag, is moeilijker te zeggen. Drinkwater suggereert dat dit kan komen doordat de keizer zijn gevoerd beleid begon te ervaren als een politieke schaamte, misschien onder invloed van Julianus. Hierdoor wilde Constantius terug een machtstentoonstelling houden om verdragen met deze groepen te regelen.⁵⁵⁶ Constantius had daarbij een bezoek aan Rome gepland ter ere van zijn *tricennalia* aangezien hij op dat moment dertig jaar regeerde, dus het lijkt vreemd mocht hij dan inderdaad een hele oorlog willen beginnen. Julianus verwijst zelf naar de situatie waarbij verschillende groepen zich in Gallië bevonden deze jaren. Hij spreekt over een gebied van driehonderd stadiën, iets meer dan 60 km, inwaarts vanaf de oever van de Rijn over de hele lengte van de rivier.⁵⁵⁷

Terwijl beide legers het manoeuvre aan het uitvoeren waren, konden enkele barbaarse groepen van de *laeti* langs de kampen van deze legers glijpen om Lyon aan te vallen.⁵⁵⁸ Julianus stuurde drie cavalerieregimenten eropuit die elk moesten postvatten langs één van de drie mogelijke wegen waarop deze groepen konden terugkeren na hun mislukte aanval. Wanneer de *laeti* hier langskwamen werden ze aangevallen. De *laeti* die wegvluchtten, konden echter ontkomen in de buurt van Barbatio's kamp. Cella, de tribuun van de Scutariërs, had de groep die daar moest wachten verboden om dit te doen.⁵⁵⁹ Barbatio stuurde hierop een vals rapport naar Constantius waarin hij uitlegde dat Cella dit gedaan had omdat de verantwoordelijke tribunen van deze groep hun soldaten eigenlijk wilden ophitsen. Deze officieren, Bainobaudes en de latere keizer Valentinianus, werden daarom ontslagen.⁵⁶⁰ Wat we ons van dit onderdeel van de campagne vooral moeten onthouden is dat we hier alweer zien dat de bevelhebber rapporten schreef voor de keizer om hem op de hoogte te houden.

Ammianus schildert Barbatio hier dus voor de eerste keer in deze campagne af als een slechterik. Nochtans kunnen we ons hier weer eens afvragen in hoeverre Ammianus de gebeurtenissen of reacties van de personen correct heeft weergegeven. Want waarom wilde Barbatio dat Cella ongestraft bleef en vond hij het niet erg dat de *laeti* ontsnapten? Barbatio leidde het leger dus kon hij Cella perfect berispen of werd de tribuun beschermd door iemand aan het hof waar Barbatio geen problemen mee wilde creëren? Drinkwater vermijdt deze vragen door vlakaf te stellen dat dit eigenlijk een onbeduidend incident was. De *laeti* waren eigenlijk een groep militaire kolonisten die in dienst van Rome gekomen waren en snel verstoten werden door de inwoners van Lyon, waarna Julianus hen heel gemakkelijk kon onderscheppen.⁵⁶¹ Bainobaudes en Valentinianus bevonden zich op de linkeroever als

---

⁵⁵⁴ Lib. Or., 18.52.

⁵⁵⁵ Lib. Or., 18.52.

⁵⁵⁶ Drinkwater (2007a), 228.

⁵⁵⁷ Jul., Ep. Ath., 279A-B.

⁵⁵⁸ Amm., 16.11.4. Het is onduidelijk in het historisch onderzoek of we de *laeti* moeten zien als een bepaalde groep barbaren, zoals Ammianus het laat uitschijnen of dit een meer algemene term is voor (bepaalde) groepen militaire kolonisten die aanvankelijk uit het Barbaricum kwamen (Amm., 16.11.4; Drinkwater (2007b), 119). Zo zijn er onderzoekers, zoals Drinkwater, die een hoofdletter gebruiken om te verwijzen naar deze mensen, terwijl anderen dit niet doen zoals Marotta (Drinkwater (2007b), 119; Marotta (2015), 117-57). Voor een uitgebreid overzicht van de problemen rond de *laeti* en het historiografisch onderzoek hieromtrent zie Marotta (2015), 117-57.

⁵⁵⁹ Amm., 16.11.5-6; Jones (1964), 613.

⁵⁶⁰ Amm., 16.11.7.

⁵⁶¹ Drinkwater (2007b), 119.

voortgestuurde troepen van Barbatio. De bevelhebber nam zijn verantwoordelijkheid door deze tribunen te ontslaan, maar het bewaken van de linkeroever van de Rijn was niet zijn, maar wel Severus' en Julianus', verantwoordelijkheid.⁵⁶² Drinkwater is echter fout door aan te nemen dat de twee tribunen onder Barbatio's commando vielen. Ammianus vermeldt iets verder namelijk dat Julianus Bainobaudes een bevel gaf, wat niet kan als hij onder Barbatio's gezag stond.⁵⁶³ Dit roept extra vragen op over Ammianus' verhaal. Als de twee tribunen deel uitmaakten van Julianus' leger, moesten zij dan zelfs luisteren naar Cella? Daarnaast hadden zij bij hun terugkomst aan Julianus of Severus hun versie van de feiten kunnen vertellen aangezien zij de verantwoordelijken van het Gallische leger waren.

Wanneer Julianus enkele eilandjes in de Rijn wilde bereiken om daar Alamannen aan te vallen die hem beledigden, vroeg hij aan Barbatio om hem zeven schepen te geven. Barbatio was namelijk bezig om met verschillende schepen bruggen te maken om de Rijn over te steken:

“... alii occupatis insulis sparsis crebro per flumen Rhenum, ferum ululantes et lugubre, conviciis Romanos incesebant et Caesarem; qui graviore motu animi percitus, ad corripiendos aliquos septem a Barbatione petierat naves, ex his quas velut transiturus amnem ad compaginandos paraverat pontes; qui nequid per eum impetraretur, omnes incendit.”⁵⁶⁴

Volgens Ammianus wilde Barbatio Julianus niet helpen en stak hij daarom al de schepen in brand.⁵⁶⁵ Libanius zegt niets over deze brandstichting. In zijn versie wilde Constantius plots niet meer dat de legers elkaar zouden ontmoeten omdat hij geen succes met Julianus wilde delen. Daarom beval hij Barbatio om alleen de rivier over te steken, die daarop een brug met zijn schepen bouwde. Enkele barbaren, in dit geval Alamannen, konden echter de brug vernielen door stroomopwaarts boomstammen naar de brug te sturen.⁵⁶⁶ Woods vindt het terecht vreemd dat Ammianus niets zegt over deze brug en zelfs impliciet vermeldt dat er geen brug gebouwd is. Dat Ammianus in deze passage het over bruggen heeft in het meervoud (*pontes*), toont aan dat hij geen weet had van een specifiek plan voor één bepaalde brug.⁵⁶⁷ Woods komt hierdoor tot de conclusie dat er nooit een brug is geweest.⁵⁶⁸

Drinkwater stelt dat Constantius veel belang hechtte aan de bouw van een brug aangezien Barbatio meteen vertrok toen deze was verwoest in Libanius' verhaal.⁵⁶⁹ Mede hierdoor denkt Drinkwater, in tegenstelling tot Libanius, dat Barbatio langs de rechteroever van de Rijn kwam en terugtrok, wat een kortere en frequent gebruikte route was. Hij vindt het immers raar dat Barbatio in Romeins gebied tot in Kaiseraugst en verder aangevallen kon worden.⁵⁷⁰ Hier kunnen we echter Drinkwaters eigen argumentatie tegen hem gebruiken. Hij zegt dat er Alamannen aan de linkeroever van de Rijn in het Romeinse Rijk woonden, dus deze groep kon perfect Barbatio binnen het Rijk achtervolgd hebben. Nog een mogelijke reden waarom Drinkwaters redenering op dit punt niet lijkt te kloppen, is doordat wanneer de Alamannen die zich op eilandjes in de Rijn hadden teruggetrokken, hun families en bezittingen meer inwaarts

---

⁵⁶² Drinkwater (2007b), 119-20.

⁵⁶³ Amm., 16.11.9.

⁵⁶⁴ Amm., 16.11.8.

⁵⁶⁵ Amm., 16.11.8.

⁵⁶⁶ Lib., *Or.*, 18.50.

⁵⁶⁷ Amm., 16.11.8; Woods (2010), 112.

⁵⁶⁸ Amm., 16.11.8; Woods (2010), 114.

⁵⁶⁹ Lib., *Or.*, 18.51; Drinkwater (2007b), 116.

⁵⁷⁰ Drinkwater (2007b), 116-8.

in het Barbaricum stuurden.⁵⁷¹ Als Barbatio met zijn troepen op de rechteroever stond, hadden zij hier waarschijnlijk op kunnen reageren.⁵⁷²

Het probleem hierbij is evenwel dat we niet zeker kunnen zijn of Barbatio dicht bij Julianus was. Ammianus lijkt initieel het beeld te schetsen dat zij in elkaars buurt waren, maar later in zijn verhaal benadrukt hij dat Barbatio zich meer stroomopwaarts bevond en dat de twee legerafdelingen afzonderlijk opereerden.⁵⁷³ Bij Libanius komen de twee troepenmachten helemaal niet samen. Maurizio Colombo heeft tevens benadrukt dat we de schepen die Barbatio in brand stak en de verwoeste brug als twee aparte gebeurtenissen moeten bekijken.⁵⁷⁴ Drinkwater gaat, zoals Ammianus beschrijft, ervan uit dat de twee legers de Alamannen in de tang wilden nemen.⁵⁷⁵ Dit kan zowel door langs boven en onder de Alamannen aan de linkeroever in te sluiten of aan beide oevers legerafdelingen te positioneren die de Alamannen konden aanvallen eender welke oever ze kozen om op te blijven. In beide gevallen lijkt het vrij onnodig om een brug over de Rijn aan te leggen, tenzij het de bedoeling was om één groot leger te vormen. Volgens Drinkwater zorgde het niet voltooiën van de brug ervoor dat Barbatio zijn taken niet kon volbrengen en de bevelhebber daarom terugtrok. Toch ziet hij weinig moeilijkheden in het voltooiën van deze brug en gelooft hij niet wat Libanius zegt.⁵⁷⁶ Zo zouden de Alamannen niet zo gemakkelijk de brug hebben kunnen saboteren met boomstronken aangezien het zomer was waardoor het waterpeil lager stond en de stroom minder sterk was. De Romeinen zouden door hun aantal ook voor veiligheid hebben gezorgd in de omgeving van deze plek.⁵⁷⁷

Een ander belangrijk element in Drinkwaters analyse is de spanning tussen Julianus en Barbatio. Dit schrijft hij toe aan de verschillende persoonlijkheden en ervaringen.⁵⁷⁸ Volgens hem had Julianus meteen besloten om niet samen te werken met Barbatio.⁵⁷⁹ Het zou voor Julianus zelfs nadelig zijn mochten de twee legers worden samengebracht want dan moest hij zijn bevel afgeven aan Barbatio. Drinkwater argumenteert dat Barbatio immers de hoogste officier aanwezig was in opdracht van de hoogste keizer.⁵⁸⁰ Deze uitspraak zorgt toch voor enkele bedenkingen. Nergens in de bronnen vinden we een dergelijke uitleg. Enkel in Libanius vinden we de uitspraak dat Julianus de uitvoerende macht aan zijn bevelhebbers moest overdragen omdat Constantius hem enkel had aangesteld om inspecties in Gallië te houden:

“Εἰ μὲν οὖν ὁ πέμψας ἐπέτρεψεν εὐθύς ἐν ἔργοις τε εἶναι καὶ χρῆσθαι τοῖς λογισμοῖς, εὐθύς ἂν ἐδέχετο τάκεϊ τὴν μεταβολήν, νῦν δ’ ὁ μὲν πάντων ἦν ἄκυρος πλὴν τῆς χλαμύδος, οἱ στρατηγοὶ δὲ κύριοι, ταῦτα γὰρ ἐδέδοκτο τῷ πεππομόφῳ τοὺς μὲν ἐπιτάττειν τὸν δὲ ὑπηρετεῖν.”⁵⁸¹

---

⁵⁷¹ Amm., 16.11.10.

⁵⁷² Drinkwater argumenteert wel dat Barbatio niet de intentie had om de Alamannen aan te vallen (Drinkwater (2007a), 235). Mochten de Alamannen hem echter gepasseerd zijn als de bevelhebber zich op de rechteroever bevond, zou Ammianus dit hoogstwaarschijnlijk vermeld hebben net zoals met de *laeti* om Barbatio in een slecht daglicht te kunnen plaatsen.

⁵⁷³ Amm., 16.11.12; 16.11.14.

⁵⁷⁴ Colombo (2016), 115.

⁵⁷⁵ Amm., 16.11.3; Drinkwater (2007b), 115.

⁵⁷⁶ Drinkwater (2007b), 118.

⁵⁷⁷ Drinkwater (2007b), 118.

⁵⁷⁸ Drinkwater (2007b), 119. Drinkwater geeft niet veel uitleg over wat hij hieronder verstaat, maar het argument van de persoonlijkheden lijkt sterk te rusten op een vertrouwen bij Ammianus' beschrijving van Julianus en Barbatio, hoewel Drinkwater dit niet letterlijk vermeldt.

⁵⁷⁹ Drinkwater (2007b), 119.

⁵⁸⁰ Drinkwater (2007b), 120.

⁵⁸¹ Lib., *Or.*, 18.42.

Libanius heeft dit deel bijna letterlijk gekopieerd van Julianus, maar de *Caesar* had het toen over de jaren 355 en 356. Vanaf de lente in 357 zou hij echter het commando over alle troepen (in Gallië weliswaar) hebben gekregen van Constantius.⁵⁸² Als we kijken naar wat Ammianus schrijft, zien we alsook bij hem duidelijk een *Caesar* die het bevel voerde over zijn troepen. Zoals reeds aangehaald, benadrukt Ammianus zelfs dat beide legerafdelingen afzonderlijk van elkaar opereerde, dus Drinkwaters redenering kan niet ondersteund worden.⁵⁸³

Drinkwater gaat verder op een nieuwe ruime interpretatie van de bronnen. Hij zegt dat Barbatio schrik had om misschien hetzelfde lot te moeten delen als Marcellus, die was ontslagen voor een gebrek aan respect tegenover zijn meerdere.⁵⁸⁴ Barbatio ging sowieso in de clinch geraken met Julianus en wou dus zijn deel in de geplande campagne snel en zonder schaamte kunnen beëindigen.⁵⁸⁵ Zoals eerder besproken werd Marcellus niet ontslagen wegens een gebrek aan respect, maar wel omdat hij Julianus niet kwam helpen toen de *Caesar* belegerd werd.⁵⁸⁶ Marcellus deed met andere woorden niet wat er van hem verwacht werd en dit heeft eerder met nalatigheid en insubordinatie te maken dan met respect. Daarbij sluit dit onderdeel niet goed aan bij Drinkwaters argumentatie dat Barbatio de leiding zou krijgen over alle troepen en over Julianus.⁵⁸⁷ Dan zou hij zich geen zorgen moeten maken over bepaalde discussies aangezien hij de superieur zou zijn en hij de eindbeslissing maakte in Constantius' naam. Zowel Julianus als Barbatio wilden dus niet doorgaan met Constantius geplande campagne volgens Drinkwater.⁵⁸⁸ Daarom vermoedt hij dat beide heren een klein incident tijdens het bouwen van de brug overdreven om een excuus te hebben. Dit kon bijvoorbeeld door een boot gevuld met hout tegen de brug te laten varen, die geleverd was door Alamannen als onderdeel van een verdrag. Barbatio trok hierop terug onder de instructies om zijn troepen niet onnodig in gevaar te brengen en geen volwaardige oorlog aan te gaan met de Alamannen.⁵⁸⁹ Bij het terugtrekken verbrandde Barbatio dan de overblijvende boten en voorraden, die zich op de rechteroever zouden bevinden.⁵⁹⁰

Zoals al aangehaald, vertoont Drinkwaters redenering enkele gaten. Hoewel hij in het begin van zijn artikel aanhaalt dat de Rijn niet zo hard stroomde en dus geen schade kon veroorzaken, gebruikt Drinkwater dit wel in zijn argumentatie hoe de brug beschadigd is kunnen worden.⁵⁹¹ Daarnaast zouden Julianus en Barbatio hebben moeten communiceren met elkaar om de campagne niet door te laten gaan, maar hoe Drinkwater hen beschrijft, lijkt het heel onwaarschijnlijk dat ze daarover snel een akkoord zouden bereiken. Dit eerste argument is ook aangehaald door Woods in een repliek op Drinkwaters artikel.⁵⁹² Verder vindt Woods dat het raar is indien Julianus en Barbatio akkoord zouden gaan Constantius niet in te lichten gezien de aard van de politiek in die tijd. Een derde eigenaardigheid zou zijn dat de keizer geen andere bron van informatie zou hebben gehad voor deze gebeurtenissen bij de staf van Julianus en Barbatio.⁵⁹³ Constantius had het merendeel van Julianus' stafleden zelf gekozen en als er weinig schade aan de brug was, zou dat duidelijk moeten zijn voor de andere

---

⁵⁸² Jul., *Ep. Ath.*, 277D; 278D.

⁵⁸³ Amm., 16.11.14.

⁵⁸⁴ Zie 3.9. Marcellus' aanstelling in Gallië, 66-7.

⁵⁸⁵ Drinkwater (2007b), 120.

⁵⁸⁶ Amm., 16.4.2-3.

⁵⁸⁷ Drinkwater (2007b), 120.

⁵⁸⁸ Drinkwater (2007b), 122.

⁵⁸⁹ Drinkwater (2007b), 122-23.

⁵⁹⁰ Amm., 16.11.12; Drinkwater (2007b), 122-3.

⁵⁹¹ Drinkwater (2007b), 118; 122.

⁵⁹² Woods (2010), 111.

⁵⁹³ Woods (2010), 111.

aanwezig.⁵⁹⁴ Elke overdrijving of leugen van Barbatio zou genoeg kunnen zijn voor een aanklacht zoals tegen Marcellus in 356 volgens Woods.⁵⁹⁵ Woods denkt overigens dat Barbatio sowieso zijn boten zou verbranden. Zij dienden om voorraden te verschaffen en wanneer de terugtocht begon, had het leger al een deel opgebruikt. De boten zouden het leger daarbij vertragen doordat ze tegen de stroom in moesten varen.⁵⁹⁶ Nog een reden die Woods mogelijk acht, is dat Barbatio een verandering bij de Alamannen had gezien doordat Julianus zo agressief was tegen hen. Als hij zijn boten meenam, moest hij heel voorspelbaar in de buurt van de Rijn blijven. Het was dus niet zozeer uit haat of jaloezie, maar eerder uit voorzorg dat de bevelhebber zijn boten verbrandde. Julianus kon deze gebruiken tegen de Alamannen op de eilandjes of zelfs voor een campagne in het Barbaricum, wat het tegenovergestelde was wat Constantius voor ogen had.⁵⁹⁷ De drie redenen klinken heel geloofwaardig, maar over Woods' conclusie kan gediscussieerd worden. Zou Constantius dan geen maatregelen nemen tegen Julianus als hij tegen zijn bevelen inging? Julianus zou dit ook moeten melden aan de *Augustus* dus hij zou hier een hele goede beargumentering voor moeten geven als hij een campagne zou beginnen.

Het leger van Barbatio werd ook plots aangevallen door een grote Alamaanse legermacht. De Romeinse soldaten zouden weggevlucht zijn, waarop de Alamannen hen tot voorbij Rauraci hebben achtervolgd.⁵⁹⁸ Barbatio zou de soldaten die overbleven, hebben ondergebracht in verschillende steden om te overwinteren. Daarna ging hij naar Constantius om zoals gewoonlijk beschuldigingen te uiten over Julianus aldus Ammianus.⁵⁹⁹ Drinkwater denkt dat Barbatio werd aangevallen omdat andere Alamannen te horen kregen wat voor schade Julianus had aangericht tegen Alamaanse groepen.⁶⁰⁰

Dat Barbatio verschillende troepen onderbrengt in de steden op zijn terugweg, wijst aan dat hij troepen uit die regio moest leiden van Constantius, al dan niet met enkele troepen van het keizerlijk hof. In ieder geval bestond Barbatio's leger dus uit meer dan alleen paleistroepen. Dit lijkt alsook eerder het definitieve einde van Constantius' opdracht te zijn geweest dan slechts een overwintering, aangezien het jaar daarop deze troepen niet onder een *magister* aan het hof geleid werden voor dezelfde doeleinden. Het lijkt realistischer dat Barbatio zoals gepland, terugkeerde naar het hof aangezien hij een *magister* aan het hof was. Daarnaast kon hij persoonlijk verslag uitbrengen over de campagne en bepaalde zaken verduidelijken.

---

⁵⁹⁴ Jul., *Ep. Ath.*, 277B; Woods (2010), 111.

⁵⁹⁵ Woods (2010), 111.

⁵⁹⁶ Woods (2010), 115.

⁵⁹⁷ Woods (2010), 115.

⁵⁹⁸ Amm., 16.11.14.

⁵⁹⁹ Amm., 16.11.14-15. Volgens García Ruiz eindigde Barbatio's campagne eerder omdat hij minder schepen had na deze aanval, waardoor het niet meer mogelijk was om aan de overkant te geraken (García Ruiz (2015), 287). Hugh Elton schrijft dan weer de mislukking van de Romeinse tangtactiek toe aan deze Alamaanse aanval op Barbatio, maar hoe de bronnen alles weergeven, lijkt deze tactiek al te zijn gestopt vanaf dat het leger de Rijn wilde oversteken (Elton (1996), 221).

⁶⁰⁰ Drinkwater (2007b), 230.

3.12. Barbatio in Raetia

Een theorie die Barbatio's terugtrekken heel logisch maakt, komt van Colombo. Hiervoor moet dan wel een deel van Ammianus' chronologie herzien worden. In Ammianus' narratief vallen de luthungi, een tak van de Alamannen in 358 Raetia, de regio boven Italië, binnen.⁶⁰¹ Buiten de gewone plunderingen, waagden de invallers zich deze keer ook aan belegeringen van steden. Barbatio kreeg de opdracht van Constantius om hen tegen te houden. Tijdens de confrontatie kon de bevelhebber ervoor zorgen dat slechts enkelen luthungi ontsnapten.⁶⁰² Ammianus is opvallend kort over deze campagne, waarschijnlijk om de bevelhebber niet al te veel krediet te geven. Volgens Colombo vond deze campagne in Raetia plaats eind augustus of begin september 357 aansluitend op de campagne van Barbatio en Julianus.⁶⁰³ Colombo is niet de eerste die dit jaartal voorstelt. Seeck maakte een eeuw geleden dezelfde bedenking en ook Sabbah volgde de mogelijkheid van Seeck.⁶⁰⁴ Constantius kreeg in mei 357 tijdens zijn bezoek in Rome te horen dat er problemen waren in Raetia, Moesia Superior en Pannonia Secunda. Daarom vertrok hij onmiddellijk naar Illyricum via Tridentum.⁶⁰⁵ Colombo heeft echter pas bewijs voor de keizer zijn aanwezigheid in Sirmium op 18 december.⁶⁰⁶ Hij situeert Constantius in de tussentijd in Milaan en Tridentum om te wachten op de evolutie in Raetia en om Barbatio's terugkeer af te wachten. Indien zijn bevelhebber verloor, kon de keizer de toegang tot Italië blokkeren voor de luthungi.⁶⁰⁷ Na de campagne, die volgens Colombo zeker een maand duurde, gingen Barbatio en Constantius naar Sirmium waardoor ze pas eind 357 in Sirmium aankwamen.⁶⁰⁸ Sommige delen van Colombo's theorie zijn heel aantrekkelijk. Toch spreekt Julianus het laatste deel van Colombo's theorie tegen over wat Constantius deed in de tussentijd. In zijn brief naar de Senaat en de Atheners zegt de *Caesar* dat tijdens de slag bij Straatsburg, Constantius ongeveer terugkwam van zijn campagne tegen de Quadi en Sarmaten.⁶⁰⁹

3.13. De slag bij Straatsburg en Julianus' reactie

Severus was als generaal ook aanwezig tijdens de slag bij Straatsburg, waar een alliantie van verschillende groepen Alamannen het opnam tegen de Romeinen. Drinkwater denkt dat deze alliantie er pas kwam als reactie op Julianus' acties en eisen tijdens de gedeelde campagne met Barbatio.⁶¹⁰ Hoewel Ammianus' focus vooral op Julianus ligt, komen we toch enkele dingen te weten over Severus' rol in deze veldslag:

“Iamque torvum concrepantibus tubis, Severus dux Romanorum, aciem dirigens laevam, cum prope fossas armatorum refertas venisset, unde dispositum erat ut abditi repente exorti cuncta turbarent, stetit impavidus, suspectiorque de obscuris, nec referre gradum nec ulterius ire temptavit.”⁶¹¹

---

⁶⁰¹ Amm., 17.6.1.

⁶⁰² Amm., 17.6.1-2.

⁶⁰³ Colombo (2016), 120.

⁶⁰⁴ Seeck (1906), 505; Sabbah (1978), 227.

⁶⁰⁵ Amm., 16.10.20.

⁶⁰⁶ Colombo (2016), 120.

⁶⁰⁷ Colombo (2016), 122-23.

⁶⁰⁸ Colombo (2016), 123-24.

⁶⁰⁹ Jul., *Ep. Ath.*, 279D.

⁶¹⁰ Drinkwater (2007a), 236.

⁶¹¹ Amm., 16.12.27.

Zo had hij de leiding over de linkerflank van het Romeins leger, die bestond uit infanterie. Deze flank stond aan de plek waar de Alamannen loopgraven hadden gemaakt en waar soldaten in een hinderlaag klaarstonden. Desondanks zou Severus niet hard gepanikeerd hebben.⁶¹² Libanius laat uitschijnen dat de Romeinen doorhadden dat de tegenstander daar een hinderlaag gepland had.⁶¹³ Severus kon uiteindelijk een doorbraak forceren op de Alamannen hun rechterflank, wat in contrast staat met de Romeinse cavalerietroepen. Een deel van de kurassiers wilde eerst vluchten doordat de Alamannen hen konden uiteendrijven, maar een tussenkomst van Julianus zorgde ervoor dat ze zich herpakten.⁶¹⁴ Wanneer de Alamannen uiteindelijk vluchtten en velen van hen probeerden te ontsnappen door in de Rijn te springen, moet er rond dezelfde tijd een Romeins overleg hebben plaatsgevonden met Julianus, de tribunen en hogere officieren.⁶¹⁵ Dit was ofwel een samenkomst ofwel een heen en weer verkeer van boodschappen. Als bevelhebber moet Severus hieraan hebben deelgenomen. Samen besloten zij om de Romeinse soldaten niet in de Rijn te laten springen om de vluchtters te achtervolgen.⁶¹⁶ Het belangrijkste dat we van deze veldslag moeten onthouden, is echter dat Severus in zijn hoedanigheid van *magister equitum* expliciet in de bronnen de leiding had over de infanterie. Dit is alweer een bewijs dat Hoffmanns theorie kan kloppen en dat de (afgekorte) titel van een bevelhebber niet heel strikt was of als een beperking van zijn bevoegdheden moet gezien worden.⁶¹⁷

Ergens tussen eind september en begin december 357 hield Julianus na de slag bij Straatsburg nog een inval in het gebied van de Alamannen.⁶¹⁸ Aan Mainz bouwde de *Caesar* een brug over de Rijn om daar het gebied van de Alamannen binnen te dringen.⁶¹⁹ Hoewel Ammianus in dit stuk niets zegt over Severus, kunnen we door zijn verwoording in het volgende deel van dit boek zeker zijn dat de bevelhebber aan deze campagne heeft meegedaan.⁶²⁰ Tijdens deze winter was Severus ook niet in hetzelfde winterkwartier gelegerd als de *Caesar*, maar wel in de buurt.⁶²¹ Severus was immers onderweg naar Reims via Keulen en Jülich toen hij bendes lichtgewapende Franken tegenkwam, die volgens Ammianus uit 600 man bestonden. Zij hadden van de gelegenheid gebruik gemaakt om in afwezigheid van de garnizoenen deze regio te plunderen. Toen ze de Romeinse troepen zagen, trokken de Franken zich terug in twee oude forten niet ver van de Maas.⁶²² Ammianus maakt van Julianus op dit punt terug de hoofdspeler. Hij wilde de vijandelijke troepen uit de forten krijgen en hield daarom een belegering van 45 dagen doorheen december en januari.⁶²³ Severus moet dus een boodschap hebben laten overbrengen aan Julianus waarop de *Caesar* besloot om zijn bevelhebber bij te staan en zelf de belegering te leiden. Een andere mogelijkheid is dat Julianus nabij was aangezien de troepen terugkwamen van hun campagne.

---

⁶¹² Amm., 16.12.27.

⁶¹³ Lib, *Or.*, 18.56.

⁶¹⁴ Amm., 16.12.37; 16.12.43. Zosimus heeft het ook over deze slag, maar dit is niets anders dan een ophemeling van Julianus. Hij legt daarbij meer de nadruk op Julianus die de vluchtende ruiters strafte door hen in vrouwenkleden door het kamp te laten lopen dan over de slag te vertellen (Zos., 3.3.3-3.4.5).

⁶¹⁵ Amm., 16.12.55.

⁶¹⁶ Amm., 16.12.55.

⁶¹⁷ Hoffmann (1974), 388.

⁶¹⁸ Amm., 17.1.10.

⁶¹⁹ Amm., 17.1.2; 17.1.7. Volgens Drinkwater was dit een campagne in een gepacificeerd gebied. De muntcirculatie van dit gebied net naast het Rijk en het feit dat Julianus een fort herstelde, zijn hiervoor aanwijzingen (Drinkwater (2007a), 240-41).

⁶²⁰ Amm., 17.2.1.

⁶²¹ Amm., 17.2.1; 17.2.4.

⁶²² Amm., 17.2.1.

⁶²³ Amm., 17.2.2.

3.14. De twee campagnes van Julianus in 358

In beide campagnes van Julianus in 358, was Severus eveneens aanwezig. Tezamen met de *Caesar* viel hij de Salische Franken aan die verbleven in de streek Toxandria, maar waar de Romeinen geen toestemming voor hadden gegeven. Wanneer het leger in Tongeren was aangekomen, kwam een delegatie van deze groep Franken hem tegemoet.⁶²⁴ Zij hadden volgens Ammianus, nog geen leger verwacht want Julianus was nog voor het gebruikelijke oorlogsseizoen vertrokken om de tegenstander op snelheid te verrassen. Normaal begonnen de meeste campagnes in deze regio volgens Ammianus in juli, maar de campagne tegen de Franken vond, indien Ammianus chronologie klopt, plaats rond mei en juni.⁶²⁵

Hoewel de Romeinen en de delegatie vrede hadden afgesproken, had Julianus net voor of rond de tijd van de delegatie Severus vooruitgestuurd langs de Maas, terwijl de *Caesar* de gezanten meteen achtervolgd zou hebben:

*“Dictoque citius secutus profectus, Severo duce misso per ripam, subito cunctos aggressus, tamquam fulminis turbo percussit, ...”*⁶²⁶

Wanneer Julianus in de buurt van heel de groep Salische Franken was gekomen, zou hij hen meteen aangevallen hebben.⁶²⁷ Ammianus geeft niet veel informatie dus we weten niet of Severus bij deze confrontatie aanwezig was met zijn deel van de troepen en of dat hij op zijn route mensen überhaupt heeft aangevallen. De samenstelling van Severus' troepen weten we evenmin. Na de Salische Franken vielen de Romeinse troepen de Chamaven, eveneens een Frankische groep, aan en werden forten aan de Maas hersteld in het gebied waar Julianus zich bevond na deze confrontatie.⁶²⁸

De chronologie van Ammianus loopt hier echter spaak en laat ons daarom afvragen of Severus misschien langer met zijn troepen individueel heeft geopereerd. Na al deze gebeurtenissen laat Ammianus optekenen dat Julianus voorraden in de vernoemde forten aan de Maas wilde aanleggen en een deel van de soldaten hun rantsoenen hiervoor plande te gebruiken. Op dat moment hadden ze voor zeventien dagen brood bij, terwijl ze in Parijs waren vertrokken met een voorraad voor twintig dagen. Het graan in de omgeving was nog niet rijp volgens de schrijver om hiervan nieuwe rantsoenen te maken.⁶²⁹ Op basis van deze gegevens lijkt het of de mars vanuit Parijs naar deze gebieden, de onderhandelingen, de gevechten en het herstellen van de forten iets van een drie dagen heeft geduurd. Als leger zou het al een prestatie zijn geweest als ze op drie dagen van Parijs naar Tongeren hadden kunnen marcheren gezien de afstand tussen beide plaatsen. Daarnaast zou het vreemd zijn mocht Severus een tijd voor Julianus zijn vertrokken in het gebied van de Salische Franken zonder dat hij gezien zou zijn en Julianus dus op de verrassing kon spelen. Een andere mogelijkheid is dat Severus rechtstreeks naar de Chamaven werd gestuurd, terwijl Julianus zich zou bezighouden met de Salische Franken, die niet meteen een aanval zouden hebben verwacht.

---

⁶²⁴ Amm., 17.8.3.

⁶²⁵ Amm., 17.8.1-2. Een campagne pas beginnen in juli lijkt vrij laat, zeker indien je voorraden doorheen het hele jaar beschikbaar hebt. Je zou dan een deel van de oudere voorraden kunnen meenemen en nieuwe aanleggen in de plaats om op zijn minst iets vroeger te vertrekken. In de academische literatuur is hier niet veel over geschreven. Enkel Elton gaat hier even op in, maar hij gebruikt net deze passage van Ammianus om dit te beargumenteren (Elton (1996), 236).

⁶²⁶ Amm., 17.8.4.

⁶²⁷ Amm., 17.8.4.

⁶²⁸ Amm., 17.8.5-17.9.1.

⁶²⁹ Amm., 17.8.2; 17.9.2.

We kunnen opmerken dat het dan raar is dat Ammianus hier niet meer aandacht aan Severus' agens en die veldtocht besteedt. Door de focus echter op Julianus te houden en dit zogezegd te laten afspelen in een hele korte tijd, komt Julianus hier natuurlijk weer als een heel capabele aanvoerder en keizer uit de bus.⁶³⁰

De tweede campagne van Julianus en Severus was een inval in het gebied van enkele Alamaanse koningen, die zich redelijk snel overgaven als we Ammianus mogen geloven.⁶³¹ Dit is de laatst gekende campagne van Severus en diegene waarbij Ammianus zegt dat de bevelhebber zijn naderende dood voelde aankomen:

*“... terris Alamannorum calcatis, Severus magister equitum, bellicosus ante haec et industrius, repente commarcuit. Et qui saepe universos ad fortiter faciendum hortabatur et singulos, tunc dissuasor pugnandi, contemptus videbatur et timidus, mortem fortasse metuens adventantem, ...”*⁶³²

Hij verloor de moed, zou afgeraden hebben de strijd aan te gaan en zelfs de gidsen geïntimideerd hebben.⁶³³ Of dit echt gebeurd is of niet, het blijft opvallend dat er geen melding wordt gemaakt van commentaar of een uitbrander van Julianus op zijn bevelhebber. Na deze invallen buiten het Rijk keerde iedereen terug naar zijn winterkwartieren, dus Severus' terugtocht leidde hoogstwaarschijnlijk naar Reims, de plek waar de verschillende *magistri equitum* voor deze regio regelmatig verbleven deze jaren.⁶³⁴

3.15. Veldtocht tegen de Sarmaten, Quadi en Limiganten

In 358 maakte Constantius een veldtocht tegen de Sarmaten en Quadi. Naargelang wanneer we Barbatio dus in Raetia plaatsen, was hij hier wel of niet bij aanwezig. Arbitio moet sowieso aanwezig zijn geweest, aangezien hij geen individuele campagne in Constantius' naam moest voeren dat jaar. Na de dag- en nachtevening in de lente, die op 21 maart valt, vertrok Constantius met zijn leger nadat hij berichten had ontvangen over Sarmaten en Quadi die gezamenlijke invallen in het Rijk deden in Pannonia en Boven-Moesia.⁶³⁵ De vijanden waren volgens Ammianus verrast toen de Romeinse troepen de Donau aan Pannonia Valeria overstaken en daar begonnen te plunderen, omdat rond deze periode normaal gezien geen oorlogsactiviteiten plaatsvonden.⁶³⁶ De Romeinen verdeelden zichzelf uiteindelijk in drie groepen om de Sarmaten aan te vallen, die eerst doen alsof ze vrede willen om de Romeinen zo gemakkelijker aan te kunnen vallen.⁶³⁷ Doordat Ammianus heel algemeen blijft, is het

---

⁶³⁰ Bij Ammianus is het overigens ironisch dat hij Julianus' overwinningen in Gallië en op barbaren in het Barbaricum altijd ophemelt, hoewel dit zonder nieuwe territoriale veroveringen voor het Romeinse Rijk gepaard ging. Dit was nochtans heel belangrijk voor eigentijdse mensen, waaronder Ammianus. Constantius wordt daarentegen verweten nooit buitenlandse successen te hebben behaald, terwijl hij op de Sarmaten wel degelijk successen had behaald (Amm., 14.10.16).

⁶³¹ Amm., 17.10.3-7.

⁶³² Amm., 17.10.1-2.

⁶³³ Amm., 17.10.1-2.

⁶³⁴ Amm., 17.10.10.

⁶³⁵ Amm., 17.12.1; 17.12.4. We moeten er waarschijnlijk van uitgaan dat Constantius niet exact op 22 maart vertrok, maar dat we dit eerder als een datering aan de hand van natuurlijke fenomenen moeten bekijken om de gebeurtenissen ongeveer te kunnen situeren in de tijd.

⁶³⁶ Amm., 17.12.5-6.

⁶³⁷ Amm., 17.12.7. Hoe Ammianus het schrijft is het onduidelijk of het de Romeinen of Sarmaten zijn die zich in drie groepen verdeelden, maar de Jonge argumenteert dat dit op de Romeinen moet slaan aangezien de Sarmaten vrede wilden krijgen. Als ze zich in drie groepen zouden formeren, zouden de Romeinen nooit kunnen afleiden dat zij vrede wilden want deze formatie was een duidelijke offensieve tactiek (Amm., 17.12.7; de Jonge (1977), 291).

onmogelijk te achterhalen of het drie groepen waren die dicht bij elkaar bleven en dus centraal bevolen konden worden of dat ze los van elkaar opereerden en waar we dus Arbitio en misschien Barbatio, aan het hoofd van een groep kunnen plaatsen. De Sarmaten verliezen en omdat de Quadi hen hebben bijgestaan, zetten de Romeinen direct koers naar hun koninkrijk, maar doordat verschillende groepen van hen meteen vrede vragen, vinden er geen gevechten meer plaats.⁶³⁸

Hierop ging het Romeinse leger naar de Limiganten om hen eveneens te straffen voor invallen die zij vroeger in het Rijk hadden gedaan tezamen met de Sarmaten. De bedoeling was om hen te doen verhuizen verder weg van de grens met het Rijk om zo rust te krijgen in het grensgebied.⁶³⁹ Net zoals de Sarmaten, deden de Limiganten of ze vrede wilden. Constantius verwachtte dit en had daarom besloten om het leger in verschillende groepen te verdelen om hen te omsingelen wanneer ze bij hem zouden komen om een vredesverdrag te tekenen.⁶⁴⁰ Wanneer de Limiganten zoals verwacht de boel ophouden, vielen de Romeinen hen tegen de avond aan, waarop de tegenstanders de aanval vooral op de keizer wilden concentreren.⁶⁴¹ De Romeinen konden hen verslaan en om meteen de overblijvers en Sarmatische geallieerden te overwinnen, deden de Romeinen een beroep op de Taifali en vrije Sarmaten om samen een actie te voltooien.⁶⁴² We kunnen ervan uitgaan dat al zeker Arbitio bij al deze verschillende campagnes aanwezig was. Of dat Barbatio hier ook deel van uitmaakte hangt, zoals gezegd af van wanneer we zijn individuele veldtocht, waar Ammianus amper iets over zegt, in Raetia situeren.

3.16. Tweede confrontatie met de Limiganten

Eén jaar nadat ze van de Romeinen moesten verhuizen, kwamen de Limiganten terug rondzwerfen aan de grens met het Romeinse Rijk. Nog voor de lente van 359 vertrok Constantius daarom terug op campagne. Langs de Donau in Pannonia Valeria posteerde hij zijn troepen om te voorkomen dat de Limiganten de Donau zouden oversteken via het ijs.⁶⁴³ Deze keer zou Constantius volgens Ammianus de voorwendsels van de Limiganten wel geloofd hebben. Zij zouden onder verschillende 'loze argumenten' hebben aangehaald dat zij in vrede in het Rijk wilden komen wonen. Ammianus schrijft dat Constantius verheugd was omdat iemand hem had verteld dat hij zo extra troepen zou kunnen krijgen en hij zichzelf dus kon verrijken.⁶⁴⁴ Extra manschappen kwamen op dat moment wel van pas. Na de burgeroorlog met Magnentius en de invallende Perzen, kon het Romeins leger zeker meer soldaten gebruiken. Daarbij aansluitend ligt volkeren opnemen of verspreiden in het Rijk helemaal in lijn met de Romeinse politiek om niet alleen extra soldaten te kunnen krijgen, maar ook om in de grensstreken vrede en rust te bewaren.

Het enige probleem was dus dat de Limiganten niet van plan waren om zich over te geven. Wanneer Constantius hen had laten verzamelen aan de Romeinse zijde van de Donau en een toespraak gaf, vielen de Limiganten plots aan.⁶⁴⁵ Constantius zou hierop geschrokken zijn en

---

⁶³⁸ Amm., 17.12.8-21.

⁶³⁹ Amm., 17.13.1-2.

⁶⁴⁰ Amm., 17.13.3-6.

⁶⁴¹ Amm., 17.13.7-9.

⁶⁴² Amm., 17.11.13; 17.11.19.

⁶⁴³ Amm., 19.11.1-4.

⁶⁴⁴ Amm., 19.11.6-7.

⁶⁴⁵ Amm., 19.11.10.

op zijn paard gevlucht zijn, maar de Romeinen wonnen toch de confrontatie.⁶⁴⁶ Toch moeten we opletten met Constantius af te beelden als een goedgevolgige en bange keizer. Zoals Ammianus zelf aanhaalt, hadden de Romeinen verschillende schepen, zogezegd een idee van een landmeter Innocentius genaamd, op de Donau gezet met infanteriesoldaten op. Indien er iets zou gebeuren, dan konden de Romeinen de Limiganten nog steeds in de rug aanvallen.⁶⁴⁷ Of dit idee werkelijk kwam van dit personage is natuurlijk maar de vraag. Wat wel duidelijk wordt, is dat de Romeinen zich bewust waren dat er nog altijd een uitval van de tegenstander kon gebeuren of toch al tenminste dat de keizer niet zo goedgevolgig was om dit idee te weigeren omdat hij het volste vertrouwen had in het woord van de Limiganten. Hierna maakte Constantius snel alles in orde om de veiligheid van de grens te garanderen en vertrok hij richting Constantinopel om de verliezen van Amida op te vangen en Sapor te verhinderen vanuit Mesopotamië op te rukken in het Rijk.⁶⁴⁸

Hoewel Ammianus het einde van Barbatio in boek 18 beschrijft, vraag ik me af of we dit niet na de tweede confrontatie met de Limiganten moeten situeren. Ammianus vermeldt immers dat de slavin van Barbatio wachtte tot Arbitio terug was van een veldtocht in 359.⁶⁴⁹ Ammianus zegt natuurlijk niets over de aanwezigheid van de bevelhebbers in deze campagne tegen de Limiganten, maar dit lijkt wel een mogelijkheid aangezien er geen melding wordt gemaakt van individuele campagnes. Daarnaast weidt Ammianus na deze campagne uit over gerechtelijke onderzoek na opnieuw verschillende verdachtmakingen.⁶⁵⁰ Dit kan misschien overeenkomen met het gerechtelijk onderzoek dat gevoerd werd na de executie van Barbatio en zijn vrouw.⁶⁵¹ Ammianus zegt dat Constantius na deze campagne naar het Oosten vertrok om de verliezen van Amida op te vangen, maar als deze confrontatie nog voor de lente plaatsvond, was de belegering van Amida nog niet eens bezig.

3.17. Barbatio's executie

De manier waarop Ammians Barbatio's einde beschrijft is vrij raar. Voor hem begint alles met een nest bijen die de bevelhebber in zijn tuin vond en dit zou niet veel goeds hebben voorspeld.⁶⁵² Barbatio was op campagne wanneer zijn vrouw Assyria hem een brief in geheimschrift stuurde. Zij zou de naderende dood van Constantius hebben voorzien en ze vroeg haar man om dan niet voor de keizerpositie te willen gaan en haar te laten vallen voor Eusebia, Constantius' vrouw. Deze brief werd geschreven door een slavin die Barbatio had gekregen uit Silvanus' nalatenschap, iets wat we kunnen zien als een gift van Constantius om Barbatio nog meer aan zich te binden.⁶⁵³ Assyria deed er echter fout aan om haar te vertrouwen:

“Quibus litteris occulte quantum fieri potuit missis, ancilla, quae domina dictante perscripserat, reversis omnibus e procinctu, exemplum ferens ad Arbetionem noctis

---

⁶⁴⁶ Amm., 19.11.11-14.

⁶⁴⁷ Amm., 19.11.8.

⁶⁴⁸ Amm., 19.11.17.

⁶⁴⁹ Amm., 18.3.4. Češka denkt dat indien dit over een veldtocht gaat, want er zijn eveneens vertalingen die kunnen wijzen op het terugkeren van Arbitio na zijn dagtaken, zowel Arbitio als Barbatio op deze veldtocht waren (Češka (1961), 173).

⁶⁵⁰ Amm., 17.12.

⁶⁵¹ Amm., 18.3.4.

⁶⁵² Amm., 18.3.1.

⁶⁵³ Amm., 18.3.2. Lee ziet dit ook als een gift van Constantius (Lee (2015), 105).

*prima quiete confugit, avideque suscepta, chartulam prodidit. Hocque indicio ille confisus, ut erat ad criminandum aptissimus, principi detulit, atque ex usu, nec mora ulla negotio tributa nec quiete, Barbatio epistulam suscepisse confessus, et mulier scripsisse documento convicta non levi, cervicibus interiorem praecisis.*⁶⁵⁴

De slavin vluchtte naar Arbitio met een afschrift van deze brief wanneer iedereen van de campagne was teruggekomen. Hij zou dit hebben gelooft en legde de brief voor aan de keizer, waarop dit meteen werd onderzocht. Barbatio erkende dat hij die brief had gekregen en dat zijn vrouw die had geschreven. Het koppel werd daarop onthoofd.⁶⁵⁵

Ammianus focust vooral op Barbatio, maar hij laat heel kort vallen dat er nog een grootschalig onderzoek gevoerd werd.⁶⁵⁶ Het is dus goed mogelijk dat rond deze tijd er meerdere concrete aanwijzingen waren dat er een complot was om Constantius van de troon te krijgen. Of Barbatio hier een aandeel in had, weten we natuurlijk niet met zekerheid, maar dit kan wel een factor zijn geweest in Constantius' beslissing.⁶⁵⁷ In dit geval twijfelde Constantius niet om zich te ontdoen van zijn bevelhebber dus zullen er toch wel concrete aanwijzingen geweest moeten zijn aangezien Ursicinus de jaren daarvoor niet terechtgesteld is geweest. Eender naargelang Barbatio's intenties, dit voorbeeld toont dat hoewel de keizer Barbatio verschillende gunsten had verleend en hem zo aan zich had gebonden, de keizer nooit helemaal zeker kon zijn van iemands loyaliteit.⁶⁵⁸

3.18. Julianus' campagne met Lupicinus

In 359 besloot Julianus opnieuw tegen enkele Alamaanse groepen een campagne te voeren.⁶⁵⁹ Na iemand vooruit te hebben gestuurd naar de onderworpen koning Hortarius om te weten wat de Alamannen in zijn buurgebieden van plan waren, liet Julianus al de troepen verzamelen. Wanneer Julianus in één van de steden was die hij wilde herbevolken, kwam hij de pretoriaans prefect Florentius tegen, die met een deel van de troepen en voorraden voor de campagne eveneens onderweg was naar het verzamelpunt.⁶⁶⁰ Dit laat zien dat naargelang de omstandigheden een prefect nog steeds meer met het leger te maken had dan enkel de logistieke kanten. In deze context zal het waarschijnlijk zijn omdat de prefect toch naar daar moest, maar dit bewijst nogmaals dat tussen de theorie en praktijk van bepaalde ambten geregeld een grijze zone was.

Wanneer de informant terugkwam, vertrok heel de troepenmacht naar Mainz.⁶⁶¹ Daar aangekomen zouden Lupicinus en de pretoriaans prefect Florentius aangedrongen hebben om een brug te bouwen over de Rijn:

---

⁶⁵⁴ Amm., 18.3.3-4.

⁶⁵⁵ Amm., 18.3.3-4.

⁶⁵⁶ Amm., 18.3.4.

⁶⁵⁷ García Ruiz verwijst wel naar een passage na Gallus' executie waarin Ammianus inderdaad veel concreter naar dit gebeuren verwijst en zegt dat volgens sommigen Barbatio grote aspiraties had (Amm., 14.11.24; García Ruiz (2015), 291).

⁶⁵⁸ Amm., 14.11.9.

⁶⁵⁹ Drinkwater interpreteerde deze campagne als Julianus en zijn nauwe entourage die de grensstreek helemaal in de pas wilde laten lopen zodat zij deze regio veilig konden achterlaten wanneer ze het tegen Constantius zouden gaan opnemen (Drinkwater (2007a), 247).

⁶⁶⁰ Amm., 18.2.4.

⁶⁶¹ Amm., 18.2.7.

*“... ubi Florentio et Lupicino (Severi successore) destinate certantibus, per pontem illic constitutum transiri debere, renitebatur firmissime Caesar, ...”*⁶⁶²

Julianus vond dat geen goed idee aangezien hij dan in bevriend territorium kwam en niet wilde dat de soldaten vernieling aanbrachten.⁶⁶³ Ofwel hadden informanten de Alamannen geïnformeerd of verbleef het Romeinse leger een tijd in Mainz, maar op een gegeven moment arriveerde hier ook een hele grote groep Alamannen aan de rechteroever om te voorkomen dat de Romeinen de oversteek maakten.⁶⁶⁴ Toen de Romeinse troepen ergens anders een oversteekplaats hadden gevonden, vond een overleg plaats tussen Julianus en Lupicinus:

*“Verum cum nostri locum adventarent provisum, vallo fossaque quievere circumdati, et asscito Lupicino in consilium, Caesar certis imperavit tribunis, ut trecentenos pararent cum sudibus milites expeditos, quid agi quove iri deberet penitus ignorantes.”*⁶⁶⁵

Hoe Ammianus het beschrijft, was dit enkel maar een overleg tussen beide heren. Ze besloten om 300 soldaten te laten vertrekken met palen waarvan de tribunen enkel wisten wat ze moesten doen en waarnaar ze hun soldaten moesten sturen.⁶⁶⁶ Op dit overleg werden dus heel belangrijke en vertrouwelijke dingen besproken die, als ze uitkwamen, de campagne van de Romeinen konden doen eindigen of hen toch in een nadelige positie zouden doen belanden. Hier verschaft Ammianus ons een glimp van een topperoverleg tussen de *Caesar* en de bevelhebber. Dit is een beeld dat we misschien konden verwachten, maar iets dat we niet vaak krijgen door de bronnen. Naar de *magister* werd er geluisterd door de *Caesar* en de *magister* kon zelf voorstellen doen, zoals de passage naar de brug uitwijst. Dit kan gevolgd, of zoals in dit geval, geweigerd worden door de *Caesar* die hier dus duidelijk het hoogste bevel had.

Net zoals de meeste campagnes van Julianus tegen de Alamannen, laat Ammianus uitschijnen dat er niet heel veel gevochten moest worden. De 300 soldaten geraakten 's nachts aan de overkant, maar ze kwamen toch tegenstanders tegen. Hoewel enkele ruiters ontsnapten, werden de tegenstanders bang doordat de Romeinen toch de rivier konden oversteken en vluchtten de Alamannen.⁶⁶⁷ Lupicinus gaat met de rest van het leger dan toch door het territorium van Hortarius, waardoor de argumentatie van Julianus heel vreemd is om geen brug te bouwen toen Lupicinus en Florentius het voorstelden.⁶⁶⁸ Iets wat zoals Drinkwater al zei, kan wijzen op het feit dat Julianus al vanaf het begin goed wist waar hij wilde oversteken.⁶⁶⁹ Wanneer ze in Palas aankomen wat het begin van vijandelijk terrein is, vragen de verschillende koningen vrede zonder dat er gevechten plaatsvonden.⁶⁷⁰

---

⁶⁶² Amm., 18.2.7.

⁶⁶³ Amm., 18.2.7.

⁶⁶⁴ Amm., 18.2.10.

⁶⁶⁵ Amm., 18.2.11.

⁶⁶⁶ Amm., 18.2.11.

⁶⁶⁷ Amm., 18.2.13-14.

⁶⁶⁸ Amm., 18.2.14.

⁶⁶⁹ Drinkwater (2007a), 249.

⁶⁷⁰ Amm., 18.2.15-19.

3.19. Nieuwe aanstelling voor Sabinianus en Ursicinus

Constantius besloot om Ursicinus als *magister peditum* aan het hof aan te stellen ter vervanging van Barbatio in 359. Volgens Ammianus werd zijn superieur wederom beschuldigd van een greep naar de macht te willen doen en was het de bedoeling om hem te ontmaskeren door Ursicinus aan het hof te laten komen.⁶⁷¹ Het lijkt heel onwaarschijnlijk dat deze strategie ook door Constantius zelf werd uitgevoerd. De vorige keer toen Ursicinus in het Oosten verbleef, was hij al eens beschuldigd. Constantius' twijfels moeten zijn weggenomen vooraleer hij hem naar Gallië stuurde en terug naar het Oosten. Als Ursicinus nog steeds een risico was, zou hij dat toch niet gedaan hebben? Het is ook vreemd om Ursicinus te willen ontmaskeren aan het hof. Als hij in de regio alleen was en zich daardoor verdacht gedroeg, zou het toch net in Constantius' nadeel zijn om hem dan naar het hof te roepen waar hij zich zo niet kon gedragen en er dus minder kans op bewijzen waren? Deze strategie die Ammianus beschrijft is daarbij het tegenovergestelde van hoe hij alludeert dat Arbitio Silvanus ten val wilde brengen. Daar was het argument net om hem weg te sturen en in zijn afwezigheid verdacht te kunnen maken.⁶⁷²

Ursicinus en Ammianus komen de verandering van hun opdracht te weten wanneer zij in Cilicië verbleven en Sabinianus, Ursicinus' opvolger in het Oosten, hen de brief van Constantius overhandigt waar dit allemaal instaat.⁶⁷³ De bovenstaande reden van Ammianus is des te vreemder aangezien op weg naar het hof, Ursicinus de opdracht krijgt rechtsomkeer naar Mesopotamië te maken om mee te helpen tegen de Perzen:

*“... ibique principis scripta suscepimus, iubentia omni causatione posthabita, reverti Mesopotamiam, sine apparitione ulla expeditionem curaturi periculosam, ad alium omni potestate translata.”*⁶⁷⁴

Ammianus beweert dat Ursicinus geen autoriteit kreeg in de regio of troepen om de Perzen tegen te houden.⁶⁷⁵ We zullen zien dat het verloop van de gebeurtenissen het tegendeel bewijst.

Uiteindelijk bleef Ursicinus voor een tijd in het Oosten dus Constantius had niet meteen de nood om hem naar het hof te roepen en hem daar uit te schakelen. Wat dus ook een mogelijkheid is, is dat tegenstanders van Ursicinus hem aan het hof wilden, maar Constantius het belangrijker vond om hem uit te sturen tegen de Perzen om het Rijk te verdedigen. Thompson en Matthews zien Ursicinus terugkeer naar het Oosten als *magister peditum* ook als Constantius die door de afstand tussen zijn hof en het Oosten, pas later doorheeft hoe ernstig de situatie in het Oosten wordt.⁶⁷⁶ Zij lijken met andere woorden de beslissing van de nieuwe aanstelling te plaatsen voordat vrede met de Perzen onmogelijk bleek, iets wat Ammianus chronologisch voor Sabinianus' aanstelling plaatst.⁶⁷⁷ We zien hier in ieder geval duidelijk een keizer die het belang van het Rijk boven paleisintriges zet. Deze redenering gaat

---

⁶⁷¹ Amm., 18.5.5.

⁶⁷² Amm., 15.5.2.

⁶⁷³ Amm., 18.6.1.

⁶⁷⁴ Amm., 18.6.5.

⁶⁷⁵ Amm., 18.6.5.

⁶⁷⁶ Thompson (1947), 49-50; Matthews (1989), 41. Lenssen merkt op dat hoewel Ammianus de afstand achterwege laat en alles vertelt vanuit het kennisperspectief aan het hof waardoor Ursicinus' aanwezigheid aan het hof onbegrijpelijk is, Ammianus tijdens de Silvanuskwestie wel melding maakt en begrip toont voor de afstand die informatie soms moest afleggen (Lenssen (1991), 48-9).

⁶⁷⁷ Amm., 17.5.

echter maar op als we Ammianus niet geloven dat ook dit een idee van de intriganten was om Ursicinus zonder de leiding te geven over troepen naar het Oosten terug te sturen. Als de campagne succesvol was, konden ze dit volgens Ammianus aan Sabinianus schrijven en indien niet konden ze Ursicinus betichten van verraad.⁶⁷⁸

In het historisch onderzoek zijn er verschillende mensen die dezelfde mening toegedaan zijn en Ammianus hier niet geloven. Josephina Lenssen bouwt voort op enkele van Sabbahs argumenten waarbij beiden denken dat de schrijver bewust informatie achterliet.⁶⁷⁹ Want waarom ging Ursicinus van Samosata 150 km naar het Westen wanneer hij eigenlijk alles moest voorbereiden tegen de Perzische dreiging?⁶⁸⁰ Sabbah denkt dat dit komt omdat Ursicinus al onderweg was om Sabinianus tegemoet te komen.⁶⁸¹ Dit wil zeggen dat hij ofwel al wist van zijn vervanging, of tenminste van Sabinianus' komst, wat betekent dat Ammianus bewust deze informatie heeft achtergelaten zodat dit beter in zijn narratief van paleintriges past.⁶⁸² Lenssen voegt hieraan toe dat als Constantius zijn beslissing aanpaste op basis van informatie, Ursicinus de eerste persoon was die deze belangrijke informatie over de Perzische dreiging kon verschaffen.⁶⁸³ Als deze theorie klopt, dan luisterde Constantius wel degelijk naar wat zijn bevelhebbers te melden hadden en was hij niet beschaamd om (deels) terug te komen op zijn beslissingen in plaats van vast te houden aan zijn eigen gelijk.

Deze nieuwe benoeming van Ursicinus tot *magister peditum* toont daarbij aan dat tijdens Constantius' alleenheerschappij het mogelijk was voor iemand tijdens zijn loopbaan om zowel in de regio's als aan het hof een positie te krijgen. Daarnaast kon een *magister equitum* de functie en bijhorende titel van een *magister peditum* zonder veel problemen krijgen. Het is ook moeilijk om op basis van Ursicinus' aanstelling af te leiden of een bevel in de regio's of aan het hof hoger aangeschreven stond dan de andere. Zo zegt Ammianus eerst dat in de brief naar Ursicinus stond dat hij een hogere functie kreeg, maar verder in zijn werk schrijft hij dat Sabinianus een hogere rang had dan Ursicinus.⁶⁸⁴ Nochtans was Ammianus' superieur daarheen gestuurd door Constantius als *magister peditum* die normaal aan het hof verbleef. Als we kijken naar hoe Barbatio zich gedroeg in Gallië kunnen we niet met zekerheid zeggen dat wanneer bevelhebbers van het hof naar een regio gingen, zij dan onder de bevelhebber daar stonden. Het kan evengoed zijn dat dit een onderdeel in Ammianus' strategie was om Ursicinus geen schuld te laten treffen voor de mislukkingen in het Oosten en de val van Amida.⁶⁸⁵

Op het eerste zicht is er niets vreemd aan de aflossing van Ursicinus in het Oosten. Ursicinus blijft immers een *magister*. In het verleden had hij ook al andere opdrachten gekregen in zijn functie als *magister*, zoals in Gallië. Toch blijkt dat Ammianus niet blij is met het gegeven dat Ursicinus naar het hof moest komen.⁶⁸⁶ Hij is ontevreden omdat hij ervan overtuigd is dat Ursicinus in het Oosten moest blijven gezien de situatie met de Perzen. Ursicinus had volgens Ammianus het meeste ervaring met deze streek en de oorlogsvoering tegen de Perzen.⁶⁸⁷ Op dit punt geeft Ammianus dus duidelijk kritiek op het beleid van Constantius en laat hij verstaan

---

⁶⁷⁸ Amm., 18.6.6.

⁶⁷⁹ Lenssen (1999), 45; Sabbah (1978), 472-73.

⁶⁸⁰ Lenssen (1999), 45.

⁶⁸¹ Sabbah (1970), 102.

⁶⁸² Lenssen (1999), 46-7.

⁶⁸³ Lenssen (1999), 47.

⁶⁸⁴ Amm., 18.6.1; 19.3.1.

⁶⁸⁵ Zie 3.20. De Perzische campagne van 359 en het onderzoek naar de val van Amida, 89-93.

⁶⁸⁶ Amm., 18.5.6.

⁶⁸⁷ Amm., 18.6.1.

dat de keizer niet doorhad waar de problemen zich (zouden) afspelen. Natuurlijk is dit gemakkelijk om achteraf, wanneer al de gebeurtenissen zich hebben voltrokken, te zeggen. Daarom kunnen we ons afvragen of Ammianus hier weer zijn argumentatie opbouwt dat Ursicinus niet verantwoordelijk is voor de gebeurtenissen in het Oosten en de val van Amida. Zeker wanneer hij wist dat Ursicinus en hij terug naar het Oosten moesten gaan.

Ammianus zegt daarbij dat toen ze hun nieuwe opdracht kregen om terug naar het Oosten te gaan, ze lang nadachten en twijfelden of ze dit wel zouden doen.⁶⁸⁸ Geeft Ammianus hier toe dat ze dachten aan insubordinatie of wil hij laten uitschijnen dat ze beseften dat ze in een nadelige situatie werden gedwongen, maar ze toch hun plicht wilden uitvoeren? Wanneer Constantius hen deze opdracht gaf, hadden ze niet veel anders kunnen doen dan de opdracht accepteren of zelf opstappen. Ursicinus was immers de *magister peditum* en zou gewoon terug naar het hof moeten gaan als hij deze opdracht weigerde. Dit zou natuurlijk niet goed onthaald worden bij Constantius als hij zag dat zijn bevelhebber bij hem was en niet aan het front. Ursicinus had immers zelf gezien bij Marcellus wat er zou gebeuren als hij zich niet hield aan de opdracht.

Szidat heeft op basis van Ammianus' gebruikte woordenschat een karakterschets van Sabinianus gemaakt en hier kunnen we toch wel enkele elementen uithalen die Ammianus mogelijk gebruikte om de nieuwe bevelhebber in het Oosten als schuldige aan te wijzen voor de fouten die gemaakt werden in 359. Sabinianus kwam uit de vermogende senatoriale klasse, maar Ammianus bestempelt hem niet als hebzuchtig, wat nochtans vaak over militaire commandanten werd gezegd volgens Szidat.⁶⁸⁹ Het gebruik van het woord *senex*, oftewel oude man, laat Szidat echter onbesproken.⁶⁹⁰ Ammianus had voor hetzelfde geld *vir* of andere neutralere woorden kunnen gebruiken, dus in hoeverre zou hij met het gebruik van *senex* de nadruk op de ouderdom van Sabinianus hebben willen leggen? Dit kan immers bijdragen aan zijn karakterschets van Sabinianus als een incompetent persoon door te suggereren dat hij veel te oud was voor deze belangrijke positie. Buiten Sabinianus onhebzuchtig te noemen, heeft Ammianus niet veel goeds te zeggen over deze *magister*. Hij ziet hem nog steeds als een typisch lid van een traditioneel senatoriale familie met de bijhorende opgeblazenheid.⁶⁹¹ Daarnaast vond Ammianus de *magister* onbekwaam. Dit laat Ammianus onder andere uitschijnen door met het woord *obscuritas* te suggereren dat Sabinianus bijna uit het niets *magister* is kunnen worden.⁶⁹² Dit staat in contrast met andere *magistri* die meestal verschillende functies hadden bekleed en doorheen de jaren waren gestegen in de hiërarchie. Toch vindt Szidat dat we niet ervan mogen uitgaan dat Ammianus zomaar de waarheid vertelt over de plotse aanstelling van Sabinianus. Hij houdt, zoals gezegd, de optie open dat Sabinianus hiervoor het ambt *comes rei militaris* of *comes domesticorum* heeft bekleed.⁶⁹³ Verder wordt Sabinianus als niet oorlogszuchtig en inactief beschreven, wat hem contrasteert met Ursicinus en hem opnieuw laat gelijken op andere senatoren.⁶⁹⁴

Een ander punt dat Ammianus indirect suggereert door een allegorie te gebruiken, is dat Sabinianus zijn ambt gekocht zou hebben. Dit weerlegt Szidat meteen door te zeggen dat het

---

⁶⁸⁸ Amm., 18.6.7.

⁶⁸⁹ Amm., 18.5.5; Szidat (1991), 494.

⁶⁹⁰ Amm., 18.5.5. In de reeks van de Jonge wordt eveneens niets gezegd over het woord *senex* wanneer deze karakterschets aangehaald wordt (de Jonge (1980), 132-33).

⁶⁹¹ Amm., 18.6.7; Szidat (1991), 494.

⁶⁹² Amm., 18.5.5; Szidat (1991), 495.

⁶⁹³ Szidat (1991), 495.

⁶⁹⁴ Szidat (1991), 496.

hoogste militaire ambt niet te koop is en door het niet direct in zijn werk te schrijven, vermoedt Szidat dat dit helemaal niet het geval geweest was.⁶⁹⁵ De passage waarin Ammianus dit doet, is inderdaad heel subtiel.⁶⁹⁶ Bij Ammianus' beschrijving van Sabinianus moeten we dus opletten.

Als we nadenken over het tijdstip en de plaats van Sabinianus' aanstelling, dan roept Ammianus' beschrijving van Sabinianus' plotse aanstelling toch wel enkele vragen op. Constantius vertrok in 359 vanuit Illyricum naar het oostelijke deel van het Rijk om zijn aandacht op een confrontatie met de Perzen te richten. Het zou een heel slechte tactische keuze zijn geweest om iemand uit het niets deze positie te geven, zeker wanneer de keizer weet dat er gevechten gaat worden in dat deel van het Rijk. De Perzen waren daarbij ook niet de minste tegenstander dus ervaring zou welkom zijn, iets wat Ammianus zelf duidelijk maakt in waarom hij vindt dat Ursicinus aangesteld had moeten blijven als *magister equitum*.⁶⁹⁷ De invloed van anderen aan de keizerlijke hofhouding lijkt me in het scenario van deze plotse aanstelling eveneens zeer onwaarschijnlijk. Als iemand zo lang, en liefst ook zo veel mogelijk, invloed op de keizer wilt hebben, dan vermijd je om zulke risicovolle aanstellingen door te voeren. Mocht die persoon het niet goed doen dan is niet alleen zijn, maar eveneens je eigen positie in gevaar.

Voortbouwend op een opmerking van Hoepffner, kunnen we misschien verklaren waarom Ursicinus gekozen werd tot *magister peditum*. Hij stelde vast dat tijdens Constantius' alleenheerschappij enkel de verschillende *magistri peditum* werden uitgestuurd op individuele campagnes en missies, terwijl de *magister equitum* altijd in Constantius' buurt verbleef.⁶⁹⁸ Misschien dat Ursicinus als *magister peditum* werd aangesteld niet alleen omdat Constantius een vervanger zocht, maar om hem ook sowieso terug naar het Oosten en eventueel andere regio's te sturen met extra troepen. Constantius kan hem net zoals in 354 hebben willen terugroepen naar het hof om te overleggen wat best te doen tegen de Perzen en dus Sabinianus als vervanger te sturen naar het Oosten. Misschien dat Constantius nu opteerde voor een *magister* en geen *comes* omdat het hier om een veel grotere Perzische dreiging ging dan in 354. Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat Constantius op dat moment al dacht om in de toekomst terug naar het Oosten te gaan met zijn hof waardoor Ursicinus automatisch terugkeerde naar het Oosten.

3.20. De Perzische campagne van 359 en het onderzoek naar de val van Amida

Ursicinus wou zo snel mogelijk naar Nisibis teruggaan omdat ze van verkenners en deserteurs vernamen dat de Perzen zich in sneltempo opmaakten voor de aanstaande campagne. Daar aangekomen begonnen ze onmiddellijk met de voorbereidingen voor als de Perzen de stad terug zouden belegeren.⁶⁹⁹ Terwijl zij deze voorbereidingen maakten, gebeurde het volgende:

---

⁶⁹⁵ Szidat (1991), 496-97.

⁶⁹⁶ Amm., 18.5.6.

⁶⁹⁷ Amm., 18.6.1.

⁶⁹⁸ Hoepffner (1974), 191.

⁶⁹⁹ Amm., 18.6.8-9.

“... fumus micantesque ignes assidue a Tigride per Castra Maurorum et Sisara et collimitia reliqua, ad usque civitatem continui perlucebant, solito crebriores, erupisse hostium vastatorias manus superato flumine permonstrantes.”⁷⁰⁰

Vanuit de stad konden de inwoners verschillende branden zien uit de regio die volgens Ammianus de plunderende bendes waren die door het Perzisch leger waren vooruitgestuurd.⁷⁰¹ Dit was voor Ursicinus en zijn gezelschap het teken om te vertrekken want ze wilden niet tegengehouden worden door Perzische wegblokkades.⁷⁰² Het was dus de intentie van Ursicinus om niet tijdens de belegering van de stad aanwezig te zijn. Gaat het hier om een tactisch manoeuvre omdat eenmaal ingesloten de bevelhebber niets meer voor de rest van de regio kon doen? Of had Ursicinus schrik en wilde hij zelf geen belegering meemaken? Daarnaast lijkt de Perzische tactiek die Ammianus beschrijft niet heel slim. Plunderende bendes vooruitsturen om alles in brand te steken, zou immers de voedselvoorraden verwoesten en elk extra eten is welkom voor een leger, zeker als de Perzen een belegering gepland hadden in de buurt. Daarom denk ik dat indien het geen gewone plundersaars waren, we deze actie moeten beschouwen als een afleidingsmanoeuvre waar Ursicinus is ingetrapt. Zo ging Sapor met zijn legermacht meteen voorbij Nisibis en maakt Ammianus verder geen melding over ontwikkelingen aan deze stad.⁷⁰³ In de volgende campagne van de Perzen het jaar daarna zien we dat de Perzische koning Nisibis opnieuw links liet liggen.⁷⁰⁴ De verwijzingen van Ammianus die moeten uitwijzen dat het wel degelijk een onderdeel van de Perzische strategie was om de stad te plunderen komen daarbij in twijfelachtige passages voor. Ammianus spreekt in bovenstaande passage duidelijk over plundersaars (*vastatorias*) die hij verbindt met de vijand (*hostium*). Ammianus geeft toe dat branden ook bij plundersaars horen, maar dat dit nu onmogelijk enkel van hen kon zijn want het waren er meer dan normaal (*solito crebriores*).

Wanneer de groep de stad verlaat, komen ze onderweg een achtergelaten jongetje tegen. Ammianus krijgt de opdracht om hem terug in veiligheid naar de stad te brengen.⁷⁰⁵ Hij kan het kind veilig afzetten en verschaft nog informatie over de situatie op dat moment:

“... circumvallato murorum ambitu praedatores vagabantur. Et quia me obsidionales aerumnae terrebant, ...”⁷⁰⁶

Ammianus laat hier duidelijk merken dat hij schrik heeft van een belegering maar hij ziet enkel nog maar de beginsels van een omwalling gemaakt worden.⁷⁰⁷ Als er al een wal rond heel de stad lag, was dit toch wel heel snel en was het daarbij onmogelijk geweest om nog tot aan een poort te geraken. Net zoals met het beschrijven van de plundersaars als een onderdeel van het Perzisch leger en het aantal branden, kan Ammianus dit zo hebben geschreven om te bewijzen dat ze ervan overtuigd waren dat dit een heuse belegering ging worden door wat ze zagen en het dus bij het rechte eind hadden.

Na zijn opdracht te volbrengen, beweert Ammianus dat hij nipt kon ontsnappen aan de Perzen en dat dit eveneens het geval was geweest voor Ursicinus.⁷⁰⁸ Ammianus kwam voorbij een

---

⁷⁰⁰ Amm., 18.6.9.

⁷⁰¹ Amm., 18.6.9.

⁷⁰² Amm., 18.6.10.

⁷⁰³ Amm., 18.7.8.

⁷⁰⁴ Amm., 20.7.1.

⁷⁰⁵ Amm., 18.6.10.

⁷⁰⁶ Amm., 18.6.10-11.

⁷⁰⁷ Amm., 18.6.10.

⁷⁰⁸ Amm., 18.6.11-12.

groep Perzen die een dienaar van iemand uit het Romeins gezelschap hadden weten te vangen. Net op dat moment zou de dienaar hebben gezegd dat Ursicinus recent de stad was uitgekomen en richting het Izalagebergte was gereden, waarop diezelfde Perzische groep Ammianus achtervolgde.⁷⁰⁹ Die reed naar het slecht onderhouden fort Amudis om tezamen met de rest van de groep die daar al was, op een spectaculaire manier te vluchten naar Meiacarire.⁷¹⁰ Hier vonden ze een Perzische spion die hen uiteindelijk vertelde dat Nisibis wel degelijk werd aangevallen op bevel van Perzische officiers en hij deelde alles wat hij nog wist van de vijandelijke plannen.⁷¹¹ Na hem te vermoorden, vertrok het gezelschap richting Amida.⁷¹² Daar aangekomen, ontvingen ze een bericht van Procopius, die als onderhandelaar naar Sapor's hof was gestuurd, en vertelde dat de Perzische koning de rivieren Anzaba en Tigris had overgestoken met als doel het hele Oosten te onderwerpen.⁷¹³ Hierop volgt een intermezzo waarin Ammianus zelf moet gaan kijken naar de vorderingen van de vijand.⁷¹⁴ Dit moet volgens Weisweiler wederom geïnterpreteerd worden als een tentoonstelling van literaire kwaliteiten en de schrijver die de lezers laat beslissen welke versie van de gebeurtenissen ze willen geloven.⁷¹⁵ Ammianus zou zelf gezien hebben hoe de Perzische hoofdlegermacht de Anzabas ging oversteken, wat natuurlijk niet overeenkomt met Procopius' bericht.⁷¹⁶

Door het bericht van Procopius besloot Ursicinus om een boodschapper naar de *dux Mesopotamiae* en de provinciegouverneur te sturen. De bevolking moest naar veilige plaatsen gebracht worden, met een nadruk bij Ammianus op de bevolking van Carrhae, en alle velden moesten in brand gestoken worden zodat er niets van voedsel te vinden was voor de Perzen tussen de oevers van de Tigris en Eufraat.⁷¹⁷ Aan de andere kant van de Eufraat werden verschillende constructies gebouwd om de Perzen schade te berokken tijdens hun overtocht.⁷¹⁸ Uit Ammianus' verhaal blijkt tot dusver dat Ursicinus in deze regio nog steeds een heel grote bewegingsvrijheid had en ingrijpende bevelen kon uitdelen die gevolgd werden. Enerzijds toont dit dat de bevelhebber nog steeds autoriteit had in deze regio in tegenstelling tot wat Ammianus beweerde.⁷¹⁹ Anderzijds is dit een voorbeeld van de grote mate autonomie die een bevelhebber kon krijgen tijdens een missie. Constantius was niet in de buurt dus hij vertrouwde zijn bevelhebbers om te reageren op de situatie. Drastische maatregelen zoals beslissingen over het in brand steken van hele regio's werden aan hun toevertrouwd. Natuurlijk moest dit een goede reden hebben en voor succes zorgen want anders zouden er consequenties kunnen volgen, zoals zal blijken. De bevelen aan de *dux Mesopotamiae* maken daarbij duidelijk dat Ursicinus zich boven deze officier bevond. Jones zei eerder dat we pas na 360 bewijzen vinden voor deze onderlinge hiërarchie en we niet weten of dit al bestond vanaf

---

⁷⁰⁹ Amm., 18.6.12.

⁷¹⁰ Amm., 18.6.13-16. De groep zou aan de Perzen ontsnapt zijn door in de nacht, terwijl ze zich op een open vlakte bevonden en het volle maan was, een lantaarn vast te binden aan een paard en het dier de andere kant op te sturen (Amm., 18.6.15).

⁷¹¹ Amm., 18.6.16.

⁷¹² Amm., 18.6.16-17.

⁷¹³ Amm., 18.6.17-19.

⁷¹⁴ Amm., 18.6.20-18.7.2.

⁷¹⁵ Weisweiler (2015), 115-21. Blockley heeft geprobeerd het bericht te ontcijferen en heeft daaruit afgeleid dat de Perzische koning meteen naar Syrië wilde trekken omdat dit naast Mesopotamië ligt en de meest vruchtbare regio in het Oosten was (Blockley (1986), 63-5). Dit is geen slechte redenering, maar desalniettemin zegt Ammianus gewoon het Oosten zonder een specifiekere regio en kunnen we dit nergens anders aan aftoetsen (Amm. 18.6.19). Daarnaast geeft Blockley toe dat dit raadsel even goed een verzinsel van Ammianus kan zijn (Blockley (1986), 465).

⁷¹⁶ Amm., 18.7.1.

⁷¹⁷ Amm., 18.7.3-4.

⁷¹⁸ Amm., 18.7.6.

⁷¹⁹ Amm., 18.6.5.

het ontstaan van de *magister equitum/peditum*.⁷²⁰ Ammianus geeft ons hier echter het bewijs dat tijdens Constantius' alleenheerschappij dit ook al het geval was.

Ondanks deze maatregelen, ging Sapor toch noordwaarts richting Bebase, waarbij de troepenmacht gewoon langs Nisibis ging. In de buurt van Bebase was de Eufraat echter overgestroomd waardoor ze de rivier niet door konden en de Perzen besloten om nog meer noordwaarts te gaan, in de buurt van Amida.⁷²¹ Blockley denkt echter dat Ammianus dit als excuus heeft uitgevonden en dat de Perzen sowieso naar het noorden wilden gaan.⁷²² Ursicinus was op dat moment in Amida. Toen hij dit hoorde, wilde hij vertrekken om de bruggen over de rivieren Zeugma en Capersana te vernietigen en werd hij verrast door een grote voorhoede van 20.000 Perzische troepen wanneer hij de stad verliet om richting Samosata te gaan.⁷²³ Die bruggen werden echter niet goed bewaakt waardoor een groot aantal soldaten ongezien langs deze bruggen konden passeren en zich ophield in de heuvels rond Amida.⁷²⁴ De Perzische troepen konden het gezelschap omsingelen, waardoor ze ervoor kozen om uit elkaar te vluchten.⁷²⁵ Ursicinus kon vluchten naar het Taurusgebergte, terwijl Ammianus terug naar Amida was gegaan.⁷²⁶ Het duurde nog drie dagen voordat de hoofdmacht van de Perzen arriveerde.⁷²⁷ Dat Ursicinus verrast werd door troepen en niet op tijd bij de brug geraakte, is toch opvallend. Zeker op dit moment moeten er regelmatig boodschappers en verkenners in de regio alles in de gaten hebben gehouden. Onderweg naar Amida zouden ze dan ook de troepen die in de buurt van de bruggen de wacht hielden, moeten voorbijgaan en hen attent maken op het mogelijke gevaar.

Wat in Ammianus' narratief een heel belangrijke factor is in het binnenvallen van de Perzen, is het overlopen van Antoninus, een vroegere handelaar die zich ondertussen had opgewerkt tot een *protector* onder de *dux Mesopotamiae* in een militaire carrière.⁷²⁸ Libanius refereert ook kort naar hem in één van zijn redevoeringen, dus we kunnen ervan uitgaan dat hij geen verzinsel van Ammianus is.⁷²⁹ Antoninus werd geplaagd door schuldeisers waardoor hij besloot om naar de Perzen te vluchten. Voor hij vertrok, verzamelde hij extra informatie over de verschillende troepen in het Rijk om zijn waarde aan de Perzen te bewijzen.⁷³⁰ Daaruit bleek ook dat het merendeel van de troepen van het Oosten, zich in Illyricum ophield volgens Ammianus voor belangrijke zaken.⁷³¹ Deze uitspraak maakt het nog opvallender dat de cavalerietroepen die de Perzen niet hadden opgemerkt later in zijn werk uit Illyricum kwamen.⁷³²

Volgens Ammianus kon Antoninus de Perzische koning nog enthousiaster maken voor een campagne dat jaar.⁷³³ Door zijn terreinkennis had hij een belangrijk aandeel tijdens de Perzische campagne door de Perzen over andere routes te sturen dan de gebruikelijke of

---

⁷²⁰ Jones (1964), 100.

⁷²¹ Amm., 18.7.8-10; 18.10-2.

⁷²² Blockley (1988), 258.

⁷²³ Amm., 18.8.1; 18.8.4.

⁷²⁴ Amm., 18.8.2-3.

⁷²⁵ Amm., 18.8.7-8.

⁷²⁶ Amm., 18.8.9-11.

⁷²⁷ Amm., 19.1.1.

⁷²⁸ Amm., 18.5.1.

⁷²⁹ Lib., *Or.*, 12.74.

⁷³⁰ Amm., 18.5.1.

⁷³¹ Amm., 18.5.2.

⁷³² Amm., 18.8.2-3.

⁷³³ Amm., 18.5.8.

diegene die Ammianus verwachtte.⁷³⁴ Hierdoor kwam het Perzische leger langs Amida, maar het was aanvankelijk niet de bedoeling om een belegering te starten als we Ammianus moeten geloven.⁷³⁵ Doordat de Romeinen echter één van de zonen van een Perzische koning vermoordden, wilden de Perzen wraak nemen en begonnen ze toch met de belegering van de stad Amida.⁷³⁶ Deze belegering zou uiteindelijk 73 dagen duren met het resultaat dat heel de stad met de grond gelijk werd gemaakt.⁷³⁷ Heel deze tijd was Ammianus aanwezig in de stad zonder zijn superieur en kwamen er geen Romeinse versterkingen onder leiding van Ursicinus of Sabinianus. Doordat de belegering zo lang had geduurd, moesten de Perzen hun campagne wel al beëindigen en gingen ze terug naar hun rijk met de buit uit de streek.⁷³⁸

Waar Ursicinus uithing deze periode kunnen we niet met zekerheid zeggen. Ammianus vluchtte naar Melitina waar hij een officier tegenkwam.⁷³⁹ Het kan zijn dat dit een verwijzing naar Ursicinus is, al lijkt dit toch wel raar dat Ammianus dan niet gewoon naar zijn superieur verwijst op één van de manieren zoals hij doorheen heel zijn werk deed. Mocht dit toch naar de bevelhebber verwijzen, dan denkt Blockley dat Ursicinus verwachtte dat de Perzen de Eufraat nog meer stroomopwaarts zouden volgen en hij dus noordelijker de verdediging aan het voorbereiden was.⁷⁴⁰

Sabinianus zou heel de tijd in Edessa zijn gebleven, net geen 200 km ten zuidwesten van de belegerde stad. Tijdens de belegering van Amida, zou Ursicinus gevraagd hebben aan Sabinianus om met de lichtgewapende infanterie via alle verschillende wegen naar Amida te gaan en 's nachts de verschillende wachtposten aan te vallen om ten minste de aandacht van de belegering af te kunnen leiden.⁷⁴¹ Sabinianus weigerde dit te doen omdat dit volgens hem gevaarlijk was:

“Quibus Sabinianus renitebatur ut noxiis, palam quidem litteras imperiales praetendens, intacto ubique milite, quicquid geri potuisset impleri debere aperte iubentes, clam vero corde altissimo retinens, saepe in comitatu sibi mandatum, ut amplam omnem adipiscendae laudis decessori suo ardenti studio gloriae circumcideret, etiam ex re publica processuram. Adeo vel cum exitio provinciarum festinabatur, ne bellicosus homo memorabilis alicuius facinori auctor nuntiaretur aut socius.”⁷⁴²

Naargelang de Perzische overmacht in aantal soldaten is het niet zo verbazend dat Sabinianus dit niet wilde doen. Als zij ook verloren, waren er nog minder soldaten in het Oosten om het tegen de Perzen op te nemen, die hier dan hun voordeel konden uithalen door nog meer landinwaarts te trekken. Daarnaast was het onmogelijk om met de belegerden te communiceren dus konden zij de aanvallende Romeinse troepen 's nachts ook niet bijstaan. Wanneer ze doorhadden wat er gebeurde, zou het misschien al te laat zijn om nog een relevante bijdrage te leveren. Toch maakt Ammianus, zoals uit bovenstaande passage blijkt, van Sabinianus een lafaard door te zeggen dat hij zich verborg achter zogezegde instructies van de keizer die zei dat de bevelhebber mocht doen wat hij kon zolang hij geen verliezen

---

⁷³⁴ Amm., 18.7.10.

⁷³⁵ Amm., 18.10.1; 19.1.6.

⁷³⁶ Amm., 19.1.7; 19.2.1.

⁷³⁷ Amm., 19.9.2; 19.9.9.

⁷³⁸ Amm., 19.9.1.

⁷³⁹ Amm., 19.8.12.

⁷⁴⁰ Blockley (1988), 254.

⁷⁴¹ Amm., 19.3.1.

⁷⁴² Amm., 19.3.2-3.

leed.⁷⁴³ De instructies van de keizer waren volgens de schrijver eigenlijk de instructies die Sabinianus voor zijn vertrek aan het hof had gekregen, waarmee Ammianus waarschijnlijk verwijst naar de intriganten aan het hof.⁷⁴⁴ Ammianus beschuldigt hen dat ze bereid waren om provincies helemaal te laten vernietigen zolang Ursicinus maar niet in een goed daglicht kwam.⁷⁴⁵

Toen Ursicinus terug aan het hof was, eind 359 of begin 360, werd hij beschuldigd van verschillende dingen, die waarschijnlijk gerelateerd waren aan de val van Amida. Constantius stelde Arbitio en de *magister officiorum* Florentius rond dezelfde tijd aan om de val van deze stad te onderzoeken.⁷⁴⁶ Dit is dus de tweede keer dat Arbitio de opdracht kreeg om een belangrijk onderzoek te voeren in verband met het leger. Ammianus zegt dat Constantius opnieuw geleid werd door deze geheime klachten en daarom dit onderzoek beval.⁷⁴⁷ Hoewel de schrijver Constantius hier als goedgegelovig wil afschilderen, was Constantius' actie allesbehalve slecht of op goedgegelovigheid gebaseerd. Amida was een belangrijke en heel strategisch gelegen stad in het Oosten aan de grens met de Perzen.⁷⁴⁸ Dit blijkt tevens uit de investeringen die Constantius had gedaan in het verleden om deze stad beter te versterken.⁷⁴⁹ Dat de stad verwoest werd, was dus een serieuze opdoffer voor de Romeinen. Om op dat moment een onderzoek te voeren om te zien waar het fout liep, laat niet alleen toe om de verantwoordelijken op het matje te roepen, maar ook om hier uit te leren met het oog op de toekomst.

Ammianus maakt zich druk over hoe het onderzoek verliep:

*“Quibus apertas probabilesque refutantibus causas, veritisque ne offenderetur Eusebius, cubiculi tunc praepositus, si documenta suscepissent perspicue demonstrantia, Sabiniani pertinaci ignavia haec accidisse, quae contigerunt, a veritate detorti, inania quaedam, longaeque a negotio distantia, scrutabantur.”*⁷⁵⁰

Volgens hem wilden Arbitio en Florentius Sabinianus niet als schuldige aanwijzen uit schrik voor Eusebius.⁷⁵¹ Dat Arbitio schrik moest hebben van Eusebius klinkt vreemd. Zij hadden al samen opdrachten uitgevoerd en Ammianus koppelt hen altijd samen qua karakter en ambities. Ammianus suggereert daarbij een link tussen Eusebius en Sabinianus. Indien Sabinianus zijn post had verkregen dankzij Eusebius, zien we hier wel een voorbeeld van patronage aan het hof en van invloed in het bevelhebberschap van buitenstaanders. Zou Arbitio deze link tussen beide personen dan niet gebruikt hebben om één van de meest invloedrijke personen aan het hof in aanzien te laten dalen? Volgens Ammianus' eerder aangehaalde beschrijving van de bevelhebber probeerde hij namelijk zich van iedereen te ontdoen die een bedreiging voor zijn positie betekende.⁷⁵² De link tussen Sabinianus en Eusebius kan wel verklaren waarom Constantius Eusebius niet selecteerde om het onderzoek te voeren zoals hij in verband met Gallus wel had gedaan. Hierdoor kunnen we zeker niet

---

⁷⁴³ Amm., 19.3.2.

⁷⁴⁴ Amm., 19.3.2.

⁷⁴⁵ Amm., 19.3.3.

⁷⁴⁶ Amm., 20.2.1-2.

⁷⁴⁷ Amm., 21.2.2.

⁷⁴⁸ Amm., 18.9.2.

⁷⁴⁹ Amm., 18.9.1.

⁷⁵⁰ Amm., 20.2.3.

⁷⁵¹ Amm., 20.2.3.

⁷⁵² Amm., 15.2.4.

spreken van een onderzoek gebaseerd op goedgelovigheid, maar van één waar heel goed is over nagedacht.

Blockley merkte echter enkele zaken op uit Ammianus' narratief waaruit blijkt dat Ursicinus toch wel verantwoordelijk kan worden gehouden voor het verlies van Amida.⁷⁵³ Ursicinus zorgde niet voor extra versterkingen aan Amida's verdediging, liet een markt doorgaan in de stad en hij gaf geen bevel om de rijpe oogst binnen te halen of te vernietigen.⁷⁵⁴ Deze fouten gebeurden volgens Blockley omdat Ursicinus, en misschien ook Sabinianus, ervan uitging dat de Perzen meteen zouden doorstoten naar Syrië.⁷⁵⁵ Mogelijk dacht de bevelhebber dat als de bruggen vernietigd waren, deze regio veilig was voor Perzische invallen en hij daarom niet beval om net zoals in Mesopotamië alles in brand te steken.

Dat Ursicinus niet beseftte dat de Perzen een andere richting uitgingen, blijkt uit het feit dat de bevelhebber naar Amida was gegaan en zelf verrast werd toen de Perzen hem aanvielen toen hij uit de stad was vertrokken om naar Samosata te gaan.⁷⁵⁶ Daarnaast hadden zijn verkenners niet gemerkt dat er 20.000 troepen onderweg waren naar Amida, die hen hadden kunnen voorbijsteken zonder dat zij dit doorhadden.⁷⁵⁷ Ammianus wil ook de indruk wekken dat er amper troepen waren en geen onder Ursicinus' bevel. Toch waren er in Amida, zoals de schrijver zelf vermeldt, buiten het gebruikelijke legioen nog veel andere troepen extra gestationeerd, namelijk zes legioenen en verschillende ruitrijafdelingen.⁷⁵⁸ Daarnaast waren de cavalerietroepen die de Perzische troepen niet hadden gespot van Illyricum.⁷⁵⁹ Dus in tegenstelling tot hoe Ammianus het wil laten uitschijnen, waren er wel degelijk extra troepen naar het Oosten gestuurd door Constantius om de Perzische aanval op te kunnen vangen.

We kunnen dus wel enkele aanwijzingen vinden waar Ursicinus fouten heeft gemaakt. Dit komt tevens veel realistischer over als reden dan de commentaar die de bevelhebber tegen Constantius zei. Volgens Ammianus waarschuwde Ursicinus de keizer dat indien hij zich niet van de eunuchen onttreedt en zelf het onderzoek zou leiden, Mesopotamië verloren zou gaan ook als de keizer zelf aanwezig zou zijn tijdens de campagne.⁷⁶⁰ Dit kon de keizer zagezegd niet verdragen waarop hij Ursicinus ontsloeg en Agilo als vervanger aanstelde.⁷⁶¹ Michael Hanaghans analyse lijkt dus correct waarbij de focus ligt op het metaliteraire waarbij de inhoud van Ursicinus' commentaar onder meer dient om het contrast tussen Constantius en Julianus te benadrukken en de nakende open confrontatie tussen de neven.⁷⁶² Daarnaast merkt Hanaghan op dat hoewel Ammianus Eusebius altijd als een intrigant tegen Ursicinus afbeeldde, Ursicinus geen weet had hiervan op het moment van de gebeurtenissen. Tot deze

---

⁷⁵³ Blockley (1988), 256. Blockley's verklaring is dus helemaal tegenovergesteld aan die van Sidéris. Die dacht dat we Ursicinus' val kunnen zien als gevolg van de machtspeletjes aan het hof en het kopen van posities. Met de zoektocht naar een nieuwe *magister peditum* na Barbatio's executie probeerden verschillende personen zo gunstig mogelijk te staan bij Eusebius. Ursicinus zou echter de positie hebben gekregen zonder hulp van de eunuch en dat zou laatstgenoemde heel moeilijk hebben kunnen verdragen want dit was een heel belangrijke positie die hierdoor aan zijn invloed ontsnapte. Volgens Sidéris is dit het moment in Ursicinus' carrière dat de verschillende eunuchen zich tegen hem keerden (Sidéris (2000), 689-90).

⁷⁵⁴ Amm., 18.8.13; 19.2.2; Blockley (1988), 256.

⁷⁵⁵ Blockley (1986), 63-4; Blockley (1988), 255-56.

⁷⁵⁶ Amm., 18.8.4.

⁷⁵⁷ Blockley (1988), 254.

⁷⁵⁸ Amm., 18.9.3-4.

⁷⁵⁹ Amm., 18.8.2-3.

⁷⁶⁰ Amm., 20.2.4.

⁷⁶¹ Amm., 20.2.5.

⁷⁶² Hanaghan (2018), 115. Zo ziet Hanaghan ook de uitweiding over kometen meteen na Ursicinus' uitbarsting als iets dat de uitroeping van Julianus als keizer voorspelt, wat in Ammianus' narratief net na deze uitweiding plaatsvindt (Hanaghan (2018), 124; 128).

uitbarsting tegenover Constantius over de eunuchen, had Ursicinus nooit iets gezegd of gedaan tegenover Eusebius, wat hij misschien wel gedaan zou hebben als hij dit vroeger wist.⁷⁶³

Dat Ursicinus dus duidelijk dingen kon beslissen, maar aan Sabinianus moest vragen om lichtgewapende troepen te sturen, kunnen we volgens Blockley terecht interpreteren als een gedeeld commando tussen Ursicinus en Sabinianus in het Oosten. Sabinianus bleef in Edessa om daar de troepen gereed te maken indien een Perzische aanval ten westen van de Eufraat zou plaatsvinden, terwijl Ursicinus het commando had over de verschillende forten aan de grensstreek, waar hij al jaren ervaring mee had.⁷⁶⁴

Ammianus vermeldt, misschien bewust, Sabinianus niet meer waardoor het moeilijk is om te achterhalen wat hij allemaal heeft gedaan. Daarom moeten we uitgaan van drie mogelijkheden. De eerste is dat Sabinianus gewoon aangesteld bleef tot het einde van Constantius' regering. In dat geval moest hij zorgen voor de verdediging van de regio tijdens de Perzische invallen in 360.⁷⁶⁵ Het jaar daarop kan hij ofwel aanwezig zijn geweest tijdens Constantius' campagne tegen de Perzen, ofwel kreeg hij de leiding over een aparte troepenmacht om het op een andere plek tegen de Perzen op te nemen in een offensieve of defensieve functie. Een tweede mogelijkheid is dat Sabinianus aangesteld bleef, maar tussen het einde van de campagne in 359 en Constantius' dood zelf stierf of uit zijn functie werd gezet door Constantius voor een andere reden dan de val van Amida. Een derde optie is al verkend door Blockley en kan een verregaande invloed hebben op de theorieën van het evolueren van het ambt van de verschillende *magistri equitum*. Hij formuleerde al de mogelijkheid dat zowel Ursicinus als Sabinianus door de onderzoekscommissie na de val van Amida afgezet werden.⁷⁶⁶ Als we van een continuïteit uitgaan, betekent dit dat er een nieuwe bevelhebber moet zijn aangesteld en Ammianus hem niet vermeld heeft. Wat meer waarschijnlijk lijkt gezien de evolutie of de context rond de verschillende regionale bevelhebbers onder Constantius, is dat er geen nieuwe bevelhebber voor het Oosten werd aangesteld.

Constantius was immers zelf naar het Oosten onderweg en bracht dus zijn twee bevelhebbers met zich mee. Dan was het niet nodig om nog eens een derde bevelhebber aan te stellen. Als we kijken naar de eerste benoemingen van de verschillende regionale bevelhebbers, was dit nooit om in al de verschillende Romeinse regio's iemand permanent in functie te hebben. Zo moeten we de bevelhebbers in het Oosten tijdens de burgeroorlog met Magnentius waarschijnlijk zien als verdedigers voor een mogelijke Perzische inval, tenminste als we hiervan uitgaan want de bronnen geven ons amper informatie over deze jaren. Pas met Julianus werd in Gallië een *magister* aangesteld voor een periode, Silvanus was eerder immers voor een langdurige missie als *magister peditum* naar deze regio gegaan. Omdat Julianus in deze regio permanent verbleef, was dit ook het geval voor de bevelhebber. Heel de tijd dat Constantius in Milaan en in Sirmium verbleef, was er geen bevelhebber voor deze regio omdat Constantius waarschijnlijk geen nood had hieraan omdat hij en zijn twee bevelhebbers had.

---

⁷⁶³ Hanaghan (2018), 126. Hanaghan heeft het hier vooral over de passage waarin Ammianus zegt dat Eusebius Ursicinus niet mocht omdat de bevelhebber zijn huis in Antiochië niet aan de eunuch wou afstaan en ervoor zorgde dat het vermogen van Eusebius vergrootte (Amm., 18.4.3). Indien Ursicinus wist dat Eusebius hem niet mocht, zou hij dit volgens Hanaghan wel hebben gegeven (Hanaghan (2018), 126). Het is maar de vraag of iemand met dergelijke rang zo snel zijn huis zou afstaan om geen tegenstanders te hebben en deze observatie misschien niet iets te kort door de bocht is.

⁷⁶⁴ Blockley (1988), 255.

⁷⁶⁵ Amm., 20.6.1.

⁷⁶⁶ Blockley (1988), 259.

Dus waarom zou hij vanuit die denkwijze iemand permanent aanstellen in de regio waar hij naartoe ging?⁷⁶⁷

Er is toch wel iets heel opvallend aan Ursicinus' carrière zoals geschetst door Ammianus doorheen zijn werk. In alle bewaarde boeken heeft Ammianus het niet één keer gehad over Ursicinus en hoe hij zich gedroeg tijdens een veldslag. In zijn werk ligt de focus veel meer op de beschuldigingen tegen zijn superieur. Hij plaatst Ursicinus wel in een regio waar gevochten werd, zoals in Gallië bij Julianus of in het Oosten tijdens de Perzische invallen, maar Ammianus zegt niets over Ursicinus' rol tijdens gevechten. In andere bronnen komt Ursicinus ook niet aan bod, dus het historisch onderzoek dat Ursicinus bestempelt als één van de meest ervaren en capabele bevelhebbers, kan dit enkel doen op basis van zijn dienstjaren onder Constantius. Een nieuwe blik over deze bevelhebber lijkt zich op te dringen.

In Ursicinus' carrière zien we wel duidelijk een beleid van Constantius. Al de verschillende opdrachten die Ursicinus heeft gekregen doorheen het Rijk, ziet Lee als een manier om een *magister* minder gevaarlijk te maken. Door een bevelhebber te verplaatsen in het Rijk werd hij immers van zijn legereenheden gescheiden.⁷⁶⁸ Constantius kan dit gedaan hebben om geen herhaling zoals met Magnentius te krijgen en kunnen we eerder op deze manier zien dan Ursicinus die telkens het slachtoffer was van paleisintriges.⁷⁶⁹ Een andere manier, zoals met Ursicinus en Marcellus gebeurde, was om een generaal van zijn post te zetten.⁷⁷⁰

3.21. Lupicinus in Brittannië en Julianus' uitroeping tot keizer

Brittannië had in 360 te maken met invallen van de Scotti en Picten, hoewel deze groepen een verdrag met Rome hadden. Julianus wilde zelf niet naar het eiland gaan omdat hij nog niet alle Alamannen onder controle had en liever Gallië niet zonder bestuur wilde achterlaten.⁷⁷¹ Daarom besloot hij om Lupicinus te sturen:

“Ire igitur ad haec ratione vel vi componenda, Lupicinum placuit, ea tempestate magistrum armorum, bellicosum sane et castrensium rei peritum, sed supercilium erigentem ut cornua, et de tragico (quod aiunt) cothurno strepentem, super quo diu ambigebatur, avarus esset potius an crudelis. Moto igitur velitari auxilio, Aerulis scilicet et Batavis, numerique Moesiacorum duobus, adulta hieme dux ante dictus Bononiam venit, quaesitisque navigiis, et omni imposito milite, observato flatu secundo ventorum, ad Rutupias sitas ex adverso defertur, petitque Lundinium, ut exinde suscepto pro rei qualitate consilio, festinaret ocius ad procinctum.”⁷⁷²

---

⁷⁶⁷ Deze redenering kan vanuit bepaalde opzichten doorgetrokken worden op Lupicinus' aanstelling en deze daarom pas in 360/361 te zien om Julianus na zijn uitroeping tot *Augustus* in het oog en zelfs tegen te houden, wanneer deze bevelhebber ook pas in Ammianus' werk verschijnt (Amm., 21.9.5). Toch wil dit onderzoek niet zo ver gaan. Constantius had nog maar net problemen met de Limiganten gehad, hoewel het jaar daarvoor leek dat alles opgelost was in het grensgebied van deze regio. De keizer kon toen snel reageren doordat hij in Sirmium verbleef. Vanuit het Oosten waar het jaar daarop dan nog eens een campagne tegen de Perzen zou plaatsvinden, was dit echter niet mogelijk. Daarom zal Constantius waarschijnlijk Lupicinus aangesteld hebben toen hij deze regio verliet.

⁷⁶⁸ Lee (2015), 112.

⁷⁶⁹ Lee (2015), 112-13.

⁷⁷⁰ Lee (2015), 114.

⁷⁷¹ Amm., 20.1.1.

⁷⁷² Amm., 20.1.2-3.

De bevelhebber kreeg van de *Caesar* het commando over de lichtbewapende hulptroepen, de Aeruli, Bataven en nog twee legerafdelingen Moesi. De invallen moeten toch indruk hebben gemaakt want Lupicinus zou naar Britannië overgestoken zijn in het midden van de winter vanuit Boulogne.⁷⁷³ Een mogelijke reden voor deze reactie kan het belang van Britannië zijn voor de invoer van graan in Gallië.⁷⁷⁴ Lupicinus kwam aan in Richborough waarna hij naar Londen ging om daar een plan op te stellen en de campagne te starten.⁷⁷⁵

Meer informatie geeft Ammianus niet over deze individuele campagne. Lupicinus kreeg dus de bevoegdheid om het probleem met de Scotti en Picten op te lossen, maar waarschijnlijk zal Lupicinus nog steeds rapporten hebben moeten schrijven naar Julianus om hem op de hoogte te houden. Natuurlijk zal hij afgelegen op het eiland zich wel iets meer hebben kunnen permitteren om bepaalde dingen uit de rapporten te laten, maar hij moest nog steeds zien dat hij geen al te grote uitschuivers maakte.

Of Lupicinus andere rapporten schreef voor Constantius op de hoogte te houden is niet zeker. Wanneer Constantius troepen vanuit Gallië wil krijgen om tegen de Perzen ten strijde te trekken, gaf hij aan Lupicinus de opdracht om de hulptroepen en eenheden van 300 man snel in gereedheid te brengen:

*“Et super auxiliariis et trecentenis, cogendis ocius proficisci, Lupicinus conventus est solus, transisse ad Britannias nondum compertus, de Scutariis autem et Gentilibus excerpere quemque promptissimum, et ipse perducere Sintula iubetur, Caesaris stabuli tunc tribunus.”*⁷⁷⁶

Uit Ammianus' verwoording blijkt dat Constantius nog niet wist dat Lupicinus in Britannië zat met een deel van de gevraagde hulptroepen, waardoor de bevelhebber Constantius' opdracht niet kon uitvoeren.⁷⁷⁷ Hieruit blijkt dat Julianus Constantius niet had geraadpleegd en op eigen houtje Lupicinus had uitgestuurd, iets wat misschien wel nodig was om snel te kunnen reageren. Door het ontbreken van een tijdsindicatie weten we ook niet of een boodschapper nog onderweg was om Constantius op de hoogte te brengen, of Julianus dit in zijn volgend rapport zou zetten, of dat Julianus Constantius gewoonweg niet op de hoogte wilde brengen. Constantius' opdracht maakt duidelijk dat een andere functie van de *magister* was om troepen voor te bereiden op het vertrek. Als de troepen op verschillende plaatsen verbleven, zal de *magister* waarschijnlijk zijn ondergeschikten hiervoor hebben ingeschakeld of boodschappers hebben gestuurd om hen te laten verzamelen.⁷⁷⁸

De pretoriaans prefect Florentius was deze periode in Viennes.⁷⁷⁹ Lupicinus zal daarom van de lokale verantwoordelijken hulp hebben gekregen voor de bevoorrading van het leger en andere logistieke zaken. Ammianus vertelt dat Julianus het moeilijk had toen Constantius de verschillende troepen wilde krijgen, maar de *Caesar* een deel van die troepen wilde behouden om tegen de Alamannen in te zetten en omdat hij ook wist dat de troepen vanuit het Barbaricum niet naar de andere kant van het Rijk wilden gaan. Door de afwezigheid van Lupicinus zou Julianus nog onzekerder zijn geweest.⁷⁸⁰ Lupicinus zou dus een belangrijk persoon zijn

---

⁷⁷³ Amm., 20.1.2-3. Elton zegt eveneens dat het moment waarop Lupicinus naar Britannië vertrok, aantoont dat het een noodgeval moet zijn geweest (Elton (1996), 247).

⁷⁷⁴ Amm., 18.2.3; Zos., 3.5.2.

⁷⁷⁵ Amm., 20.1.3.

⁷⁷⁶ Amm., 20.4.3.

⁷⁷⁷ Amm., 20.4.3.

⁷⁷⁸ Jones (1964), 637.

⁷⁷⁹ Amm., 20.4.6.

⁷⁸⁰ Amm., 20.4.6.

geweest om de keizer te helpen met bepaalde knopen door te hakken. Naast de bevelhebber wordt enkel Florentius nog beschreven als Julianus' adviseur.⁷⁸¹ Lupicinus en Florentius waren respectievelijk de hoogste in de militaire en civiele hiërarchie en dus heel belangrijk. Toch moeten we hier oppassen op de plek waar Ammianus dit in zijn werk zet. Het zou vreemd zijn mocht de *Caesar* slechts twee adviseurs hebben. Zo weten we dat in Ammianus' werk een belangrijke invloed wordt toegeschreven aan verschillende kamerheren. De schrijver zit hier in de aanloop naar het begin van Julianus' uitroeping tot keizer. Het lijkt eerder of Ammianus zijn lezers wil overtuigen dat wegens de afwezigheid van de bevelhebber en de prefect Julianus de proclamatie door zijn soldaten moest accepteren. Het is verleidelijk om de afwezigheid van Lupicinus en Florentius vanuit een ander perspectief te bekijken. Als Julianus, meer dan waarschijnlijk, gepland had om zich op te werpen als *Augustus* dan kan Julianus bewust de bevelhebber en pretoriaans prefect, beide immers aangesteld door Constantius, hebben uitgestuurd om van hen geen last te hebben op dat moment.

Wanneer Constantius het nieuws van Julianus verheffing tot *Augustus* hoorde, was hij niet blij.⁷⁸² Julianus schreef dat hij zijn neef enkel zou toelaten de pretoriaans prefect in zijn regio te benoemen, maar geen andere postjes.⁷⁸³ Hier ging de keizer niet mee akkoord en Constantius stelde voor elk van deze posities een nieuwe persoon aan. Ammianus vermeldt nu pas de nieuwe *magister equitum* Gomoarius voor deze regio, maar zegt daarbij dat Constantius hem al had aangesteld voordat hij op de hoogte was van Julianus' verheffing.⁷⁸⁴ Wat was de reden waarom Constantius Lupicinus dan wilde vervangen en waarom duikt hij nu pas op in Ammianus' narratief? Was de keizer niet blij dat hij naar Britannië was gegaan? Was hij kwaad omdat de bevelhebber niet kwam opdagen met zijn gevraagde hulptroepen indien hij niets wist van zijn verblijf in Britannië, of was het de bedoeling om bij zijn aankomst Gomoarius hem sowieso te laten aflossen en Lupicinus een andere opdracht te geven? Of vond Constantius dat Lupicinus hem niet genoeg op de hoogte hield?

Drinkwater meldt dat de relaties tussen Constantius en Julianus verslechterden tegen 359.⁷⁸⁵ Het is duidelijk dat de voorbije campagnes Julianus' acties diametraal stonden op Constantius' politiek in de Gallische regio en de aangrenzende gebieden in Drinkwaters visie op de gebeurtenissen. Zou Constantius nu pas lucht gekregen hebben van Julianus' praktijken door wat hij hoorde van andere mensen dan de officiële berichtmeldingen? Dat hij Julianus zo lang actief heeft laten zijn in deze regio is heel opvallend want de *Augustus* had Gallus veel sneller laten executeren in 354. Zou dit kunnen komen door de verschillende rapporten die Julianus en de bevelhebbers Severus en Lupicinus naar hem hadden gestuurd? Daarom dat Constantius misschien Gomoarius stuurde omdat hij zeker was van zijn loyaliteit en hem vertrouwde om de *Caesar* in te nemen. Een andere optie is dat Julianus alle berichten stuurde naar zijn neef en de bevelhebbers dit voor deze regio niet moesten doen. Dit kan verklaren waarom Julianus Lupicinus naar Britannië stuurde, omdat deze bevelhebber loyaler was aan

---

⁷⁸¹ Amm., 20.4.9. Uit deze passage blijkt wel degelijk dat Julianus beïnvloed kon worden of ten minste soms raad vroeg of luisterde naar bepaalde personen, ook al probeert Ammianus de *Caesar* zo niet af te beelden in zijn werk. Hanaghan haalt deze passage aan in zijn artikel, waarin hij dit contrast bespreekt dat Ammianus tussen Constantius en Julianus wil creëren, maar hij lijkt deze conclusie niet te maken dat dit net een zwakte in Ammianus' argumentatie is. Integendeel, hij ziet dit net als een voorbeeld waarin Julianus op eigen houtje beslissingen neemt, hoewel de passage duidelijk maakt dat hij dit noodgedwongen gedaan zou hebben in afwezigheid van zijn belangrijkste civiele magistraat en bevelhebber (Hanaghan (2018), 119).

⁷⁸² Amm., 20.9.2.

⁷⁸³ Amm., 20.8.14.

⁷⁸⁴ Amm., 20.9.5.

⁷⁸⁵ Drinkwater (2007a), 253.

Constantius dan zijn voorgangers, maar dat Constantius dit niet wist doordat hij geen rapporten moest schrijven.

Wat de reden voor vervanging ook was, Lupicinus was heel deze tijd nog steeds in Britannië. Julianus stuurde uit schrik voor tegenacties een *notarius* naar Boulogne om te verhinderen dat iemand kon oversteken en Lupicinus geen lucht kreeg van wat er allemaal gebeurde in Gallië.⁷⁸⁶ We weten niet of Julianus al meteen na zijn uitroeping tot *Augustus* verhinderde dat mensen de Noordzee konden oversteken of pas later want Ammianus vermeldt dit pas vrij laat in zijn werk. Op dit vlak moest Julianus echter snel reageren indien hij wilde dat Lupicinus geen problemen zou veroorzaken. Zijn plan lukte want Lupicinus kwam na het afronden van zijn opdracht aan in Gallië zonder dat hij van iets wist.⁷⁸⁷ We zien dus dat Julianus in Lupicinus een probleem zag en geen bondgenoot. Hier zal waarschijnlijk de reden zijn dat Lupicinus als het erop aankwam nog steeds zijn aanstelling aan Constantius te danken had en in hem nog steeds zijn hoogste superieur zag. Julianus zal door de samenwerking hebben gevoeld dat hij aan Lupicinus geen bondgenoot zou hebben gehad. Bij zijn aankomst werd Lupicinus gearresteerd en Julianus hield hem gevangen tijdens het hele conflict.⁷⁸⁸

Hoewel Ammianus al vroeger vermeldde dat Julianus bijna al zijn ondergeschikten zelf wilde aanstellen, komt het moment waarop Julianus deze personen koos pas veel later voor in Ammianus' verhaal. Pas nadat hij nog een campagne tegen enkele Alamannen had gevoerd en op het punt stond andere regio's binnen te gaan om naar Constantius te trekken, vermeldt Ammianus de nieuw gekozen officieren en magistraten.⁷⁸⁹ Julianus vertrouwde Gomoarius niet want hij zou in zijn positie als commandant van de Scutariërs Vetrano hebben verraden toen deze keizer was.⁷⁹⁰ Het zou heel raar zijn indien Julianus, wanneer hij *Augustus* was geworden, Gomoarius toch nog had ingezet tijdens zijn campagne. Op deze manier erkende hij dan dat Constantius nog steeds deze aanstellingen kon doen hoewel Julianus voordien had gezegd dat hij enkel pretoriaanse prefecten van Constantius zou accepteren.⁷⁹¹ Dit was ook de enige persoon die toegelaten werd tot de Gallische prefectuur toen Constantius allemaal nieuwe aanstellingen had gedaan in 360.⁷⁹² Op basis hiervan kunnen we zeggen dat Gomoarius misschien niet eens tot bij Julianus is geraakt en dus al zeker niet campagnes met hem heeft gevoerd in het begin van 361. Desondanks Gomoarius' afwezigheid in deze regio, bleef hij wel een bevelhebber voor Constantius. Vermoedelijk was dit omdat Constantius anders Julianus' *magister* als wettelijke bevelhebber erkende.

---

⁷⁸⁶ Amm., 20.9.9.

⁷⁸⁷ Amm., 20.9.9.

⁷⁸⁸ Jul., *Ep. Ath.*, 281A.

⁷⁸⁹ Amm., 21.8.1.

⁷⁹⁰ Amm., 21.8.1.

⁷⁹¹ Amm., 20.8.14. Woods denkt ook dat Gomoarius vroeger vervangen moet zijn geweest al bekijkt hij het vanuit een andere invalshoek. Strategisch zou het een heel domme zet zijn om Gomoarius bij de troepen te laten en hem daarna vrij naar Constantius te laten gaan. Op deze manier krijgt de tegenstander belangrijke info (Woods (2016), 183-84). Volgens Woods is het onmogelijk voor Gomoarius om in de lente van 361 vervangen te worden en op tijd heen en terug te zijn gegaan naar de Succipas voordat Julianus hier zou aankomen (Woods (2016), 183).

⁷⁹² Amm., 20.9.8.

3.22. Lucillianus gevangen door Julianus

Indien Lucillianus al vanaf eind 359 was aangesteld als *magister equitum*, had hij geen grootschalige campagnes moeten houden.⁷⁹³ Ammianus maakt geen melding van problemen met de Sarmaten of andere volkeren langs de Romeinse grens. Lucillianus zal dan in Sirmium of dichtbij in de regio gebleven zijn. Dit was een stad waar verschillende keizers, Constantius inbegrepen, hadden verbleven en Ammianus noemt deze stad nog steeds het hoofdkwartier van de regio.⁷⁹⁴ Ammianus spreekt voor het eerst over Lucillianus in de positie van *magister equitum* wanneer Julianus onderweg is vanuit Gallië naar Thrakië om voordeel te halen uit zijn snelheid om het tegen Constantius op te nemen. Lucillianus wordt hier tegenover de pretoriaanse prefecten Florentius en Taurus geplaatst. Als zij horen dat Julianus onderweg is, zouden zij gevlucht zijn. De bevelhebber bleef daarentegen en probeerde zoveel mogelijk troepen te verzamelen in Sirmium:

*“Levibus tamen indicis super Iuliani motu Lucillianus percitus comes, qui per illas regiones rem curabat ea tempestate castrensem, agensque apud Sirmium milites congregans, quos ex stationibus propinquis acciri celeritatis ratio permittebat, venturo resistere cogitabat.”*⁷⁹⁵

Julianus was echter heel snel op een plek, negentien mijl van Sirmium aangekomen, door gebruik te maken van de rivieren. Hij zou 's nachts van boord gegaan zijn en in diezelfde nacht troepen naar Sirmium gestuurd hebben. Lucillianus zou wakker geworden zijn van vreemde stemmen rond hem en zag toen dat hij omsingeld was door onbekende mensen.⁷⁹⁶ Dat Julianus' troepen op één nacht deze afstand zouden afleggen en zonder problemen de stad zouden zijn binnengedrongen, klinkt wel heel onwaarschijnlijk. Ofwel moeten ze gevechten zijn aangegaan om binnenin de stad en het gedeelte waar Lucillianus zich bevond te geraken, ofwel moeten ze hulp van binnenuit hebben gekregen. Elton beweert dat deze episode niet meer dan een misverstand was. De inwoners van de stad dachten volgens hem dat Constantius arriveerde doordat ze de titel *Augustus* hoorden en wilden hem binnenlaten.⁷⁹⁷ Alleszins, Lucillianus werd als krijgsgevangene meegenomen tot bij Julianus.⁷⁹⁸

Ammianus vertelt snel dat Julianus komaf had gemaakt met de bevelhebber.⁷⁹⁹ We weten uit het verdere verloop van de geschiedenis echter wel dat Lucillianus in 361 niet gedood werd.

---

⁷⁹³ Enßlin's redenering over Lucillianus kan niet meer gevolgd worden omwille van verschillende redenen (Enßlin (1931), 106). Hij schrijft aan Lucillianus al vanaf het begin van dit decennium de functie van *vicarius magistri* toe in het Oosten om Ursicinus te vervangen terwijl laatstgenoemde met Constantius tegen Magnentius vocht. Dit is gebaseerd op de al vermelde veronderstelling dat Ursicinus in 359 effectief al tien jaar de positie van *magister equitum* in het Oosten bekleedde. Wanneer Ursicinus terugkeerde zou Lucillianus, volgens Enßlin, als opvolger van Silvanus in Illyricum het bevel over de troepen overnemen, wat later automatisch evolueerde in de titel van *magister equitum et peditum* (Enßlin (1931), 106). De eerste reden waarom Enßlin's argumentatie niet overtuigend is, is omdat hij Silvanus de benoeming van *magister* in Illyricum geeft (Enßlin (1931), 106). Dit wordt in latere literatuur niet aangenomen en we hebben hier ook geen enkel bewijs voor in de bronnen. Enßlin vergeet daarbij dat Lucillianus de functie van *quasi comes domesticorum* had uitgeoefend en dat hij in 358 en voor een deel in 359 in Perzië zat als gezant van Constantius om een vriendschapsverdrag te regelen met Sapor (Amm., 17.14.3). Dit laatste ziet Demandt trouwens als de reden waarom Lucillianus zijn positie als *magister* kreeg (Demandt (1970), 575). Toen Constantius naar het Oosten trok, stelde hij voor Illyricum een *magister equitum* aan aangezien de voorbije jaren hier de bevelhebbers van zijn hof alles hadden geregeld. Als beloning voor de gevaarlijke onderneming naar Sapor zou Lucillianus dan deze positie hebben gekregen (Amm., 17.14.3; Demandt (1970), 575).

⁷⁹⁴ Amm., 21.9.5.

⁷⁹⁵ Amm., 21.9.4-5.

⁷⁹⁶ Amm., 21.9.6-7.

⁷⁹⁷ Elton (2018), 114.

⁷⁹⁸ Amm., 21.9.7.

⁷⁹⁹ Amm., 21.9.7.

In 363 stelde Jovianus, de opvolger van Julianus, hem terug aan als bevelhebber. Ammianus zegt hier nog bij dat Lucillianus een rustig leven leidde in de buurt van Sirmium op dat moment.⁸⁰⁰ Dit lijkt een aanwijzing dat Julianus hem vrij liet na Constantius' dood of al eerder wanneer hij verder naar het Oosten trok, al zal Lucillianus dan nog wel in de gaten gehouden zijn. Zonder leger was Lucillianus geen groot gevaar, maar Julianus zal het risico niet genomen hebben om een bevelhebber te laten gaan. Als hij toch naar Constantius wist te vluchten, had die er een ervaren bevelhebber bij.

3.23. Constantius aan de oostelijke grens

Constantius twijfelde in 361 of hij de stad Bezabde, na een mislukte belegering, nog eens zou belegeren vanwege haar strategische ligging, of voor een gewone campagne te gaan tegen de Perzische koning. Als hij Bezabde kon heroveren, was de oostgrens van het Rijk beter verdedigd wanneer hij tegen Julianus zou vechten, maar een belegering was heel intensief en hij wilde zijn soldaten sparen voor tegen Julianus. Sapor wachtte ondertussen met de Tigris over te steken, volgens Ammianus totdat hij gunstige voortekenen had gekregen.⁸⁰¹ Hoewel dit deel vanuit Constantius' perspectief wordt verhaald, is er een grote kans dat dit allemaal in overleg met onder andere de *magistri* Agilo en Arbitio werd besproken. Constantius beslist om zijn twee *magistri* vooruit te sturen met een groot deel van het leger om verschillende voorposten te maken aan de Romeinse kant van de Tigris. De bedoeling was om zo te weten waar en wanneer de Perzen de rivier zouden oversteken. De keizer had hen ook uitdrukkelijk het bevel gegeven om meteen terug te trekken wanneer de Perzen gingen oversteken.⁸⁰²

Agilo en Arbitio zouden desondanks bij Constantius hebben aangedrongen om meer soldaten naar hen te sturen:

*“Accersebatur autem a memoratis ducibus imperator assidue, orantibus ferri sibi suppetias. Testabantur enim se non nisi coactis in unum viribus cunctis, posse impetum regis ardentissimi sustinere.”*⁸⁰³

Ammianus schrijft dat ze vonden dat de enige manier om een Perzische aanval succesvol af te weren was om de troepen te verenigen op één punt.⁸⁰⁴ In deze situatie zien we twee bevelhebbers die proberen om samen de keizer te overtuigen te doen wat hen het beste lijkt. Erg gedetailleerd is Ammianus natuurlijk niet, maar de vraag is waarom de bevelhebbers meer troepen wilden hebben?

Hun opdracht luidde om, zodra de Perzen gingen oversteken, terug te keren naar de keizer dus zij moesten helemaal geen confrontatie opzoeken. Dachten de bevelhebbers dat een confrontatie met de Perzen aan de Tigris het beste was en wilden ze daarom dat het leger naar daar kwam? De laatste verblijfplaats van Constantius die we krijgen in Ammianus is immers Edessa.⁸⁰⁵ Het zou kunnen dat de generaals vreesden dat zij niet op tijd de stad zouden bereiken met hun leger of dat de Perzen tegen dan al verschillende richtingen waren op gegaan. Sapor had namelijk tijdens zijn campagne in 359 de Romeinen al eens op het

---

⁸⁰⁰ Amm., 25.8.9.

⁸⁰¹ Amm., 21.13.1-2.

⁸⁰² Amm., 21.13.3.

⁸⁰³ Amm., 21.13.5.

⁸⁰⁴ Amm., 21.13.5.

⁸⁰⁵ Amm., 21.7.7.

verkeerde been gezet door af te wijken van de gebruikelijke routes.⁸⁰⁶ Als de Romeinen hen meteen konden opvangen aan de grens konden ze al hun troepen inzetten. Daarbij weten we niet over welke afstand de verschillende voorposten waren opgesteld. Indien de troepen aan de rivier verspreid waren over aanzienlijke afstanden, kon het misschien beter zijn voor de Romeinen dat ze meer versterkingen hadden omdat sommige troepen mogelijk de Perzen niet zouden hebben kunnen ontlopen. Constantius lijkt niet te hebben toegegeven aan zijn generaals, maar uiteindelijk trok Sapor zich terug en vond er geen confrontatie plaats.⁸⁰⁷ Na dit bericht keerde Constantius terug naar Hiërapolis met al zijn troepen die hij extra had meegenomen voor de campagne.⁸⁰⁸

3.24. Constantius' voorbereidingen tegen Julianus

Constantius gaf, net voor het vertrek van de troepen in Hiërapolis om tegen Julianus te gaan vechten, Arbitio het bevel over de Lancearii, Mattiarii en afdelingen lichtgewapende troepen om voor hem uit te rijden.⁸⁰⁹ Gomoarius gaf hij dan weer het commando over de *laeti* waarmee hij de Succipas moest heroveren op Julianus' troepen. Constantius had dit commando aan Gomoarius gegeven omdat hij Julianus zou haten door hoe hij minachtend over hem had gedaan in Gallië.⁸¹⁰ Dit is een heel uitgekookte en weloverwogen zet van Constantius, waaruit zijn tactische inzichten blijken. Desondanks kunnen we niet met zekerheid zeggen of en voor hoe lang Gomoarius in Gallië bevelhebber is geweest onder Julianus.⁸¹¹ Of het een extra reden was om net Gomoarius te sturen is niet geweten, maar Nevitta, de *magister equitum* die Julianus initieel had aangesteld in plaats van Gomoarius, had de leiding over Julianus' troepen

---

⁸⁰⁶ Zie 3.20. De Perzische campagne van 359 en het onderzoek naar de val van Amida, 87-90.

⁸⁰⁷ Amm., 21.13.7.

⁸⁰⁸ Amm., 21.13.8.

⁸⁰⁹ Amm., 21.13.16.

⁸¹⁰ Amm., 21.13.16. Recent heeft Woods een theorie gepostuleerd die toch wel een impact kan hebben op zowel de chronologie van de gebeurtenissen tussen Julianus en Constantius als het ontstaan van de bevelhebbers in Illyricum hoewel Woods deze laatste conclusie niet heeft getrokken (Woods (2016), 175-91). Dit onderzoek kiest ervoor om deze theorie niet te volgen omdat, hoewel er goede argumenten inzitten, er evenveel tegenargumenten gegeven kunnen worden. Woods denkt dat Ammianus fout zit met een deel van de gebeurtenissen in 361. Zo moeten Arbitio en Gomoarius vroeger zijn vertrokken in het Oosten om het tegen Julianus op te nemen dan wanneer Ammianus dit vertelt (Woods (2016), 185). De bevelhebber die in Sirmium gevangen genomen werd, moet volgens Woods Arbitio zijn en niet Lucillianus (Woods (2016), 187-88). Laatstgenoemde was nog steeds een *comes* in Woods' theorie en liep over naar Julianus waardoor hij zo gemakkelijk Sirmium binnengeraakte. Ammianus verwijst in het begin inderdaad naar Lucillianus als *comes*, maar Ammianus gebruikt zoals gezegd niet altijd de exacte titels van een persoon en hij heeft al vaker naar een bevelhebber verwezen als een *comes* (Amm., 21.9.5). De titel van *magister equitum* die Woods naar Arbitio laat verwijzen omdat hij een *magister equitum* was aan het hof en dit dus beter past dan voor Lucillianus, is geen goed argument (Amm., 21.9.7; Woods (2016), 188). Zo verwijst Ammianus wel vaker naar een bevelhebber in een regio als een *magister equitum*. Arbitio zou zich snel overgegeven hebben en omdat de bevelhebber in deze periode goed met Julianus overeen leek te komen, zou dit hem zijn aanstelling voor het tribunaal in Chalcedon hebben opgeleverd ook al was hij een belangrijk figuur van Constantius (Woods (2016), 184). Waarom Agilo als andere bevelhebber eveneens een aanstelling voor dit tribunaal kreeg, legt Woods niet uit. Dit is dan zelfs nog opmerkelijker want in een ander artikel postuleerde Woods, hoewel Barlow en Brennan dit weerlegden, dat Agilo net zijn promotie tot bevelhebber had verdiend door zijn loyaliteit aan Constantius te tonen en weg te gaan bij Julianus rond de tijd dat hij zichzelf tot *Augustus* uitriep (Woods (1997), 274; Barlow en Brennan (2001), 246). Dat Ammianus niet de juiste gebeurtenissen weergeeft, is omdat hij niet wist dat dit gebeurd was volgens Woods (Woods (2016), 182). Als er dan wel confrontaties tussen Julianus' en Constantius' troepen plaatsvonden, zouden Julianus of Libanius dit toch vermeld hebben? Woods vermeldt enkel dat beiden aantonen dat Constantius zich wel al vroeger en beter had voorbereid dan Ammianus laat uitschijnen, maar zij zeggen nog niets over echte confrontaties (Lib., *Or.*, 12.62; Jul., *Ep. Ath.*, 286b; Woods (2016), 181) Tenslotte zegt Woods dus dat Lucillianus geen bevelhebber was, hoewel hij in de rest van zijn artikel deze titel geregeld vermeldt bij Lucillianus (Woods (2016), 188-89). Hij heeft in zijn artikel echter niet de link gelegd dat indien Lucillianus geen bevelhebber was, er tijdens Constantius' regeerperiode nooit een bevelhebber in deze streek is geweest.

⁸¹¹ Zie 3.21. Lupicinus in Brittannië en Julianus' uitroeping tot keizer, 96-7.

in de Succipas gekregen.⁸¹² Over Agilo zegt Ammianus niets. Dit kan zijn omdat Agilo tijdens de tocht gewoon in het bijzijn van Constantius was en op dat moment nog geen aparte troepen moest leiden. Zolang de troepen door nog geen veroverd terrein door Julianus moesten komen en geen hinderlagen konden verwachten, moest er nog geen grote legermacht de achterhoede bewaken. Niet veel later na de voorbereidingen om tegen Julianus ten strijde te trekken, stierf Constantius waardoor de verschillende legers het niet tegen elkaar moesten opnemen.⁸¹³

*

Hoewel Ammianus Constantius afbeeldt als iemand die veel naar geruchten en intriges luisterde, toont deze analyse dat dit allesbehalve het geval was. Het was inderdaad moeilijk om bevelhebbers aan de andere kant van het Rijk in de pas te laten lopen, maar in het algemeen lijkt Constantius hier goed in te zijn geslaagd. Zoals de individuele opdrachten van Silvanus in Gallië en Ursicinus in het Oosten duidelijk maken, konden belangrijke personen aan andere uiteindes van het Rijk toch wel een redelijke autonomie hebben tijdens hun opdracht. Als er echter concrete aanwijzingen waren dat een generaal uit de pas begon te lopen of de opdracht niet goed had uitgevoerd, werd dit onderzocht of zelfs komaf met de bevelhebber in kwestie gemaakt. Marcellus deed zijn opdracht niet goed en moest dat bekopen met zijn ontslag. Ursicinus werd in 354 naar het hof geroepen om hem te controleren en na de Perzische veldtocht van 359 werd hij aan de deur gezet, misschien tezamen met Sabinianus. Met Barbatio en Silvanus liep het minder goed af. Constantius zag hen als een te grote bedreiging, zelfs indien er geen concrete aanwijzingen zouden zijn geweest, en ze werden geëxecuteerd.

Aan het hof en op campagnes konden de bevelhebbers wel een invloed hebben op de *Caesar* en de *Augustus*. Tijdens veldtochten zien we dat bevelhebbers geraadpleegd werden of zoals in 361 aan het Oosten, dat de bevelhebbers zelfs hun mening durfden te geven over een andere strategie dan de keizer had besloten.⁸¹⁴ Het keizerlijk hof had een *consistorium* waarin de bevelhebbers hun mening en invloed konden doen gelden. Hier werden heel belangrijke beslissingen genomen, zowel voor militaire als niet-militaire onderwerpen. De bevelhebbers konden op deze bijeenkomsten hoogstwaarschijnlijk ook een invloed hebben op de niet-militaire zaken. We vinden buiten het *consistorium* nog verwijzingen terug van een keizer die overleg pleegde met bevelhebbers om te bespreken welke en hoeveel troepen best meegestuurd werden voor een grote campagne.⁸¹⁵ De bevelhebbers dichter bij Constantius konden de keizer waarschijnlijk iets meer beïnvloeden dan diegenen die aan de andere kant van het Rijk opdrachten uitvoerden. Desondanks hebben de verschillende gebeurtenissen en verdachtmakingen aan het hof aangetoond dat de beïnvloeding maar voor een beperkte mate gold en het duidelijk de keizer was die de eindbeslissingen nam.

We zien duidelijk dat Constantius geschenken gaf aan zijn bevelhebbers en gebruik maakte van het patronagesysteem. Heel concreet moet Barbatio al verschillende diensten hebben gekregen nog voor hij bevelhebber was en het verkrijgen van de vroegere slavin van Silvanus

---

⁸¹² Amm., 21.10.2.

⁸¹³ Amm., 21.15.3. Ammianus spreekt in de laatste maanden voor Constantijns' dood niet over eunuchen. Deze afwezigheid toont volgens Hanaghan misschien dat de belangrijke beslissingen eerder gemaakt werden door met bevelhebbers te overleggen dan met de eunuchen aan het hof (Hanaghan (2018), 127).

⁸¹⁴ Amm., 21.13.5.

⁸¹⁵ Amm., 14.11.4.

die geheimschrift kon, kunnen we ook zo bekijken.⁸¹⁶ Een ander voorbeeld is Arbitio die tijdens het onderzoek naar aanhangers van Gallus bezittingen van de beklaagden mocht houden van Constantius.⁸¹⁷ Tijdens zijn alleenheerschappij maakte Constantius slechts één bevelhebber tot consul, in tegenstelling tot twee in de voorgaande periode. Hoewel er meerdere redenen kunnen zijn waarom enkel Arbitio de eer kreeg om consul te zijn, kan het zeker hebben meegespeeld dat deze *magister* altijd aan het hof verbleef en dus in het oog gehouden kon worden.⁸¹⁸ Constantius verkoos om tijdens zijn alleenheerschappij de andere bevelhebber oftewel de *magister peditum* aan het hof telkens uit te sturen op individuele campagnes. Wanneer er campagnes plaatsvonden met een bevelhebber van het hof en één van de regio's, zoals in 357 en 359, kunnen we spreken van een gedeeld commando zonder een onderlinge hiërarchie.

Doorheen Ammianus' werk zijn er verschillende aanwijzingen dat de keizer op de hoogte werd gehouden door rapporten die de bevelhebbers moesten schrijven. Een andere gewone opdracht was het voorbereiden van troepen om verplaatst te worden. De twee onderzoeken die Arbitio moest leiden en die van Ursicinus voor Gallus, zijn een voorbeeld van speciale opdrachten die een bevelhebber kon krijgen in deze periode.

Wanneer Constantius de eerste bevelhebbers naar Gallië stuurde om enkel in deze regio militaire opdrachten te vervullen, was dit meer gebonden aan Julianus' aanstelling als *Caesar* dan aan de Gallische regio. Wat doorheen de tijd zou uitgroeien tot een regionaal systeem van bevelhebbers, ontstond dus origineel door de specifieke politieke context van dat moment in een regio dat ervoor zorgde dat er een extra bevelhebber nodig was in die streek. Zo kende het Oosten geen officiële bevelhebber die daar verbleef in de jaren 354 tot 357 wanneer Ursicinus naar Milaan werd geroepen en in Gallië opdrachten uitvoerde. Naargelang wanneer Sabinianus' aanstelling als opvolger van Ursicinus in het Oosten stopte, kunnen we hier ook een bewijs zien voor de niet-continuïteit van deze posten in de regio's. Constantius maakte daarbij geen onderscheid tussen zijn bevelhebbers aan het hof en deze in de regio's. Ursicinus verschillende aanstellingen in het Rijk en aan het hof maken dit duidelijk en dat we dus niet met twee gesloten carrièretrajecten zitten. De verschillende opdrachten van Ursicinus kunnen we ook interpreteren als Constantius die zijn bevelhebber verschillende opdrachten gaf zodat hij niet te lang op één plaats zou blijven en een grote aanhang kon verkrijgen.

Het is onduidelijk of er een werkelijke inmenging van andere invloedrijke personen, zoals de opperkamerheer Eusebius, was bij bepaalde aanstellingen van bevelhebbers. Toch had Julianus als *Caesar* geen invloed om zijn eigen bevelhebbers te mogen kiezen. Desondanks de weinige persoonlijke informatie en de gekende carrière die we hebben over de bevelhebbers, is het toch wel duidelijk dat het merendeel van de bevelhebbers ervaring had binnen het leger. Vaak hadden de bevelhebbers net voor hun aanstelling als *magister* de positie *dux* of *comes* in de provincies bekleed (waarschijnlijk Ursicinus en Arbitio), of waren ze *comes domesticorum* geweest met de leiding over de verschillende *protectores* aan het hof (Barbatio) of hadden de bevelhebbers de leiding gehad over een eenheid van paleistroepen (Silvanus en Agilo).

---

⁸¹⁶ Amm., 14.11.19; 18.3.2.

⁸¹⁷ Amm., 16.11.11.

⁸¹⁸ Een andere factor is hoogstwaarschijnlijk dat Constantius tezamen met Gallus en Julianus enkele consulaten heeft opgenomen waardoor er minder andere mensen geselecteerd werden om die eer te krijgen, zoals dit wel in de voorgaande periode het geval was.

Conclusie

Hoewel veel onderzoekers al voor deze onderzochte periode de term *magistri militum* (blijven) gebruiken, was er in deze periode helemaal nog geen sprake van deze titel. Aanvankelijk bestonden enkel de titels *magister equitum* en *magister peditum*. Het historisch onderzoek plaatst het ontstaan van dit bevelhebbersambt onder Constantijn, maar het is pas onder zijn zonen rond 341 dat de eerste gekende *magister* opduikt in de bronnen. Tijdens Constantius' alleenheerschappij werden voor het eerst bevelhebbers aangesteld die enkel in een regio verbleven voor hun opdracht. Hoewel onderzoekers stelden dat vanaf deze periode een beginnend onderscheid in de titels kwam door een toevoeging van *praesentalis* of *in praesenti* bij de *magistri* die aan het hof verbleven, vinden we hier geen enkel spoor van terug in de bronnen. Hetzelfde geldt voor de regionale *magistri*. Tijdens Constantius' alleenheerschappij spreken de bronnen nooit van een *magister equitum/peditum per Orientem/Gallias* of *Illyricum*. Het is zelfs zo dat wat uitgroeide tot dit regionaal systeem van bevelhebbers niet Constantius' intentie was. De bevelhebbers die hij aanstelde in de regio's was vooral gebaseerd op de politieke context van de betreffende regio op dat moment. Het invoeren van het ambt in Gallië is hier het beste voorbeeld van. Constantius stelde Marcellus in 355 aan als eerste bevelhebber die permanent in deze regio moest verblijven, maar zijn aanstelling en die van zijn opvolgers had meer te maken met Julianus' verheffing tot *Caesar* dan met de regio.

Constantius vond het daarbij niet nodig om de verschillende ambten permanent in te vullen in de regio's of bevelhebbers daar te laten verblijven. Ursicinus verbleef enkele jaren niet meer in het Oosten en hij werd niet vervangen door iemand anders met de rang van bevelhebber. Indien Sabinianus tezamen met Ursicinus was ontslagen, kan het zijn dat Constantius geen opvolger heeft benoemd. Hij had immers geen nood aan een nieuwe bevelhebber in het Oosten want de keizer was er zelf om het tegen de Perzen op te nemen met zijn twee aan het hof verbonden bevelhebbers. Daarbij is er een grote kans dat alle bevelhebbers de officiële titel *magister equitum et peditum* hadden, maar dit wegens de lengte, en waarschijnlijk omdat iedereen begreep waarover het ging, gewoon werd afgekort tot *magister equitum*. Enkel literaire bronnen verwijzen naar één bevelhebber aan het hof als *magister peditum*. De verscheidenheid aan Griekse en Latijnse titels om naar dit ambt te verwijzen, toont aan dat het voor de meeste mensen duidelijk was waarover het ging en het niet belangrijk was om de exacte titulatuur te gebruiken. Het nieuwe karakter van deze functie kon misschien hier ook iets mee te maken hebben, maar toch was er dus geen nood om in heel de onderzochte periode voor uniformiteit te zorgen.

Wat nog een argument is om geen verschillen toe te kennen aan de bevelhebbers is het feit dat in bepaalde confrontaties bevelhebbers van de cavalerie de leiding hadden over de infanterie, bijvoorbeeld tijdens de slag bij Straatsburg. Tussen een *magister equitum* en *magister peditum* lijkt er in deze periode eveneens geen verschil in aanzien te liggen. In Ammianus vinden we geen enkele reactie dat Ursicinus' aanstelling tot *magister peditum* aan het hof vreemd was omdat hij voordien enkele opdrachten als *magister equitum* had uitgevoerd. Bij de campagnes van 357 met Barbatio, Severus en Julianus en die van 359 met Ursicinus en Sabinianus, hadden de bevelhebbers telkens een gedeeld commando. Dat Ammianus Arbitio schrik laat hebben van onder meer Ursicinus, toont aan dat bevelhebbers aan het hof rekening hielden met een bevelhebber uit een regio en deze niet als mindere aanzien werd. Een bevelhebber behoorde deze periode tot de *virii perfectissimi*. Wanneer een bevelhebber tot consul werd gekozen door de keizer, kwam hij wel in de hoogste klasse van

de *virī clarissimi* terecht. Uit de bronnen kunnen we niet opmaken of dit in de praktijk gevolgen had voor de behandeling van deze *magister* door de keizer en zijn relatie met de andere bevelhebbers. Doordat Ursicinus bevelen gaf aan de *dux Mesopotamiae*, hebben we een aanwijzing dat tijdens Constantius' alleenheerschappij de bevelhebbers al boven de verschillende *duces* stonden en we Jones' *terminus ante quem* dus kunnen opschuiven voor deze hiërarchie.

De *magistri peditum* en *magistri equitum* hadden zeker niet alleen de opdracht om het leger te leiden. Zij moesten zich daarnaast met administratieve zaken bezighouden waaronder rapporten schrijven om de keizer op de hoogte te houden en troepenverplaatsingen te regelen. Normaal moest dit laatste in samenspraak met de pretoriaans prefect gebeuren. *Magistri* moesten zich soms met rechtspraak bezighouden in speciale omstandigheden zoals Ursicinus voor de *Caesar* Gallus en Arbitio voor Constantius, al hielden de onderzoeken van Arbitio wel verband met militaire aangelegenheden. Tijdens de gedeelde heerschappij met Constans werden bevelhebbers daarbij ingezet voor interne religieuze problemen. Bevelhebbers hadden ten slotte ook verschillende ondergeschikten zoals enkele *protectores domesticorum* en *apparitores*.

Op basis van het beschikbare bronnenmateriaal blijkt dat Constantius wel degelijk een politiek beleid voerde en niet zomaar *ad hoc* maatregelen nam. Komende van een systeem met enkel twee bevelhebbers verbonden aan het keizerlijk hof, zag Constantius de nood om meer bevelhebbers aan te stellen tijdens zijn alleenheerschappij. Dat we niet meteen een regionaal systeem hebben van *magistri equitum* zoals het later zou worden, maar wel bijvoorbeeld Silvanus die als *magister peditum* twee jaar in Gallië verbleef, is geen reden om Constantius' politiek negatief te evalueren. De keizer stelde meteen andere bevelhebbers aan als hij die nodig had. Hoewel we van veel bevelhebbers hun hele loopbaan niet kunnen reconstrueren, lijkt Constantius ook niet zomaar mensen toegang te hebben gegeven tot dit ambt. De context van de burgeroorlog kan daarentegen wel hebben gezorgd voor een versnelde promotie van Silvanus. Agilo en Sabinianus kunnen de twee grootste uitzonderingen zijn, maar dit is vooral doordat Ammianus commentaar op hen uit. Deze twee bevelhebbers waren de opvolgers van Ursicinus dus moeten we rekening houden met enige partijdigheid. We weten daarnaast dat Constantius bevelhebbers aan zich probeerde te binden. Niet alleen was elke bevelhebber in deze periode afhankelijk van de keizer voor zijn positie, heel concreet zien we dat Constantius verschillende bevelhebbers met allerlei gunsten en geschenken aan zich had willen binden. Hierdoor kon de keizer zekerder zijn van iemands loyaliteit al laat Barbatio's executie zien dat dit geen waterdicht systeem was. De grootste eer van consul gaf Constantius in totaal aan drie bevelhebbers. Sallustius en Eusebius kregen deze eer tijdens de gedeelde heerschappij met zijn broer Constans en Arbitio tijdens Constantius' alleenheerschappij.

Indien een bevelhebber niet deed wat de keizer van hem verwachtte, werd hij ontslagen. Ammianus geeft vaak de indruk dat Constantius Julianus probeerde tegen te werken, maar wanneer de bevelhebber Marcellus de *Caesar* niet kwam bijstaan toen laatstgenoemde belegerd werd, twijfelde Constantius niet om hem te ontslagen. Hetzelfde gebeurde eind 359 of begin 360 al zeker met Ursicinus en mogelijk ook met Sabinianus. Wanneer de keizer genoeg aanwijzingen had of de bevelhebber als een te grote bedreiging zag, werd er komaf gemaakt met de persoon in kwestie zoals Silvanus en Barbatio hebben moeten ondervinden. Op basis van deze voorbeelden kunnen we niet zeggen dat Constantius bepaalde bevelhebbers anders behandelde.

Het is moeilijk om de exacte invloed van de bevelhebbers op de keizer vast te stellen. De meest uitgeoefende invloed die we kunnen reconstrueren was tijdens een *consistorium* of campagnes. De *magistri* aan het hof zagen de keizer natuurlijk vaker dan de bevelhebbers in de regio's, maar dit betekent niet per se dat eerstgenoemden een positie met meer aanzien of invloed hadden. In de bronnen zien we soms agens bij *magistri* wanneer zij suggesties doen aan Julianus en Constantius. Hoewel de eindbeslissing bij hen lag tijdens een campagne, zien we dat de bevelhebbers geen schrik hadden om soms iets anders voor te stellen of te proberen de keizer zijn beslissing te laten herzien. Dit was wel enkel van toepassing op militaire en staatszaken want zoals de persoonlijke uitbrander van Ursicinus tegen Constantius bewijst, werd dergelijke houding bestraft met ontslag. Arbitio lijkt tijdens Constantius' alleenheerschappij de meeste invloed te hebben gehad vanwege zijn lange positie aan het hof en Ammianus laat uitschijnen dat hij een heel netwerk had kunnen uitbouwen. Tijdens Constantius' alleenheerschappij werd de *magister peditum* altijd uitgezonden om individueel campagnes te voeren in naam van de keizer, terwijl Arbitio als *magister equitum* nooit individueel op een campagne werd gestuurd. Hier moeten we echter afvragen of dit meer aan de persoon van Arbitio lag dan aan de positie want we weten dat Constantius al zeker in 341 Hermogenes, zijn toenmalige *magister equitum*, in Thrakië had gestationeerd. Toch hadden de verschillende beschuldigingen die Ammianus aan Arbitio toeschrijft niet altijd effect op Constantius. Het was dus niet dat Constantius gemakkelijk te beïnvloeden was door zijn bevelhebbers.

Dit onderzoek beperkte zich tot Constantius, maar gelijkaardige analyses van andere keizers kunnen verschillende dingen ophelderen betreffende de bevelhebbers. Wanneer kwam dan wel het bekende regionale systeem tot stand en in hoeverre kunnen we wel van een dergelijk stabiel systeem spreken? In hoeverre verschilden de aanstellingen in het Rijk per keizer en welke criteria hanteerden zij om bevelhebbers aan te stellen? Comparatief kan verder nagegaan worden welke soorten beleid er zijn geweest en waarin de keizers van elkaar verschilden en of er keizers waren die niet zo hard gefocust waren op een beleid omtrent hun bevelhebbers.

Bibliografie

Bronnen

AE. *L'Année épigraphique*. Parijs: PUF, 1888-.

Ammianus Marcellinus. *Res Gestae*. Rolfe, J.C., ed. en vert. *Ammianus Marcellinus, History*. Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1939-1950; Sabbah, Guy, ed. en vert. *Ammien Marcellin. Histoire 2 (livres XVII-XIX)*. Parijs: Belles Lettres, 1970.

Codex Theodosianus. Meyer, Paul Martin, Theodor Mommsen en Jacques Sirmond, eds. *Theodosiani libri XVI: cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges novellae ad Theodosianum pertinentes*. Berlijn: Weidmann, 1905; Pharr, Clyde, vert. *The Theodosian code and novels and the Sirmondian Constitutions*. New York: Greenwood Press, 1969 (heruitgave 1952).

CIL. Mommsen, Theodor et al., eds. *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Berlijn: Reimer, 1893-.

Claudius Mamertinus. *Panegyricus Latinus 3*. Baehrens Emil en Willem Baehrens, eds. *XII panegyrici Latini*. Leipzig: Teubner, 1911; Lieu, Samuel N.C., vert. *The emperor Julian: panegyric and polemic*. Liverpool: Liverpool University Press, 1989.

Eusebius Caesariensis. *De vita Constantini*. Winkelmann, F., Luce Pietri, eds. en Marie-Joseph Rondeau, vert. *Vie de Constantin*. Parijs: Cerf, 2013.

Hiëronymus. *Chronicon*. Helm, Rudolf, ed. *Die Chronik des Hieronymus*. Berlijn: Akademie Verlag, 1956.

Historia Augusta. Magie, David, ed. en vert. *Historia Augusta, volume III. The two Valerians. The two Gallieni. The thirty pretenders. The deified Claudius. The deified Aurelian. Tacitus. Probus. Firmus. Saturninus. Proculus and Bonosus. Carus, Carinus and Numerian*. Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1932.

Johannes Lydus. *De magistratibus reipublicae romanae libri tres*. Schamp, Jacques, ed. en vert. *Des magistratures de l'état romain. Tome II, livres II et III*. Parijs: Les Belles Lettres, 2006.

Julianus. *Orationes et Epistula ad Athenienses*. Wright, Wilmer C., ed. en vert. *Julian. Orations 1-5*. Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1913; Wright Wilmer C., ed. en vert. *Julian. Orations 6-8. Letters to Themistius. To the Senate and people of Athens. To a priest. The Caesars. Misopogon*. Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1913; Bidez, J., ed. en vert. *L'empereur Julien, Œuvres Complètes, tome I – 1re partie*. Parijs: Les Belles Lettres, 1932.

Libanius. *Orationes*. Norman, A.F., ed. en vert. *Selected orations, volume I: Julianic orations*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1969.

Libanius. *Epistulae*. Foerster, Richard, ed. *Libanii opera. Vol X-XI Epistulae 1-1544*. Leipzig: Teubner, 1921-1922; Norman, A.F., ed. en vert. *Autobiography and selected letters, volume I: Autobiography. Letters 1-50*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992; Bradbury, Scott, vert. *Selected letters of Libanius from the age of Constantius and Julian*. Liverpool: Liverpool University Press, 2004.

- Notitia Dignitatum*. Otto Seeck, ed. *Notitia Dignitatum accedunt Notitia urbis Constantinopolitanae et latercula prouinciarum*. Frankfurt an Main: Minerva, 1962 (herdruk van 1909).
- Orosius. *Historiarum adversum paganos libri VII*. Arnaud-Lindet, Marie-Pierre, ed. en vert. *Orose. Histoires (Contre les païens)*. Parijs: Les Belles Lettres, 1990-1991.
- P. Abinn.* Bell, H. Idris, V. Martin en Eric Gardner Turner, eds. *The Abinnaeus Archive*. Oxford: Clarendon Press, 1962.
- P. Antin.* Roberts, Colin Henderson, John Wintour Baldwin Barns en Zilliacus Henrik, eds. *The Antinoopolis Papyri*. Londen: Egypt exploration society, 1950-1967.
- P. Princ.* Johnson, Allan Chester, Henry Bartlett Van Hoesen en Edmund Harris Kase, eds. *Papyri in the Princeton University collections*. Princeton: Princeton University Press: 1931-1942.
- P. Oxy.* Grenfell, Bernard Pyne en Arthur S Hunt, eds. *The Oxyrhynchus papyri*. Londen: British academy, 1899-.
- Philostorgius. *Historia ecclesiastica*. Bidez J., ed. en Édouard Des Places, vert. *Philostorge. Histoire ecclésiastique*. Parijs: Cerf, 2013.
- Pseudo-Aurelius Victor. *Epitome de Caesaribus*. Festy, Michel, ed. en vert. *Abrégé des Césars*. Parijs: Les Belles Lettres, 1999.
- Sextus Aurelius Victor. *De Caesaribus*. Pichlmayr, Fr., ed. *Sexti Avrelii victoris liber de caesaribus. Praecedunt Origines gentes Romanae et liber de illustribus viribus Romae subsequetur Epitome de caesaribus*. Leipzig: Teubner, 1966; Bird, H.W., vert. *De Caesaribus*. Liverpool: Liverpool University Press, 1994.
- Sozomenos. *Historia ecclesiastica*. Hansen, Günther Christian, ed. en vert. *Historia ecclesiastica*. Turnhout: Brepols, 2004.
- Stud. Pal.* Carl Wessely, ed. *Studien zur Palaeographie und Papyruskunde*. Leipzig: Eduard Avenarius, 1901-1924.
- Theodoretus Cyrensis. *Historia religiosa*. Canivet, Pierre en Alice Leroy-Molinghen, eds. en verts. *Histoire des moines de Syrie « Histoire Philotée » I-XIII. Introduction, texte critique, traduction, notes*. Parijs: Cerf, 1977.
- Zonaras. *Epitome historiarum*. Dindorf, L., ed. *Ioannis Zonarae. Epitome historiarum*. Leipzig: Teubner, 1870; Banchich, Thomas M. en Eugene N. Lane, verts. *The history of Zonaras. From Alexander Severus to the death of Theodosius the Great*. Routledge: Londen, 2009.
- Zosimus. *Historia nova*. Paschoud, François, ed. en vert. *Zosime. Histoire nouvelle*. Parijs: Les Belles Lettres, 1971-2011.

Literatuur

- Austin, N.J.E. *Ammianus on warfare. An investigation into Ammianus' military knowledge*. Brussel: Latomus, 1979.
- Austin, N.J.E. "In support of Ammianus' veracity." *Historia* 22, nr. 2 (1973): 331-35.
- Barlow, Jonathan en Peter Brennan. "Tribuni Scholarum Palatarum c. A.D. 353-64: Ammianus Marcellinus and the Notitia Dignitatum." *CQ* 51, nr. 1 (2001): 237-54.
- Barnes, Timothy David. *Athanasius and Constantius: theology and politics in the Constantinian empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993.
- Barnes, Timothy David. *Ammianus Marcellinus and the representation of historical reality*. New York: Cornell University Press, 1998.
- Bleckmann, Bruno. "Silvanus und seine Anhänger in Italien: Zur Deutung zweier kampanischer Inschriften für den Usurpator Silvanus (*CIL* X 6945 und 6946)." *Athenaeum* 88 (2000): 477-83.
- Blockley, R.C. "Constantius Gallus and Julian as Caesars of Constantius II." *Latomus* 31, nr. 2 (1972): 433-68.
- Blockley, R.C. "Constantius II and his generals." In *Studies in Latin literature and Roman history II*, uitgegeven door Carl Deroux, 467-86. Brussel: Latomus, 1980.
- Blockley, R.C. *The fragmentary classicizing historians of the later Roman Empire*. Liverpool: Francis Cairns, 1981.
- Blockley, R.C. "The coded message in Ammianus Marcellinus 18.6.17-19." *Classical Views* 30, nr. 1 (1986): 63-5.
- Blockley, R.C. "Ammianus Marcellinus on the Persian invasion of A. D. 359." *Phoenix* 42, nr. 3 (1988): 244-60.
- Boak, A.E.R. "The Roman magistri in the civil and military service of the Empire." *Harvard Studies in Classical Philology* 26 (1915): 73-164.
- Brennan, Peter. "The Notitia Dignitatum." In *Les littératures techniques dans l'Antiquité romaine: statut, public et destination, tradition: sept exposés suivis de discussions*, uitgegeven door Claude Nicolet, 147-78. Genève: Fondation Hardt, 1996.
- Burgess, R.W. "The summer of blood: the "Great Massacre" of 337 and the promotion of the sons of Constantine." *DOP* 62 (2008): 5-51.
- Bury, J.B. "The Notitia Dignitatum." *JRS* 10 (1920): 131-54.
- Cabouret, Bernadette. "Libanius' Letters." In *Libanius: a critical introduction*, uitgegeven door Lieve Van Hoof, 144-59. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Camodeca, G. "L'épigraphie publique en Campanie." In *Paesaggi e insediamenti urbani in Italia meridionale fra tardoantico e altomedioevo. Atti del Secondo Seminario sul Tardoantico e l'Altomedioevo in Italia Meridionale (Foggia-Monte Sant' Angelo 27-28 maggio 2006)*, uitgegeven door G. Volpe en R. Giuliani, 283-94. Bari: Edipuglia, 2010.

- Češka, Josef. "Le dessous social de l'usurpation de Silvain." *Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis Brunensis. Series E: Archaeologica et classica* 6 (1961): 169-78.
- Colombo, Maurizio. "La campagna estiva de 357 in *Germania I*, la spedizione del *magister peditum praesentalis* Barbatio contro gli Alamanni luthungi in *Raetia II* e le manipolazioni narrative di Ammiano Marcellino." *Tyche* 31 (2016): 103-25.
- Crump, Gary A. *Ammianus Marcellinus as a military historian*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1975.
- De Jonge, P. *Philological and historical commentary on Ammianus Marcellinus XV, 1-5*. Groningen: Wolters, 1948.
- De Jonge, P. *Philological and historical commentary on Ammianus Marcellinus XVII*. Groningen: Bouma, 1977.
- De Jonge, P. *Philological and historical commentary on Ammianus Marcellinus XVIII*. Groningen: Bouma, 1980.
- Demandt, Alexander. "Magister Militum", In *RE Supplementband 12*, uitgegeven door Wilhelm Kroll en Karl Mittelhaus, 553-790. Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1970.
- Demandt, Alexander. "Der spätrömische Militäradel." *Chiron* 10 (1980): 609-36.
- Den Boer, W. "The emperor Silvanus and his army." *Acta Classica* 3 (1960): 105-09.
- Drinkwater, John. "Silvanus, Ursicinus and Ammianus: fact or fiction?" In *Studies in Latin literature and Roman history 7*, uitgegeven door Carl Deroux 568-76. Brussel: Latomus, 1994.
- Drinkwater, John. *The Alamanni and Rome 213-496 (Caracalla to Clovis)*. Oxford: Oxford University Press, 2007a.
- Drinkwater, John. "Barbatio's bridge: The Alamannic campaign of 357." In *Wolf Liebeschuetz reflected: Essays presented by colleagues, friends, & pupils*, uitgegeven door John Drinkwater en Benet Salway, 115-23. Londen: University of London, Institute of classical studies, 2007b.
- Elton, Hugh. *Warfare in Roman Europe AD 350-425*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Elton Hugh, *The Roman Empire in late antiquity. A political and military history*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Enßlin, Wilhelm. "Zum Heermeisteramt des spätrömischen Reiches. Teil I: Die Titulatur der *magistri militum* bis auf Theodosius I." *Klio* 23 (1930): 306–25.
- Enßlin, Wilhelm. "Zum Heermeisteramt des spätrömischen Reiches. Teil II: Die *magistri militum* des 4. Jahrhunderts." *Klio* 24 (1931): 102–47.
- Frézouls, Edmond. "La mission de « *magister equitum* » Ursicin en Gaule (355-357) d'après Ammien Marcellin." In *Hommages à Albert Grenier*, uitgegeven door Marcel Renard, 673-88. Brussel: Latomus, 1962.
- García Ruiz, María Pilar. "The "Marcellus case" and the loyalty of Julian: "latent arguments" and cultural otherness in Ammianus' "Res gestae"." *Talanta* 45 (2013): 81-96.
- García Ruiz, María Pilar. "La imagen de Barbación en las *Res Gestae* de Amiano Marcelino." *Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos* 35 nr. 2 (2015): 279-98.

- Hanaghan, Michael. "A metaliterary approach to Ursicinus' Outburst (Amm. Marc. 20.2.4)." *Philologus* 162, nr. 1 (2018): 112-36.
- Hoepffner, A. "Les « *magistri militum praesentales* » au IVe siècle." *Byzantion* 11 (1936): 483-98.
- Hoffmann, Dietrich. "Der Oberbefehl des Spätromischen Heeres im 4. Jahrhundert N. Chr." In *Actes du IXe congrès international d'études sur les frontières romaines, Mamaïa, 6-13 septembre 1972*, uitgegeven door Dionisie M. Pippidi, 381-97. Boekarest: Editura Academiei, 1974.
- Hunt, David. "The outsider inside. Ammianus on the rebellion of Silvanus." In *The late Roman world and its historian. Interpreting Ammianus Marcellinus*, uitgegeven door Jan Willem Drijvers en David Hunt, 51-63. Londen: Routledge, 1999.
- Icks, Martijn. "Bad emperors on the Rise: Negative assessments of the imperial investitures, AD 284-395." *Klio* 94 nr. 2 (2012): 462-81.
- Jones, A.H.M. *The later Roman empire 284-602. A social economic and administrative journey*. Oxford: Basil Blackwell, 1964.
- Jones, A.H.M., J.R Martindale en J. Morris. *PLRE I, A.D. 260-395*. Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
- Kelly, Gavin. *Ammianus Marcellinus. The allusive historian*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Kromayer, Johannes en Georg Veith. *Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer*. München: Beck, 1928.
- Kulikowski, Michael. "The "Notitia Dignitatum" as a historical source." *Historia* 49, nr. 3 (2000): 358-77.
- Kulikowski, Michael. "Regional dynasties and imperial court." In *Contested monarchy: Integrating the Roman Empire in the fourth century AD*, uitgegeven door Johannes Wienand, 135- 48. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Kulikowski, Michael. *The triumph of empire: the Roman world from Hadrian to Constantine*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2016.
- Kulikowski, Michael. "The Historia Augusta. Minimalism and the adequacy of evidence." In *Late-antique studies in memory of Alan Cameron*, uitgegeven door William V. Harris en Anne Hunnell Chen, 23-40. Leiden: Brill, 2021.
- Landelle, Marc. "La titulature des *magistri militum* au IVe siècle." *Antiquité tardive* 22 (2014): 195-221.
- Lee, Doug. "Emperors and generals in the fourth century." In *Contested monarchy: integrating the Roman Empire in the fourth century AD*, uitgegeven door Johannes Wienand, 100-18. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Lenssen, Josephina. "The Persian invasion of 359. Presentation by suppression in Ammianus Marcellinus' *Res Gestae* 18.4.1-18.6.7." In *The late Roman world and its historian. Interpreting Ammianus Marcellinus*, uitgegeven door Jan Willem Drijvers en David Hunt, 40-50. Londen: Routledge, 1999.

- Liebeschuetz, J.H.W.G. "Pagan historiography and the decline of the Empire." In *Decline and change in late antiquity: religion, barbarians and their historiography*, uitgegeven door J.H.W.G. Liebeschuetz, III 177-218. Aldershot: Ashgate Variorum, 2006.
- Maier, Felix. K. "The Alamannic war will not take place – Constantius' II operation against the Alamanni in 354." *CQ* 68, nr. 2 (2018): 649-59.
- Malosse, Pierre-Louis. "Libanius' *Orations*." In *Libanius: a critical introduction*, uitgegeven door Lieve Van Hoof. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Maraval, Pierre. *Les fils de Constantin: Constantin II, 337-340, Constance II, 337-361, Constant, 337-350*. Parijs: CNRS, 2013.
- Marotta, Valerio. "Il problema dei *laeti*. Fonti e storiografia." In *Civitas, iura, arma. Organizzazioni militari, istituzioni giuridiche e strutture sociali alle origini dell' Europa (secoli III-VIII)*, uitgegeven door Fabio Botta en Luca Loschiavo, 117-57. Lecce: Edizioni Grifo, 2015.
- Matthews, John. *The Roman Empire of Ammianus*. Londen: Duckworth, 1989.
- Mommsen, Theodor. *Gesammelte Schichte IV*. Berlijn: Weidmannsche Buchhandlung, 1906.
- Nischer, E.C. "The army reforms of Diocletian and Constantine and their modifications up to the time of the Notitia Dignitatum." *JRS* 13 (1923): 1-55.
- Nutt, D.C. "Silvanus and the emperor Constantius II." *Antichthon* 7 (1973): 80-9.
- Omissi, Adraost. *Emperors and usurpers in the later Roman Empire*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Painter, K.S. "The Mildenhall Treasure: A Reconsideration." *The British Museum Quarterly* 37, nr. 3/4 (1973): 154-80.
- Potter, David S. *The Roman Empire at bay AD 180-395*. Londen: Routledge, 2004.
- Rosen, Klaus. *Studien zur Darstellungskunst und Glaubwürdigkeit des Ammianus Marcellinus*. Bonn: Habelt, 1970.
- Rowell, Henry T. *Ammianus Marcellinus, soldier-historian of the late Roman Empire*. Cincinnati: The University of Cincinnati, 1964.
- Sabbah, Guy. *La méthode d'Ammien Marcellin: recherches sur la construction du discours historique dans les Res Gestae*. Parijs: Les Belles Lettres, 1978.
- Salway, R.W. Benet. "Roman consuls, imperial politics, and Egyptian papyri: The consulates of 325 and 344 AD." *JLA* 1, nr. 2 (2008): 278-310.
- Salway, R.W. Benet. "The publication and application of the Theodosian Code: Nth 1, the *Gesta senatus*, and the *constitutionarii*." *Mélanges de l'école française de Rome. Antiquité* 125, nr.2 (2013): 327-54.
- Sánchez Gracia, Javier. "Amiano Marcelino y la usurpación de Silvano (15.5)." *Estudios Clásicos Anejo* 2 (2014): 213-20.
- Seeck, Otto. "Comites." In *RE* 4.1, uitgegeven door Georg Wissowa, 622-79. Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1900.

- Seeck, Otto. "Zur Chronologie und Quellenkritik des Ammianus Marcellinus." *Hermes* 41, nr. 4 (1906): 481-539.
- Seeck, Otto. *Geschichte des Untergangs der antiken Welt IV*. Berlin: Franz Siemenroth, 1911.
- Seeck, Otto. *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr.* Stuttgart: Metzler, 1919.
- Seeck, Otto. *Die briefe des Libanius*. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1966 (herdruk van 1906).
- Sidéris, Georges. "La comédie des castrats. Ammien Marcellin et les eunuques, entre eunucophobie et admiration." *Revue belge de philologie et d'histoire* 78, nr. 3-4 (2000): 681-717.
- Stein, Ernest. *Geschichte des spätrömischen Reiches, I: Vom römischen zum byzantinischen Staate (284-476 n. Chr.)*. Wenen: Seidel, 1928.
- Szidat, Joachim. "Sabinianus: ein Heermeister senatorischer Abkunft im 4. Jh." *Historia* 40, nr. 4 (1991): 494-500.
- Thompson, E.A. *The historical work of Ammianus Marcellinus*. Cambridge: Cambridge University Press, 1947.
- Van Hoof, Lieve. "Libanius' Life and life." In *Libanius: a critical introduction*, uitgegeven door Lieve Van Hoof, 7-38. Cambridge: Cambridge University Press, 2014a.
- Van Hoof, Lieve. "Appendix D: Orations." In *Libanius: a critical introduction*, uitgegeven door Lieve Van Hoof, 331-34. Cambridge: Cambridge University Press, 2014b.
- Van Hoof, Lieve. "Appendix E: Letters." In *Libanius: a critical introduction*, uitgegeven door Lieve Van Hoof, 335-50. Cambridge: Cambridge University Press, 2014c.
- Von Nischer, Ernst. "Das römische Heer und seine Generale nach Ammianus Marcellinus." *Hermes* 63, nr. 1 (1928): 430-456.
- Waas, Manfred. *Germanen im Römischen Dienst im 4. Jh. n. Chr.* Bonn: Rudolf Habelt Verlag, 1965.
- Weisweiler, John. "Unreliable Witness: Failings of the narrative in Ammianus Marcellinus." In *Literature and society in fourth century AD*, uitgegeven door Lieve Van Hoof en Peter Van Nuffelen, 103-33. Leiden: Brill, 2015.
- Wiemer, Hans-Ulrich. "Emperors and empire in Libanius." In *Libanius: a critical introduction*, uitgegeven door Lieve Van Hoof, 187-219. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Woods, David. "The Fate of the Magister Equitum Marcellus." *CQ* 45, nr. 1 (1995): 266-68.
- Woods, David. "Ammianus and some tribune scholarum palatinarum c. A.D. 353-64." *CQ* 47, nr. 1 (1997): 269-91.
- Woods, David. "Ammianus versus Libanius on Barbatio's alleged bridge across the Rhine." *Mnemosyne* 63, nr. 1 (2010): 110-16.
- Woods, David. "Flavius Bonosus and the consul of A.D. 344," *CQ* 62, nr. 2 (2012): 895-98.

Woods, David. "Constantius, Julian, and the fall of Sirmium." *Estudios Clásicos Anejo* 7 (2016): 175-91.

Zuckerman, Constantin. "Comtes et ducs en Égypte autour de l'an 400 et la date de la *Notitia Dignitatum Orientis*." *Antiquité Tardive* 6 (1998): 137-47.